

TARTALOM

TANULMÁNYOK

VADÁSZ VIKTOR 5
A szabad bizonyítás elve és a
bizonyítékok felhasználásának törvényi tilalma

SZÚCS ANDRÁS 17
Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásáról

KUSZING GÁBOR 33
Milyen érvek szólnak a mediáció alkalmazása ellen
párkapcsolaton belüli erőszak esetén?

DISPUTA 57

FIGYELŐ – ÜGYÉSZI HÍREK

VÓKÓ GYÖRGY 59
Az államügyészség helye az állami szervek rendszerében,
Oroszországban

FIGYELŐ – EGYESÜLETI HÍREK

FAZEKAS GÉZA 71
Benczúr Csaba új kötetei elé

FIGYELŐ – EURÓPAI KITEKINTŐ

MISI LÁSZLÓ 75
Európai mérce a büntetőeljárásban
– V/G. rész

FIGYELŐ – OKRI HÍREK

Az OKRI pályázati felhívása 85

NAGY LÁSZLÓ TIBOR 89
Futballhuliganizmus és bűnüldözés

KÖNYVISMERTETŐ

SÜMEGINÉ TÓTH PIROSKA 95
Válogatás a szakirodalomból

A szabad bizonyítás elve és a bizonyítékok felhasználásának törvényi tilalma

Bevezetés

A büntetőeljárásban – vizsgáljuk akár kontinentális, akár angolszász típusú; jelenleg alkalmazott vagy történelmi modelleket – központi kérdés a bizonyítás, hiszen minden büntetőeljárás célja a büntetőjogi felelősségről való döntés. Ahhoz, hogy a bíróság döntéshelyzetbe kerüljön, bizonyítékokat kell beszereznie. Ezeket az eljárás során a bíró megvizsgálja, ítéletében pedig értékeli. A bizonyítás szabályai, ekként a büntetőeljárás rendszerek is, koronként és államonként különbözőek, és folyamatosan alakulnak.

A bizonyítás rendszerei tipizálhatóak akként, hogy a szabad bizonyítás elvén vagy a kötött, formális, vagy törvényesnek is nevezett bizonyítás elvén nyugszanak. A kötött bizonyítási rendszerben a jogalkotó „nemcsak kimerítően felsorolja a meggyőződés keltésére használható bizonyítási eszközöket, hanem törvényesen meghatározza a bizonyítási erőt, amelyet a bíróság egy vagy több bizonyítéknak tulajdonítani köteles”.² A kötött vagy más néven törvényes bizonyítási rendszerben tehát „a bizonyítékok értékelését nem bízzák a bíróra, hanem törvényben állapították meg, hogy mit szabad, és mit kell bizonyítotttnak venni”. Ezzel szemben a szabad bizonyítás elve alapján „a bíróság a felek által felhozott bizonyító eszközöket minden megszorítás nélkül értékeli, s meggyőződését az ítékezés lapjául szolgáló ténykörülmények tekintetében teljes szabadsággal alakítja ki”.³ Az ezen elveket ötvöző ún. vegyes rendszernek sokféle alakja lehet. „Lehetséges, pl. hogy a törvény a bizonyító eszközöket és használatuknak módját tüzetesen és kötelező erővel meghatározza, és csupán a törvény értelmében használható bizonyító eszközöknek mérlegelését bízza a bíró belátására. Lehetséges továbbá, hogy a törvény a bizonyítékok szabad mérlegelését veszi alapul, azonban egyes irányokban mégis megkötöti a bírói belátást.”⁴

Ma már gyakorlatilag minden büntetőeljárás jog vegyesen tartalmaz a szabad bizonyítás elvéhez kapcsolódó és a kötött elemeket, a gyakorlat pedig folyamatosan alakítja annak szabályait, hogy a bizonyítékokat miként lehet és kell beszerezni, illetve ezek miként használhatóak fel. A jogi környezetre természetesen nemcsak a jogalkotó, hanem a jogalkalmazás is hatással van. Legújabb példaként

¹ Vadász V., bíró, PKKB; PhD hallgató, Pázmány Péter katolikus egyetem JÁK

² Vámbéry R.: A büntető perrendtartás tankönyve. Budapest, 1916, 129. o.

³ Angyal P.: A Magyar Büntetőeljárásjog Tankönyve. Budapest, 1915, 324. o.

⁴ Balogh J.: Magyar bűnvádi eljárási jog, Általános tanok. Budapest, 1901, 361. o.

állhat előttünk a Német Szövetségi Alkotmánybíróság 2009. július 2. napján kihirdetett 2.BvR.2225/08. számú döntése, mely a szabad bizonyítás elvének gyakorlati érvényesülésének kérdésével foglalkozik, és értelmezése a magyar joggyakorlat számára is hasznos, érdekes lehet.

A bizonyítási rendszerek történelmi fejlődése

Szükséges példája a kötött bizonyítási rendszernek a középkor nyomozóelví büntetőeljárásának azon hajtásai, melyben a bűnösség bizonyítása gyakorlatilag egyet jelentett a beismerő vallomás feltétlen kicsikarásával, ezért tulajdonképpen az egész bizonyítási eljárás erre irányult. A technikai fejlődés a beismerés megszerzésére a legkülönbözőbb módszereket és eszközöket találta ki és használta (tortúra). A felvilágosodás során jelenik meg a szabad bizonyítás, mint alapelv, melynek extrém megvalósulása során a bírót (esküdtet) saját lelkiismeretén kívül semmilyen törvényi előírás, szabály, tilalom nem köti, meggyőződését teljesen szabadon alakíthatja ki. Ez az elv a maga teljességében – hasonlóan a tortúrához – a kiszámíthatatlan, önkényes és a tényállás valós felderítésére legkevésbé sem alkalmas igazságszolgáltatási gyakorlatnak adott lehetőséget.

Franciaországban az 1791. szeptember 16-29-én hozott törvény, majd aztán a 1808-as Code D'instruction Criminelle egyértelműen átalakítja a korábbi alapvetően nyomozóelví, kötött bizonyítás rendszerén alapuló büntetőeljárást. Alapelvként fogalmazzák meg a szabad bizonyítás elvét, mely előbbi törvényben a maga teljességben, míg utóbbiban a főtárgyalás szakaszában érvényesült. Az angol mintára bevezetett esküdtszék tagjai – ez utóbbi törvény értelmében – részletes kioktatást kaptak arra nézve, hogy saját lelkiismeretükre van bízva, egy bizonyíték milyen benyomást kelt bennük. A törvény nem határoz meg olyat sem, hogy meghatározott bizonyítékokat, meghatározott számú tanú vallomását igaznak kell elfogadniuk. Mérlegelésükkor azt is hagyják figyelmen kívül, hogy a vádlott esetlen milyen büntetéssel néz szembe döntésük következtében; feladatuk vegytisztán annak megállapítása, bűnös-e a vádlott a vád tárgyává tett cselekményben.⁵

Német nyelvterületen a felvilágosodás eredményei a büntetőeljárásban valamivel lassabban jelentek meg, elsőként az 1873. évi osztrák és az 1877. évi német büntető perrendtartás érvényesíti a szabad bizonyítás alapelvét. Az osztrák eljárási törvény értelmében a bizonyítékokat gondosan és alaposan, egyenként és összességükben, hitelességük és bizonyító erejük tekintetében kell értékelni. Abban a kérdésben, hogy egy tény bizonyított-e, a bírák ne a törvényes előírásokat vegyék figyelembe, hanem kizárólag szabad meggyőződésüket, melyet a vádlott javára és terhére szóló összes bizonyíték gondos mérlegeléséből merítenek.⁶

⁵ Code D'instruction Criminelle (1808) 342. §

⁶ Strafprozeß-Ordnung (1873) 258. §

A német perrendtartás a szabad bizonyítás elvét a következőképp kodifikálta: A bíróság a bizonyítás eredményéről a tárgyalás teljessége alapján szerzett szabad meggyőződése alapján dönt.⁷

Hazánkban a szabad bizonyítás elvének meghonosodása – az osztrák és német jog erőteljes hatására – igen későn következett be. Az 1791. évi XLII. tcz. ugyan már eltörli a kínvallatást, de az 1827-es, 1843-as és 1844-es javaslat is egyaránt a kötött bizonyítás rendszerének talaján állt. Így maradt ez 1854 és 1861 között az osztrák büntető perrendtartás hatálya alatt folytatott ítélkezésben is. E téren komoly változást az 1872. március 6. napján benyújtott javaslat hozott, mely 6. §-ában deklarálta, hogy „a bizonyítékok bizonyító erejét a bíróság állapítja meg”. Ennek ellenére a szabad bizonyítás rendszere csak igen lassan és többszörös ingadozással nyert teret.⁸

Az 1896. évi XXXIII. tc. a Büntető perrendtartásról a gyakorlatban már 1967 és 1972-ben is elfogadott elvet fogadta el. A Bp. 324. § szerint „a bizonyítás eredménye felett a bíróság a bizonyítékoknak egyenként és egybefüggésükben való gondos mérlegelésével határoz.” A bírói mérlegelés azonban mindig racionális tevékenység, e szabadság a gondolkodás és a tapasztalati törvények uralma alatt áll, sosem önkényeskedő szabadosság.⁹ A szabad mérlegelés elve köszön vissza az esküdtek eskütételében is: „Esküdjenek önök a mindentudó és mindenható Istenre, hogy [...] mind a vádlott ellen, mind a mellette felhozott bizonyítékokat egyenlő gondossággal és pártatlan lelkiismeretességgel mérlegelik és ebből meritett meggyőződések szerint, igazságosan és a törvény értelmében határoznak”.¹⁰

Az 1961. évi 8. tvr. a szabad bizonyítás elvét szem előtt tartva elvetette a formalizmust és a kötöttségeket, hiszen a bírósági eljárás célja az objektív, tudatunktól független igazság megismerése, kiderítése dialektikus módszerrel. A bíró belső meggyőződése – a törvény magyarázata szerint – a társadalmi rendszer ideológiája által determinált meggyőződés kell legyen.¹¹

Az 1973. évi I. törvény minden olyan bizonyíték szabad felhasználását megengedte, amely a tényállás megállapítására alkalmas lehet, és ezen bizonyítékokat a bíróság meggyőződése szerint szabadon értékelhette. A törvény nemcsak az értékelés, de a bizonyítás eszközei tekintetében sem tartalmazott megkötéseket. Ezt erősíti meg a 61. § is, amely nem taxatív jelleggel sorolja fel a bizonyítási eszközöket, majd kimondja azt is, hogy a bizonyítás egy eszközének sincs előre meghatározott bizonyító ereje.

⁷ Strafprozessordnung (1877) 260. §

⁸ Balogh J.: i.m., 97. o.

⁹ Felber A.: Bűnvádi Perrendtartás. Budapest, 1897, 270. o.

¹⁰ Bp. 349. §

¹¹ A büntetőeljárás kommentárja. KJK, Budapest, 1967, 64. o.

A hatályos magyar szabályozás

Az 1998. évi XIX. törvény a korábbi jogszabályokhoz képest számos formalitást, kötöttséget hozott. A szabad bizonyítás elvének számos tilalom és előírás vet gátat úgy a bizonyítékok felvételét, felhasználását, mint értékelését illetően. A törvény a bizonyítás eszközeit, illetve a bizonyítási eljárásokat taxatív jelleggel sorolja fel a 76. §-ban. Ezt a jogalkotói szándékot rögzíti a miniszteri indokolás is: „A hatályos törvényszöveg taxatív felsorolást ad a bizonyítás eszközeiről és ezzel azt az álláspontot fejezi ki, hogy más bizonyítási eszköz elméletileg sem képzelhető el. A hatályos jogi szabályozás kategorikusan leszögezi, hogy a bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.” A bizonyítás eszközeit nézve tehát – azaz, hogy egyáltalán mi tekinthető bizonyítéknak a büntetőeljárásban – a törvény megköti a bírót.

A bizonyítékoknak mindemellett nincs előre meghatározott bizonyító ereje, ezeket a bíróság és ügyész egyenként és összességükben szabadon értékeli, a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.¹² A törvény persze – e főszabály alóli kivételként – számos ezzel ellentétes rendelkezést tartalmaz. Vannak szabályok arra nézve, amit meghatározott módon kell bizonyítani (pl. szakértő(k) kötelező alkalmazása) és vannak tilalmak is, melyek értelmében egyes dolgokra nem lehet bizonyítást folytatni, illetve egyes eszközöket nem lehet bizonyítékként figyelembe venni.

Általános vezérelvként a Be. 77. § (1) bekezdése a bizonyítás törvényességét tűzi ki, amikor megfogalmazza, hogy a bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során e törvény rendelkezései szerint kell eljárni. Kérdésként merül fel, mi van akkor, ha valamely bizonyítási eszköz mégsem e törvény rendelkezése szerint, hanem azzal ellentétesen kerül beszerzésre. Logikailag három lehetőség képzelhető el olyan esetben, ha egy bizonyíték a Be. szabályainak megsértésével kerül beszerzésre:

1. **Maga a törvény mondja ki a felhasználás tilalmát.** Ilyen esetben a bírót mérlegelés nélkül köteles kirekeszteni a bizonyítékokat az értékelés köréből, függetlenül attól, az eset összes körülményét értékelve milyen súlyúnak érzi a jogsértést.

Ezek az esetek a következők:

1.1. *Amely tényekre bizonyítási eljárás nem folytatható, az fel sem használható.* Nem folytatható bizonyítás köztudomású tények ellenében, büntetőbíróság korábbi ítéleti rendelkezésének megdöntésére, illetve megdönthetetlen vélelmekkel szemben (pl. Btk. 210. §).

¹² Be. 78. § (2) és (3) bekezdése

1.2. *Bűncselekmény útján beszerzett bizonyítékok.* Ilyenek pl. kényszervallatás, bántalmazás hivatalos eljárásban, hivatali visszaélés, jogosulatlan titkos információgyűjtés.

1.3. *Vallomástételi akadály ellenére beszerzett tanúvallomás, illetve a figyelmeztetés és szó szerinti jegyzőkönyvezés elmulasztása.* A vallomástételi akadály ellenére vagy törvényes figyelmeztetés nélkül kihallgatott tanú vallomása a Be. 84. § értelmében bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe. A bírói gyakorlat ismeri az eljárási szabálysértés orvosolását: az ismételt kioktatás és a felmentés utólagos beszerzése által az akadály elhárul. Abszolút vallomástételi akadály esetében ez értelemszerűen nem lehetséges. A figyelmeztetés Be. rendelkezésben előírt szövegét, valamint az arra adott választ a jegyzőkönyvnek szó szerint kell tartalmaznia. Ezt a bírói gyakorlat úgy értelmezi, hogy a Be. 82. §-ának (2), illetve 85. §-ának (3) bekezdése értelmében a tanú jogaira történt figyelmeztetésen túlmenően az adott tanú szempontjából releváns mentességi okokra történt figyelmeztetést kell a jegyzőkönyvben rögzíteni.¹³ Résként jelenik meg a szó szerinti jegyzőkönyvezés szigorú bástyáján a Legfelsőbb Bíróság egy döntése, melyben úgy foglalt állást, hogy nem kell kirekeszteni a bizonyítékok köréből a kioktatási kötelezettség megsértésére hivatkozással annak a tanúnak a vallomását, akinek a tárgyaláson ténylegesen megtörtént a kioktatása, de jegyzőkönyvezése leírói hiba folytán elmaradt.¹⁴ Vitatható ez a döntés azon az alapon, hogy egy féloldalas figyelmeztetés valóban elírás miatt marad-e ki a jegyzőkönyvből.

1.4. *A terhelt figyelmeztetése, illetve a válaszadás szó szerinti jegyzőkönyvezésének elmulasztásához a jogalkotó hasonló szankciókat fűz:* a terhelti vallomás bizonyítékként nem vehető figyelembe. Kérdésként merül fel, hogyan kell értékelni a vádlott spontán nyilatkozatát, melyet minden előzetes figyelmeztetés nélkül tett. E körben különbséget kell tenni a hatóság előtt tett nyilatkozat – melyet általában az elfogásról készített rendőri jelentésben rögzítenek –, illetve nem hatósági személyek előtt tett önvallomások között. Mivel csak a hatóságnak van figyelmeztetési kötelezettsége, utóbbi esetben az önvallomást észlelő személy tanúként hallgatható meg, és vallomása közvetett bizonyítékként értékelhető. Az előbbi példában viszont a terhelt a nyomozóhatóság tagja előtt tesz nyilatkozatot az ügy érdemével kapcsolatban. Ez pedig – figyelembe véve a törvény módosítás során kikristályosodó szigorú formai szabályokat előíró jogalkotói akaratot – vallomásnak kell tekinteni, figyelmeztetés hiányában bizonyítékként nem használható fel. Az ma már széles körben ismert, hogy a figyelmeztetés az amerikai ún. Miranda szabályból¹⁵ ered, az viszont kevésbé ismert, hogy az amerikai bírói gyakorlat ennek formális felfogásán azóta már sokat lazított. A New York v. Quarles (1984) ügyben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a Miranda szabály kiterjesztő értelmezése mellett foglalt állást. Adott ügyben a

¹³ 1/2007. BK vélemény

¹⁴ BH 2008.80

¹⁵ Miranda v. Arisona (1966)

rendőrijárőr a felfegyverzett gyanúsítottat egy közértben fogta el és bilincselte meg, miközben megkérdezte tőle, hová tette a fegyvert, amit elfogása előtt, pár pillanattal korábban még látott nála. A terhelt a boltban található dobozok felé biccentett, ahonnan a lőfegyver valóban előkerült. Noha a terhelt adott helyzetben már őrizetben volt, és nyilatkozata vallomásnak minősül, így a Miranda szabály hatálya alá tartozik, mégis a rendőr a közbiztonság iránti aggodásától vezérelve tette fel a kérdést, ez pedig indokolt és szükséges is volt adott helyzetben. A gyanúsított közreműködésével megtalált fegyver bizonyítékként felhasználható, az nem tekinthető „a tiltott fa tiltott gyümölcsének”.

1.5. *Terheltnek, tanúnak, sértettnek a szakvélemény lelet részében rögzített, szakértő előtt tett nyilatkozatai nem használhatóak fel.* Ez voltaképpen a korábbi bírói gyakorlat kodifikálása a jogalkotó részéről.¹⁶

1.6. *Közjegyzői vagy ügyvédi irodában, továbbá egészségügyi intézményben tartott házkutatás során beszerzett egyes bizonyítékok, ha a kényszerintézkedést a bíróság nem engedélyezte.*¹⁷ A kommentárok ezt az ilyen helyeken található különösen fontos, titoktartási kötelezettség körébe eső hivatali iratok és egészségügyi adatok védelmével indokolják.

1.7. *Terhelt levelezése védővel és olyan tanúval, aki a vallomás megtagadására jogosult, feltéve hogy ez utóbbi tartja magánál az iratot. Védő ügyre vonatkozó feljegyzései.*¹⁸ A tilalmat a terhelt védelemhez való joga indokolja.

1.8. *Titkos adatszerzés és információgyűjtés eredménye* [Be. IX. fejezet V. cím].

2. Általános elvként fogalmazza meg a Be. 78. § (4) bekezdése, hogy nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más **tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával** szerzett meg. A bűncselekmény útján beszerzett bizonyíték abszolút bizonyítási tilalmat jelent (lásd: 1.2.), de a további két esetben a jogellenesség megfogalmazása nagyon tág, és egyértelműen bírói mérlegelés tárgyává teszi, hogy mit tekint tiltott módon felvett bizonyításnak. Ebből fakadóan a már felsorolt, a törvényben elszórva megtalálható, kifejezett és mérlegelést nem tűrő bizonyítási tilalmakon kívül, más esetekben is előfordulhat, hogy egy bizonyíték felhasználási tilalom folytán kirekesztésre kerül. A bíróságnak emiatt a bizonyítékok értékelése során különös gonddal kell vizsgálnia a bizonyíték beszerzésének körülményeit is. Kérdésként merül fel az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek felhasználhatósága. Ezek ugyanis egyrészt személyhez fűződő jogokat érintenek, másrészt személyes adatnak minősülnek, így sértik az adatvédelmi törvény rendelkezéseit is. Noha egy polgári eljárás kapcsán született, a büntetőeljárás szempontjából is érdekes a Legfelsőbb Bíróság egy régebbi állásfoglalása az ilyen jellegű bizonyítékok felhasználásáról. Az érintett személy hozzájárulása

¹⁶ Be. 108. § (8) bekezdése

¹⁷ Be. 149. § (6)-(8) bekezdése

¹⁸ Be. 152. § (2)-(3) bekezdése

nélkül felvett hangfelvételtől a bíróság úgy foglalt állást, hogy bizonyítékként felhasználható, mivel a bíróság vagy más hatóság előtt folyó eljárásban az igazság érvényesülésének biztosítása közérdek, és a bizonyítás ezt a célt szolgálja. Nem lehet ezért a hangfelvétel felhasználását visszaélésnek tekinteni, ha ez a hangfelvétel felhasználójával szemben elkövetett jogsértéssel kapcsolatos bizonyítás érdekében történik.¹⁹

A jogalkotó szabályozza az egyes bizonyítékok beszerzésének módját, részletes eligazítást ad a szemle, a helyszíni kihallgatás, a szembesítés vagy épp a felismerésre bemutatás és a bizonyítási kísérlet lefolytatásának módjáról, hasonlóan részletesen szabályozza a törvény, hogyan kell az egyes bizonyítási eszközöket felkutatni, biztosítani (házkutatás, motozás, lefoglalás szabályai). Ezen előírások megsértéséhez azonban a jogalkotó nem fűzi minden esetben a felhasználhatóság tilalmának szankcióját. Kétségtől lehet olyan súlyú egy eljárási szabálysértés, amely alapján a bíróság kizárja annak felhasználhatóságát. Ilyen például a gyermekkorú tanú kihallgatása a törvényes képviselő hozzájárulása nélkül.²⁰

3. Sok esetben a bizonyíték felhasználható ugyan, azonban annak felvétele során történt törvénysértés mégiscsak **kihatással van bizonyító erejére**. Az ilyen bizonyítékot a bírónak az ítélet meghozatala során valamilyen módon értékelnie kell, és ezen mérlegelés eredményeként juthat olyan konklúzióra, hogy adott esetben mellőzi, nem veszi figyelembe az ítéleti tényállás megállapításakor. A bizonyíték azonban felhasználásra került, a bíróság azt értékelte, bizonyító erejét szabadon állapította meg, akár úgy, hogy kimondta: az voltaképpen semmilyen bizonyító erővel nem bír (pl. fényképes felismerésre bemutatás olyan módon, hogy az indifferens személyek egyáltalán nem hasonlítanak a terheltre).

A Német Alkotmánybíróság döntése a bizonyíték felhasználási tilalomról

A Német Alkotmánybíróság 2.BvR.2225/08. számú, 2009. július 2. napján kihirdetett döntése egy jogellenesen tartott házkutatás során talált bizonyítékok felhasználhatóságának kérdését vizsgálta. Noha az Alkotmánybíróság a panaszt érdemi vizsgálat nélkül elutasította, részletesen kifejtette véleményét a kérdéssel kapcsolatban.

A nyomozás hamis órák és jogvédett szoftverek e-Bayen történő kereskedésével kapcsolatban indult. Az elkövető az elektronikus regisztrációja során egy egyesület bankszámláját adta meg. A számla felett a panaszosnak az egyesület korábbi vezetőjeként rendelkezési joga volt, csak úgy, mint másik három egyesületi tagnak. Noha az órákat készpénzes utánvétellel árulták, és az egyébként a bárki által szabadon megismerhető egyesületi bankszámlára mindössze egyetlen utalás érkezett, a számlatulajdonos azt is visszautasította, a rendőrség a bankszámla feletti

¹⁹ BH 1985.57

²⁰ BH 2005.385

rendelkezési jog gyakorlóit gyanúsította a bűncselekmény elkövetésével. A Müncheni Kerületi Bíróság engedélyt adott a panaszos és a másik három személy lakásának átkutatására. Németországban az Alkotmány²¹ és a Büntetőeljárás törvény²² rendelkezése értelmében házkutatás csak bírói engedéllyel rendelhető el, és csak tettesként vagy részesként bűncselekmény elkövetésével, az igazságszolgáltatás akadályozásával, avagy bűnpártolással gyanúsítható személyek lakása kutatható át akár elfogása céljából, akár abban az esetben, ha feltehető, hogy ez bizonyítékok feltalálását eredményezi.

A 2004. december 8-án megtartott házkutatás során a rendőrök a védjegyjogsértés, illetve a szerzői jogok megsértésének elkövetésére nem találtak bizonyítékot. Találtak viszont a lakásban – melyben a panaszos egyébként más személyekkel közösen lakott –, a panaszos szobájában, az éjjeli szekrényén közel fél kiló hasis és két digitális finom-mérleget.

Miután a panaszos alkotmányjogi kifogást terjesztett elő, a német Alkotmánybíróság 2005. november 13-án megállapította, hogy a házkutatást elrendelő végzés, ezáltal a házkutatás jogtalanul sértette a panaszos alkotmányos jogait, a házkutatást engedélyező végzést ezért hatályon kívül helyezte. Kifejtette határozatában, hogy az alkotmányos jogok korlátozása nem állt arányban a fennálló csekély gyanúval. Az adott ügyben a nyomozóhatóság további, az alkotmányos jogokat kevésbé sértő nyomozati cselekményeket is elvégezhetett volna a házkutatás elrendelése előtt, ami adott esetben megerősíthette volna a gyanút, vagy ellenkezőleg az eljárást megszüntetéséhez vezetett volna.

A panaszos ellen a védjegyjogsértés miatt az eljárást megszüntették, azonban kábítószerrel visszaélés büntette miatt a Hamburgi Kerületi Bíróság őt elítélte. Másodfokon az ítélet megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyezésre került. A megismételt eljárásban az elsőfokú bíróság a panaszost felmentette arra hivatkozással, hogy a jogtalan házkutatás során beszerzett bizonyítékok a büntetőeljárásban nem használhatóak fel. Ügyészi fellebbezés folytán a Hamburgi Tartományi Bíróság 2007. október 5-én – megváltoztatva az elsőfokú ítéletet – a panaszost bűnösnek mondta ki birtoklás útján elkövetett kábítószerrel visszaélés büntetében, és 6 hónap végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte. A másodfokú tanács kifejtette, hogy a magánlakás sérthetlenségéhez fűződő alkotmányos jog megsértése nem vonja maga után a bizonyíték felhasználhatósági tilalmát. Álláspontja szerint az Alkotmánybíróság megállapításai nem minden tekintetben kötelezően alkalmazandóak, hiszen a felhasználási tilalom csak a védjegyjogsértés kapcsán lett kimondva. Noha a házkutatás súlyosan sértette a panaszos alkotmányos jogait, mindazonáltal az a tény, hogy a panaszos egy lakóközösségben élt más személyekkel, csökkenti az alkotmányos jog sérelmét.

A bűnüldözés, mint közérdek előnyt élvez, mivel a panaszos súlyos jogtalanságot követett el, ami voltaképpen a házkutatásnak akár jogos alapja is lehetett volna.

²¹ GG 13. § (2) bekezdése

²² StPO 102. §

Noha a házkutatást elrendelő végzésnek lehetnek más formai hibái, a jogsértés szándékos, önkényes voltára nincs bizonyíték.

A Tartományi Fellebbviteli Bíróság a felülvizsgálati indítványt elutasította, mivel bizonyíték felhasználási tilalom nem állt fenn. Kétségtelen tény, hogy a házkutatás elrendelése és végrehajtása nem volt jogszerű, sértette az eljárási törvény rendelkezéseit, és súlyosan sértette a panaszos alkotmányos jogát. Mindazonáltal, mérlegre téve a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények üldözésének közérdekét, ez nem tekinthető olyan súlyúnak, hogy az igazság kiderítéséhez képest a panaszos érkei elsőbbséget élveznének. Szándékos vagy önkényes jogsértést a házkutatás során nem követtek el. A lehetséges formális eljárási hibák az anyagi jogszabálysértés és alkotmányjogi sérelem mellett nem bírnak jelentőséggel. Kétség sem férhet hozzá, hogy a házkutatás a panaszos által elkövetett komoly jogsértést tárt fel mindannak ellenére, hogy a kerületi bíróság a cselekményt nem jelentős mennyiségre elkövetett kábítószer birtoklásnak minősítette. Mégis, a fellelt kábítószer nem csekély mennyiségű, annak határát többszörösen meghaladja, és tipikusan fennállt a közös fogyasztás céljából történő átadás veszélye. Mindent összevetve tehát az igazság lehető legteljesebb kiderítésének érdeke magasabb rendű, hiszen a végrehajtott házkutatást a felderített bűntett – az arányosság elvének megfelelően – utóbb indokoltta tette.

Az elítélt a jogerős döntés ellen a Német Szövetségi Alkotmánybírósághoz fordult alkotmányjogi panasszal. Álláspontja szerint az eljáró bíróságok kötelesek lettek volna minden mérlegelés nélkül a jogellenesen beszerzett bizonyítékokat figyelmen kívül hagyni. Ha még el is fogadnánk a mérlegelés lehetőségét, azt a bíróságok tévesen végezték, nem megfelelő következtetést vontak le. A házkutatást igazoló, az engedélyező végzés alapjául szolgáló rendőri jelentés félrevezetően hozza összefüggésbe a bankszámlát a bűncselekménnyel. A házkutatást önkényesen hajtották végre, a fellelt bizonyíték pedig nem igazolhatja utólag a jogellenes házkutatás eredményét. A döntés nemcsak a magánlakáshoz való alkotmányos jogot, de a panaszos tisztességes eljáráshoz való jogát is sérti.

Az alkotmánybíróság a következő okfejtést adta a panaszt érdemi vizsgálat nélkül elutasító határozatában:

1. A határozat nem sérti a panaszos magánlakáshoz való jogát. Noha való igaz, hogy a tartományi bíróság hibásan értelmezte a magánlakás fogalmát – mert a védelem attól függetlenül megilleti a lakókat, hogy hány személlyel osztják meg otthonukat –, és véletlenül fellelt bizonyíték valóban nem teszi utóbb jogossá az alapos gyanú nélkül, a proporcionalitás elvének megsértésével végrehajtott házkutatást, ezek a tévedések azonban a döntésekre nem hatottak ki. A tartományi és fellebbviteli bíróság egyaránt abból az alapfeltevésből indult ki, hogy a házkutatás márpedig valóban alkotmánysértő és jogtalan volt. Azt viszont, hogy a jogtalan módon beszerzett bizonyíték nem használható fel, a törvény nem mondja ki. Egyébként is idegen a bíróságok joggyakorlatától az olyan általános elv, miszerint a bizonyítási előírások megsértése automatikusan a bizonyíték felhasználási tilalmát vonná maga után.

Az Alkotmánybíróság érvelése szerint az adott ügyben eljáró (rendes) bíróságok hatáskörébe tartozik annak megválaszolása, hogy a büntetőeljárás szabályok esetleges megsértésének milyen következményei vannak, ez a felhasználhatóság tilalmának számít-e. A mérlegelés során elsősorban a jogsértés jellegére és súlyára, valamint a bűnüldözési érdekre kell figyelemmel lenni. Noha a büntetőeljárás nem az igazság minden áron való kiderítését célozza, a bizonyítékok értékelésének tilalma a büntetőeljárás azon alapvető elvét korlátozza, miszerint a bíróság feladata az igazság felderítése, és ehhez minden jelentős tényt és bizonyítékot hivatalból kutat fel.

A jogállamiság elve megengedi, sőt elő is írja a működőképes igazságszolgáltatás, mint közérdek szem előtt tartását, hiszen e nélkül az igazságosság érvényesülése elképzelhetetlen. A jogállam csak úgy valósulhat meg, ha az állam megfelelő intézkedéseket tesz annak érdekében, hogy a bűnelkövetőket a hatályos törvények alapján üldözzék, és igazságos büntetésben részesítsék. Ezen elvárás alól jelentenek kivételt a bizonyíték felhasználásának tilalmai, melyet kifejezett jogszabályi előírás alapján vagy különösen fontos okból, kivételes esetekben – különösen a közvetlenül fenyegető veszély fogalmának önkényes értelmezése, vagy valamilyen súlyos és szándékos eljárási hiba esetén – lehet alkalmazni.

A bíróságok ebben az ügyben megfelelően mérlegelték a házkutatással támadott alapvető jogok sérelmének súlyát, figyelembe vették az aránytalan beavatkozást a magánlakás sérthetlenségéhez fűződő alapvető jogba. Nem merült föl adat arra nézve, hogy a házkutatást engedélyező bíró önkényesen járt el, vagy szándékosan hagyta figyelmen kívül a törvényi rendelkezéseket. A bíróságok az alapvető jogok sérelmével szemben jogszerűen mérlegelik a hatékony bűnüldözés és az igazság büntetőeljárás során történő kiderítéséhez fűződő érdekeket.

2. Nem sérült a panaszos tisztességes eljáráshoz való joga sem. Épp a tisztességes eljárás elvéből következik egy olyan eljárásjogi szabályozás, amely biztosítja a büntetőperben az igazság minél alaposabb kiderítését. A tisztességes eljáráshoz való jog megsértéséről csak akkor beszélhetünk, ha az eljárást a maga teljességében vizsgálva a jogállami követelményeket egyáltalán nem vették figyelembe, vagy nélkülözhetetlen jogállami követelményeket mellőztek. A teljesség tükrében viszont a működőképes büntetőeljárás rendszer követelményét is figyelembe kell venni.

A bíróságoknak e körben pusztán annyit szükséges vizsgálniuk, hogy a jogállamiság legalapvetőbb követelménye teljesülnek-e, azaz a vonatkozó büntetőjogi előírásokat ésszerű módon, a tisztességes eljáráshoz való jogra és az önkényesség általános tilalmára is figyelemmel betartják-e.

Következtetések

A hatékony bűnüldözés és igazságszolgáltatás a jogállamiság egyik záloga, alappillére. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a büntető igazságszolgáltatás nem hagyhatja figyelmen kívül azt az elvárást, hogy a bizonyítási eljárás az igazság lehető

legteljesebb kiderítését célozza, erre irányuljon. „Az Alkotmány az anyagi igazság érvényre juttatásához szükséges, és az esetek többségében alkalmas eljárásra ad jogot, [ami] a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradva valósulhat meg.”²³

A bizonyítékok felhasználásának tilalmi ezen cél elérésének korlátai, ezáltal az igazság kiderítésének akadályai. Szükségességüket indokolhatja a jogbiztonság, a tisztességes eljáráshoz való jog, az emberek alkotmányos jogainak érvényesülése, a büntetőeljárás jog általános elvei (ártatlanság véelme, védelemhez való jog stb.).

Amennyiben a jogalkotó *explicite* kijelenti egy eljárási szabálysértésről, hogy az automatikusan a bizonyítékok felhasználási tilalmát vonja maga után, az érdekek kollízióját az eset egyedi körülményeinek mérlegelése nélkül, előre eldönti az igazság kiderítésének és bűnüldözés közérdekének hátrányára. Sok esetben ez indokolt is lehet, de miként azt a Német Szövetségi Alkotmánybíróság is kifejtette, idegen a jogállami elveken működő igazságszolgáltatástól az, hogy általános elvként az eljárási szabályok megsértéséhez a bizonyítékok felhasználási tilalmát kapcsolja.

A hatályos magyar jogi szabályozás számos bizonyítási tilalmat tartalmaz. Ezek részben értelemszerűek (pl. a bűncselekmény útján beszerzett bizonyíték nem használható fel), más esetben a korábbi bírói gyakorlat során kikristályosodott elveket kodifikálja. Sok esetben indokolja a tilalmat a jogbiztonság vagy a védelemhez való jog. Mégis, fel kell tennünk azt a kérdést, célszerű-e olyan esetekben is előre eldönteni a bizonyítékok felhasználhatóságának kérdését, amikor ez nem feltétlenül és minden esetre nézve indokolt.

Vitatható, hogy az egyébként elhangzott, tartalmilag teljes, de nem szó szerint jegyzőkönyvezett figyelmeztetést követően tett vallomás milyen megfontolásból nem értékelhető semmilyen körülmények között bizonyítékként. Kérdésként merül fel, miért esik feltétlen tilalom alá a bírói engedély kereteit megsértő házkutatás eredménye közjegyzői, ügyvédi irodában és minden egészségügyi intézményben. Egy ilyen nyomozati cselekmény kétség kívül sértheti az érintettek jogos érdekeit, de ez csak az eset összes körülményének ismeretében dönthető el.

Ahogy azt a német példa is világosan megmutatja, sem a jogállamiságot, sem a tisztességes eljáráshoz való jogot nem sérti, amikor egy bizonyíték kizárását alapos bírói mérlegelés előzi meg. Előfordulhat, hogy az eljárás résztvevője adott esetben a bűnüldözés és az igazság kiderítéséhez fűződő jogérdekhez képes jóval kisebb sérelmet szenved az eljárási szabálysértés következtében. A törvényi tilalmak felállításával a jogalkotó megkerülhetetlen bizonyítási kötöttségeket statuál, továbbfolytatva a gondolatot, kirívó esetben megsérti a hatékony bűnüldözéshez fűződő összetársadalmi érdeket, ami éppúgy a jogállamiságban gyökerezik, mint a jogbiztonság.

²³ 9/1992. (I. 30.) AB határozat

A jogalkotás a rendszerváltás óta egyre szélesebb körben próbálja garanciákkal körbepótyázni az állampolgárokat az állammal szemben, ez magyarázhatja azt a büntetőjogi tendenciát, hogy egyre több formai kötöttséget konstituál, tilalmakat állít fel. Fontosnak látta a jogalkotó hogy a korábbi szabályozáshoz képest fokozottan megkösse a bíróság kezét a bizonyítási eljárásban, ebből pedig úgy tűnik, a jogalkotó nem kívánta a bíróságokra bízni a bizonyítás alkotmányossági kérdéseinek mérlegelését, és már jó előre pálcát tört a bizonyítékok elvetése mellett. Néha olyan érzésünk támad, a jogalkotó valamilyen állítólagos bírói önkénytől akarja megóvni az állampolgárokat, pedig talán elsősorban a bűnözéstől és következményeitől kellene megvédeni őket a működőképes igazságszolgáltatás biztosításával. Az utóbbi időben talán szem elől tévesztettük azt, hogy a hatékony és bizonyítékokat mérlegelni képes igazságszolgáltatás a társadalom rendjének előfeltétele, a kiszámítható és törvényes keretek között az igazságot kereső bíróság pedig a jogállamiságunk *sine qua non*ja.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásáról

Az enyhébb végrehajtási szabályok (EVSZ) jogintézményét – az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Európai Büntetés-végrehajtási Szabályokról szóló R(87) 3. számú ajánlásával összhangban – a Bv. tvr. átfogó felülvizsgálatát eredményező 1993. XXXII. törvény² vezette be a hazai büntetés-végrehajtási jogba. A magyar jogrendben az EVSZ elődjének bizonyos értelemben az 1984. évi 19. számú tvr.-rel a Btk. büntetési rendszerébe beiktatott szigorított javító-nevelő munka tekinthető, amely ún. félszabad intézményként³ az elítéltet nem fosztotta meg teljesen a személyi szabadságától, de azt jelentősen korlátozta. A szigorított javító-nevelő munka megszüntetését követően a jogalkotó a „félszabad rezsim” egyes elemeinek továbbélését az EVSZ bevezetése révén kívánta biztosítani.

Az enyhébb végrehajtási szabályok rendeltetése, szerepe a szabadságvesztés végrehajtása során

A jogintézmény enyhítést és engedményt jelent a végrehajtás módjában a hatékonyság és a humanizmus jegyében. A progresszív büntetés-végrehajtás egyik fontos elemét képező EVSZ rendeltetése alapvetően a börtönártalmak csökkentése és a társadalomba való beilleszkedés elősegítése⁴ a kapcsolattartás könnyebbé tételével, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben kívüli – felügyelet nélküli – munkavégzés lehetőségének megteremtésével.⁵ Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása emellett a büntetés célját is szolgálja, mert az elnyerhető jelentős kedvezmény lehetősége ösztönzőleg hat a büntetés elviselésére kényszerített

¹ Szúcs A., ügyész, Legfőbb Ügyészség

² A nemzetközi kötelezettségvállalások, az európai büntetés-végrehajtási normák és a büntető jogszabályok változása folytán szükséges módosításokon kívül a törvény olyan rendelkezéseket is tartalmazott, amelyeket a magyar büntetés-végrehajtás gyakorlati tapasztalatai tettek indokolttá (lásd az 1993. évi XXXII. törvény miniszteri indokolását.)

³ A nyitott és félnyitott intézetek rendszerét valamennyi fejlett európai ország pozitív tapasztalatokkal alkalmazza. Az alkalmazás célja a szabadságvesztés káros hatásainak megelőzésén, illetőleg csökkentésén kívül a végrehajtás olcsóbbá tétele (vö.: Garami L. – Balogh A.: Az enyhébb végrehajtási szabályok és a bv. intézet ideiglenes elhagyásával járó jutalmazási módok. *Börtönügyi Szemle*, 2004/2. szám, 49. o.).

⁴ A gyakorlat azt mutatta, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt az egyébként rendezett családi háttérű elítéltek társadalmi kapcsolatai számos esetben megszakadtak, s ezzel a büntetés-végrehajtás – ha nem is tudatosan – megnehezítette az elítéltek szabadulás utáni reszocializációját (lásd erről bővebben Tüske J.: Az EVSZ alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben. *Börtönügyi Szemle*, 2004/2. szám, 65. o.).

⁵ Lásd az 1999. évi CIV. törvény miniszteri indokolását.

személyre, s elősegíti az elítélt személyiségének pozitív irányú megváltozását. A szabálykövető magatartásra ösztönzés egyúttal a büntetés-végrehajtás rendjének fenntartását is megkönnyíti. Végül, de nem utolsósorban a jogintézmény előnyei között említhető a végrehajtás költségtakarékossága, amely az őrzés biztonságát szolgáló egyes eszközök, berendezések mellőzéséből fakad.⁶

A jogintézmény hazai története

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása 1993. április hó 15. napján nyílt meg a honi elítéltek számára. Az 1993. évi XXXII. törvény igen széles mérlegelési jogkört biztosított a bv. bírónak, a jogalkotó a tartós enyhítés feltételeként csupán azt követelte meg, hogy az elítélt fogház fokozatban legalább három, börtön fokozatban pedig legalább hat hónapot töltsön le. Az EVSZ alkalmazását az elítélt vagy a védője indítványozhatta⁷, illetőleg arra a bv. intézet is tehetett előterjesztést.

Az EVSZ megjelenésétől kezdve ugyanazokat a lényegi elemeket foglalja magában: eltávozási kedvezményt (havonta legfeljebb négy alkalommal), a személyes szükségletekre fordítható összeg intézeten kívüli elköltésének és a látogató intézeten kívüli fogadásának a lehetőségét, valamint azt az engedményt, hogy ha az elítélt a bv. intézeten kívül végez munkát, a felügyeletét mellőzni lehet. Ezen kívül az intézmény az átlagosnál kényelmesebb, komfortosabb elhelyezést, lazább napirendet, illetőleg az intézet meghatározott területén szabadabb mozgási lehetőséget is biztosít.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása a bevezetés évétől kezdve dinamikusan terjedt, 1993-ban már 200 főt érintett, 1999. februárjáig az EVSZ hatálya alatt álló elítéltek száma elérte a 843 főt, ami az akkori jogerős elítéltek létszámának mintegy 8 %-át jelentette.⁸ A büntetés-végrehajtással foglalkozó szakembereknek az új jogintézménnyel kapcsolatos tapasztalatai alapvetően kedvezőek voltak⁹, annak ellenére, hogy a megfelelő végrehajtást több nehézség is hátráltatta.

Az EVSZ kezdeti alkalmazásának legnagyobb problémája a hiányos jogi szabályozásban gyökerezett, amely a jogalkalmazási gyakorlatban bizonytalanságot eredményezett.¹⁰ A jogalkalmazói bizonytalanság mellett az is komoly gondot jelentett, hogy a Bv. tvr. a végrehajtási szabályok enyhítését olyan elítéltek esetében is lehetővé tette, akik esetében ez – főként a büntetés és a büntetés-végrehajtás céljára tekintettel – egyáltalán nem volt indokolt. A helyzetet súlyosbította, hogy

⁶ Vö.: Tüske J.: i.m. 71. o.

⁷ A Bv. tvr. 7/A. § (3) bekezdése alapján a bv. intézetnek az elítélt és a védő indítványát véleményével együtt kellett a bv. bírónak továbbítania. A visszaélésszerű joggyakorlás megakadályozása érdekében az intézet az indítvány továbbítását megtagadhatta, ha azt egy éven belül ismételt, változatlan tartalommal terjesztették elő.

⁸ Lásd Garami L. – Balogh A.: i.m. 50. o.

⁹ Lásd pl. Mezey B.: A börtön megnyitása a nyitott és a félnyitott börtönrendsímről. *Collega*, 1998/4. szám, 7. o.

¹⁰ Vö.: Lajtár I.: Jogállami biztosítékok a hazai büntetés-végrehajtásban, a garancia- és kontrollrendszer komplexitása és fejlesztésének lehetséges irányai. Doktori értekezés, 2008., 141. o.

a jog-alkotó által kevésbé korlátozott, új jogintézménnyel szembesülő bv. bírák diszkrécionális jogkörüket túlságosan megengedően gyakorolták, s az objektív kritériumok megléte esetén általában engedélyezték az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását.

Ezen túlmenően az is problémát okozott, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet sem volt felkészülve az EVSZ megfelelő alkalmazására. Az általánosan enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alatt lévő elítéltek elhelyezésére szolgáló feltételeket a megyei büntetés-végrehajtási intézetek igyekeztek a leghamarabb biztosítani, holott az EVSZ-t leginkább a „végrehajtó házakban” lett volna célszerű meghonosítani. Ennek oka abban keresendő, hogy a bv. intézetek meghatározott mértékű saját bevételek elérésére voltak kötelezve, s ezen a téren a megyei bv. intézeteknek más nemigen állt a rendelkezésükre, mint az EVSZ -es elítéltek külső munkáltatása. Ugyancsak problematikus volt a külső munkahelyek létesítése, illetőleg ellenőrzése, valamint az EVSZ keretében történő eltávozások engedélyezési gyakorlata. Nem alakult ki megfelelő és egységes módszer a munkáltatásra szerződött gazdálkodó szervezetek ellenőrzésére, egyes esetekben pedig a fogvatartottakat senki sem ellenőrizte a munkahelyükön. Az engedélyezések területén a fokozatosság helyett sokszor az automatizmus érvényesült, a bv. intézetek túlnyomó része havi 2–4 esetben tette lehetővé az eltávozást, az elítélt speciális személyi körülményeitől függetlenül, egyaránt alkalmanként 48 órára.¹¹

A jogi szabályozás, és az annak alapján kialakult gyakorlat hibáira a 90-es évek második felében a büntetés-végrehajtással foglalkozó szakemberek közül többen igyekeztek a figyelmet felhívni¹², az ésszerű módosítás megvalósításához azonban sajnálatos módon két olyan, komoly sajtóvisszhangot kapott, közfelháborodást keltő esemény megtörténte volt szükség, amelyek ráirányították a figyelmet az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának területén kialakult helyzet tarthatatlanságára.¹³

A két kirívó eset egyértelműen rámutatott arra a tényre, hogy arra gyakran érdemtelen személyek kerültek enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá. A büntetés-végrehajtási szervezet felügyeletét ellátó Igazságügyi Minisztérium a helytelen jogalkalmazás azonnali megszüntetése érdekében az EVSZ-szel kapcsolatos gyakorlat szigorítására adott utasítást, különös tekintettel a javaslattevő, az előterjesztő, illetőleg az engedélyező intézeti vezetők és beosztottak felelősségére.

A szigorítás jegyében született meg az 1-1/17/1999. (IK. Bv. Mell.3.) OP. intézkedés, amely megszüntette az elítélt egyéni, intézeten kívüli munkáltatásának a lehetőségét, ennek megfelelően valamennyi egyénileg foglalkoztatott elítélt munkáltatását fel kellett függeszteni. Ezen túlmenően az intézkedés előírta például, hogy a külső munkáltatókkal történő szerződés megkötése előtt az adott munkahelyet

¹¹ Garami L. - Balogh A.: i.m. 51. o.

¹² Lásd pl. Antal F.: Mít hoz a jövő? Az enyhébb végrehajtási szabályok múltja és jelene. Börtönügyi Szemle, 1998/4. szám, 28. o.

¹³ Az egyik esetben egy külső munkahelyen dolgozó, a szervezett alvilághoz tartozó elítéltet öltek meg a munkahelyén, a másik esetben egy eltávozáson lévő fogvatartott követett el emberölést.

ellenőrizni kell munkavédelmi, foglalkoztatás-egészségügyi és biztonsági szempontból, illetőleg meg kell határozni az EVSZ-szel kapcsolatos feladatok ellenőrzéséért felelős személyt.

1999. novemberében látott napvilágot a később sokat vitatott 1-1/63/1999. (IK. Bv. Mell.11.) OP. intézkedés, amely a fogvatartottak büntetés-végrehajtási intézetből való ideiglenes távollétét javasoló, előterjesztő és engedélyező büntetés-végrehajtási gyakorlat egységesítését tűzte ki célul. Az intézkedés 22 súlyos bűncselekményt sorol fel, amelyek esetében egyénileg, kiemelt gondossággal kell eljárni az engedélyezési eljárás során. Az intézkedés mérlegelési szempontokat is tartalmaz, a felelősség kérdéséről pedig a következőképpen rendelkezett: „Mindezen szempontokat a javaslatok elkészítése, az előterjesztések véleményezése, illetőleg a döntések során a személyi állomány részt vevő tagjai úgy mérlegeljék, hogy amennyiben a fogvatartott az intézetből való távollét alatt bűncselekményt követ el, vagy más rendkívüli eseményt okoz, a javaslattevő, előterjesztő, engedélyező személyek feyelemi felelőssége vizsgálat tárgya lehet.”¹⁴ Nem meglepő, hogy az intézkedésben megfogalmazott „fenyegetés” hatására alig akadt bv. intézeti beosztott vagy vezető, aki fel merete volna vállalni egy balul végződő engedélyezés ódiúmat.¹⁵ Emellett megfigyelhető volt az is, hogy a már enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alatt álló elítéltek esetében nagymértékben csökkent az engedélyezett eltávozások száma és időtartama, illetőleg a külső munkáltatás.

A helytelen jogi szabályozás elengedhetetlenül szükséges modifikációját nagyrészt az 1999. évi CIV. törvény végezte el. Az EVSZ-t alkalmazásának lehetőségét szűkítő törvény 2000. január 1.-től kezdődően három területen vezetett be változtatásokat. Egyrészt nagymértékben szigorította az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának feltételeit¹⁶, másrészt megszüntette az elítéltnak és védőjének kezdeményezési jogosultságát, harmadrészt pedig az újonnan bevezetett kizáró okok megvalósulása esetére előírta az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának a megszüntetését. Alapvetően egyet kell értenem azzal a szakirodalmi állásponttal, amely szerint a módosítással az intézmény alkalmazása racionális keretek közé került,¹⁷ azonban a szakmailag indokoltat messzemenően meghaladó zártság érdekében a büntetés-végrehajtási dolgozókra nehezedő irracionális politikai nyomás¹⁸ az EVSZ túlzott mértékű visszaszorulásának irányába hatott.¹⁹

¹⁴ 1-1/63/1999. (IK. Bv. Mell.11.) OP. intézkedés 3. pontjának utolsó bekezdése

¹⁵ 1998-ban még 2050 enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatos előterjesztés érkezett a bv. bírákhoz, ez a szám 1999-ben 1647-re, 2000-ben pedig már 142-re (!) csökkent. (Forrás: Garami L. - Balogh A.: i.m. 53. o.)

¹⁶ A jogalkotó meghatározta azokat a körülményeket, amelyeket a bv. bírónak döntése meghozatalakor mérlegelnie kell, illetőleg felsorolta azokat az eseteket, amelyekben eleve kizárt lett az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának a lehetősége.

¹⁷ Lásd Lőrincz J. Büntetőpolitika és Börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009. 174. o.

¹⁸ uo.

¹⁹ 1998-ban még 1220 esetben engedélyezték a bv. bírák az EVSZ alkalmazását, 1999-ben 722, 2000-ben pedig már csak 109 esetben került sor az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának az elrendelésére. (Forrás: Garami L. - Balogh A.: i.m. 53. o.)

Az EVSZ-re vonatkozó jogszabályi rendelkezések szigorítása kapcsán kell említést tennünk a 16/1996. (XI. 10.) IM rendeletről, amely a Bv. Szabályzat vonatkozó rendelkezéseit módosította. Az új, e tekintetben jelenleg is hatályos szabályozás szerint pl. a bv. intézet parancsnoka akár úgy is dönthet, hogy az elítélt az EVSZ keretei között engedélyezhető legfeljebb havi négyszeri, maximum 48 órás eltávózásból egyetlen egyet sem vehet igénybe.

A fordulatot a 2003. év jelentette, amelynek során a represszív büntetőpolitika felülvizsgálatával összhangban lépések történtek a progresszív büntetés-végrehajtás intézményeinek az erősítésére, s ezen belül az elsorvadni látszó EVSZ felélesztésére is. Megszületett a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 1-1/1/2003. (IK. Bv. Mell.1.) OP intézkedése, amely az enyhébb végrehajtási szabályok alá tartozó elítéltek ügyeinek intézésére vonatkozó egységes eljárásról rendelkezett. E szabályozással azt kívánták elérni, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek olyan gyakorlatot alakíthassanak ki, amely alapján a jogintézmény alkalmazása során minimális esélye legyen bármilyen nem kívánatos esemény kialakulásának, illetve a bv. bírói döntést előkészítő munka minél alaposabb legyen.²⁰ Az intézkedés hatályon kívül helyezte az 1-1/63/1999. (IK. Bv. Mell.11.) OP. intézkedés 3. pontjának utolsó bekezdését, amely utólagos balsiker esetén fegyelmi felelősségre vonással „fenyegette meg” a bv. intézeteknek az engedélyezési eljárásban részt vevő vezetőit és beosztottait. Az intézkedés több területen is az enyhítés irányába mutatott. Így például deklarálta, hogy törekedni kell az elítéltek intézeten kívüli foglalkoztatására, valamint megengedte, hogy a tanulmányokat folytató, EVSZ hatálya alá tartozó elítélt az intézeten kívül egyedül is részt vehessen az oktatásban, és a szükséges vizsgáit letehesse.²¹

A vázolt intézkedés ellenére a múlt negatív beidegződései továbbra is éreztették hatásukat. A helyes arányok megtalálása nem könnyű feladat, ennek elérésében komoly segítséget nyújt az is, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását 2006. április 1.-től már az elítélt és/vagy annak védője ismételtlen kezdeményezheti.²² A kezdeményezőik körének kibővítését követően az eljárások túlnyomó része a módosítás előtti meghaladó számban²³ az elítéltek és a védők kérelmére indul.

²⁰ Vö.: Garami L. – Balogh A.: i.m. 54. o.

²¹ 1-1/1/2003. (IK. Bv. Mell.1.) OP intézkedés 34. és 37. pontja

²² A kezdeményezésre jogosultak körének kibővítését a 2006. évi LI. törvény végezte el az Alkotmánybíróság 248/B/1998. AB határozatára tekintettel. A taláros testület határozatában megállapította, hogy a Bv. tvr. 36. § (1) bekezdésének g) pontja alapján az általános kérelmezési jog az elítéltet és védőjét is megilleti, ami alapján e személyeket mind a Bv. tvr. 7. § szerinti eljárásban (végrehajtási fokozat megváltoztatására irányuló eljárás), mind pedig további a Bv. tvr. szerinti eljárásokban megilleti az eljárás kezdeményezésének a joga. A tvr. módosítása tulajdonképpen – az egységes joggyakorlat, valamint az elítélt és védője kérelmezési jogának lehető legteljesebb biztosítása érdekében – az Alkotmánybíróság jogértelmezésének megfelelően egyértelművé tette a vonatkozó jogi szabályozást.

²³ Míg 2005-ben 214 esetben engedélyezték a bv. bírák az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását, 2008-ban erre már 295 esetben került sor. (Forrás: Legfőbb Ügyészség)

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának engedélyezésével és megszüntetésével kapcsolatos jogalkalmazás, különös tekintettel a bírói gyakorlatra

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatos jogszabályi rendelkezések értelmezésének nehézségei elsősorban a bírói gyakorlatban jelentkeztek, de e téren időnként a bv. intézeteknek is szembesülniük kellett megoldandó feladatokkal. A büntetés-végrehajtási intézetek egységes gyakorlatának kialakításában nemcsak a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, de egyúttal a Legfőbb Ügyészség illetékes osztálya (jelenleg: Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztály) is közreműködött.

Így például ügyészi állásfoglalás született a következő kérdésben: abban az esetben, ha a bv. bíró a börtön fokozatú EVSZ-es elítéltet fogház fokozatba sorolja, a fogvatartott nem veszíti el automatikusan a Bv. tvr. 28/A. § alapján számára biztosított kedvezményeket. Az enyhébb fokozatba helyezést ugyanis az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartása alapozza meg, ez pedig nem eredményezheti azt, hogy a fogvatartottól kedvezményeket vonjanak meg.²⁴

Egy másik állásfoglalás arra mutatott rá, hogy az elítélt nagykorú hozzátartozója nem járhat el védőként a bv. bírói eljárásban, s így nem indítványozhatja az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának elrendelését.²⁵

A jogalkotó kezdetben a jogintézmény alkalmazásának feltételeként csupán a szóba jöhető végrehajtási fokozatot és az abban kötelezően eltöltendő időt határozta meg, s az elrendelés további feltételeinek kimunkálását a jogalkalmazási gyakorlatra bízta. El kell ismerni, történtek is lépések e feltételek kidolgozására²⁶, illetőleg az egységes bírói gyakorlat kialakítására. Az egyik e körben közzétett eseti döntés szerint az enyhébb büntetés-végrehajtási szabályok alkalmazásának engedélyezése során elsődlegesen a büntetés céljának a biztosítása a meghatározó, e vonatkozásban pedig az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása mellett személyi és családi körülményei nyújthatnak eligazítást.²⁷ A konkrét ügyben egyébiránt a másodfokon eljáró megyei bíróság azért nem engedélyezte a kifogástalan magatartást tanúsító elítélt részére az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását, mert megalapozott adatok merültek fel arra nézve, hogy az elítélt és családja bűnöző életmódra rendezkedett be, emellett az elítélt személyiségvizsgálata arra utalt, hogy személyiségében az antiszociális jegyek megszilárdultak. Mindebből azt a következtetést vonta le az eljáró bíróság, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok elrendelése – s ezen belül a hazalátogatás lehetőségének a

²⁴ Bv. 2503/1994. számú állásfoglalás

²⁵ Bv. 2231/1994. számú állásfoglalás

²⁶ Lásd erről pl. Schneiderné Makk J.: Büntetés-végrehajtás bv. bírói szemmel – különös figyelemmel az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására. Kriminológiai Közlemények (különkiadás), Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998. 214. o.

²⁷ BH1994. 530.

biztosítása – nem segítené, hanem inkább akadályozná a büntetés céljának az elérését.

Egy iránymutatásnak szánt eseti döntés²⁸ indokolása egyrészt azt hangsúlyozza, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásához nem szükséges különleges érdem, hanem ahhoz elegendő az elítélt kifogástalan magatartása. A határozat másrészt azt is kimondja, hogy az EVSZ alkalmazásának engedélyezésekor az elítélt személyisége és a végrehajtás alatt tanúsított magatartása alapján azt is vizsgálni kell, hogy az EVSZ mennyiben szolgálja az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba való beilleszkedését. Ez tulajdonképpen arra utal, hogy a döntés meghozatalakor a bv. bírónak nemcsak a büntetés céljára, hanem a szabadságvesztés végrehajtásának céljára²⁹ is figyelemmel kell lennie.

Az előzőleg ismertetett eseti döntéshez kapcsolódik az a bírósági határozat³⁰, amely szintén kiemeli a szabadságvesztés végrehajtása céljának a jelentőségét. Ebben az ügyben a másodfokú bíróság azért nem látta indokoltnak az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának az engedélyezését, mert bár az elítélt a minimálisan előírt 6 hónapnál hosszabb időtartamot töltött börtön fokozatban, úgy ítélte meg, hogy a végrehajtás módjának tartós enyhítése még nem hatna a Bv. tvr. 19. §-ban meghatározott cél megvalósulásának irányába.

További lényeges lépést jelentett a bírói gyakorlat továbbfejlesztésében a BH1995. 338. számú eseti döntés. A határozat alapján új elemekkel bővült az EVSZ engedélyezése során tekintetbe veendő körülmények csoportja, a közzétett határozat indokolása szerint a döntés során nem hagyható figyelmen kívül az elkövetett bűncselekmény, az elítélt családi körülményei, előélete, életvitele, valamint a kiszabott szabadságvesztés tartama³¹ sem. Ehhez hasonlóan a figyelembe veendő körülmények körének kiterjesztése mellett foglalt állást a másodfokon eljáró megyei bíróság a BH1996. 138. számú határozatban.

A formális logika által könnyen igazolható tételt mondott ki a BH1995. 624. számú eseti döntés: nem indokolt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának engedélyezése annak az elítéltnak a javára, aki olyan magatartást tanúsít, amely egyébként az enyhébb végrehajtási szabályok megszüntetésére is alapot adna.

Problémát okozott a bírói gyakorlatban annak eldöntése, hogy miután a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bíróság fegyházról börtönre enyhítette, az új fokozatban engedélyezhető-e az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. Született olyan döntés³², amely szerint az EVSZ nem alkalmazható annak javára,

²⁸ BH1994. 175.

²⁹ Bv. tvr. 19. §-a szerint: „A szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.”

³⁰ BH1995. 265.

³¹ Ez abból az alapfeltevésből indul ki, hogy minél hosszabb a kiszabott szabadságvesztés, annál hosszabb idő szükséges annak értékeléséhez, hogy az elítélt személyiségében jelentős pozitív változás következett-e be.

³² BH1995. 442.

akinek büntetését az ítélő bíróság eredetileg fegyház fokozatban rendelte végrehajtani. Egy később közzétett bírósági határozat³³ ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett: csupán azt tartotta szükségesnek, hogy az elítélt a szabadságvesztés fokozatban hat hónapot ténylegesen letöltsön.³⁴

A BH1996. 293. számú eseti döntés jelentősége abban rejlik, hogy kimondta: az elítélt által előzetes fogva tartásban töltött időt be kell számítani az EVSZ alkalmazásának objektív feltételéül előírt hat, illetőleg három hónapba. A határozat indokolása szerint ugyanis a kiszabott szabadságvesztésbe az előzetes fogva tartás teljes idejét be kell számítani, s ebből az következik, hogy az ilyen jellegű szabadságelvonáson töltött időt minden vonatkozásban a jogerősen kiszabott szabadságvesztés részének kell tekinteni.

A BH1997. 4. számú eseti döntés azt tartalmazza, hogy a szabadságvesztésre (fogházbüntetésre) átváltoztatott pénzbüntetést töltő elítélt javára is elrendelhető az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. A jelzett határozat indokolásában az eljáró megyei bíróság lényegében arra hivatkozik, hogy a Bv. tvr. a végrehajtást illetően nem tesz különbséget a pénzbüntetés átváltoztatása folytán keletkező, az összbüntetésbe foglalás folytán megjelenő, illetőleg az ítélkező bíróság által kiszabott szabadságvesztés között, ergo a végrehajtás során a szabadságvesztés valamennyi „típusára” ugyanazon „végrehajtási szabályok” irányadók. Ezzel szemben azt a bíróságok többsége által követett álláspontot tartom helyesnek, amely szerint a büntetés neve a pénzbüntetés átváltoztatása után változatlan marad (azzal csupán a végrehajtás módja változik meg),³⁵ ezért az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának ilyenkor nincs helye.

Ennek az álláspontnak helytállóságát támasztja alá például az is, hogy az átváltoztatással létrejött fogházbüntetés elévülési ideje a pénzbüntetés elévülési idejével egyezik meg, illetőleg, hogy az elítélt átváltoztatás esetén az ítélet jogerőre emelkedésekor a törvény erejénél fogva mentesül a büntetett előlethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól (csakúgy, mint az át nem változtatott pénzbüntetés esetében). Végül a büntetési nem változatlanságára utal az is, hogy az elítélt az átváltoztatott pénzbüntetésből nem bocsátható feltételes szabadságra sem, és az ilyen fogházbüntetés a visszaesést sem alapozza meg.

Egy másik közzétett bírósági határozat³⁶ azt rögzítette, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását nem zárja ki, ha az elítélt ellen újabb büntetőeljárás indul.³⁷ A szóban forgó végzés ezt kifejezetten nem mondta ki, de a részletes

³³ BH1996. 181.

³⁴ A jelenleg hatályos Bv. tvr. 28/A. § (2) bekezdésének f) pontja már kizárja az EVSZ alkalmazását annak az elítéltnak a javára, aki szabadságvesztése végrehajtási fokozatának enyhítése folytán tölti börtönbüntetését.

³⁵ Vö.: Vókó Gy.: Büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2008. 37. o.

³⁶ BH1997. 65.

³⁷ A határozat meghozatalakor hatályos szabályozás szerint az újabb büntetőeljárás csak az intézetből való eltávozás lehetőségét zárta ki, ezzel szemben jelenleg újabb büntetőeljárás esetén már kizárt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása.

indokolásból kitűnik, hogy az előbbi megállapítás csak arra az esetre vonatkozott, ha a büntetőeljárás alapjául szolgáló bűncselekmény elkövetésére nem a büntetés végrehajtása alatt került sor.

Olyan bírósági határozatok is napvilágot láttak a Bírósági Határozatokban, amely a bv. bíró által meghozandó döntés tartalmára nézve kívánt segítséget nyújtani a gyakorlat számára. Két bírósági határozat³⁸ is közzétételre került, amelyek egyértelművé tették, hogy a bv. bíró az indítvány, illetőleg előterjesztés alapján nem hozhat olyan döntést, mely szerint az enyhébb végrehajtási szabályok csak egy később bekövetkező időponttól alkalmazhatók. A „halasztott” EVSZ-re igen egyszerű okból nincs lehetőség: az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására vonatkozó jogi szabályozás ugyanis ilyen döntés meghozatalát nem engedi meg, az kizárólag azt teszi lehetővé, hogy a bv. bíró az EVSZ alkalmazását elrendelje vagy az arra irányuló kezdeményezést elutasítsa.

A BH1996. 517. számú eseti döntés a jogintézmény keretein túl is hasznosítható iránymutatással szolgált. Az említett határozatban megfogalmazást nyert, hogy ha az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának az engedélyezését kizárólag az elítélt kéri, és ezt a kérelmet a bv. bíró döntésének meghozatala előtt visszavonja, az eljárást meg kell szüntetni. Végzésének indokolásában az eljáró másodfokú bíróság álláspontját azzal indokolta – hogy noha a Bv. tvr. az elítélti indítvány visszavonását nem említi olyan okként, amely miatt az eljárás megszüntetésének lenne helye³⁹ – a Bv. tvr. 7/A. § szerint a bv. bíró hivatalból (tehát előterjesztés vagy indítvány hiányában) nem engedélyezheti az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását, ezért, ha kizárólag az elítélt terjeszt elő erre irányuló kérelmet, és azt visszavonja, az eljárást meg kell szüntetni. Ez az eseti döntés – amely a bv. bíró hatáskörébe tartozó más döntések meghozatalakor is irányadónak tekinthető – egyúttal a jogi szabályozás egyik hiányosságára is felhívja a figyelmet.

A BH1997. 64. számú eseti döntés – amely egyébiránt leszögezte, hogy az EVSZ keretében történt 24 órás eltávozásból önhibájából 12 órás késéssel visszatérő elítélttel szemben indokolt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának megszüntetése – a bv. bírói eljárásban lefolytatandó bizonyításra nézve adott általános érvényű eligazítást. Eszerint a bv. bíró a bv. intézet parancsnokát az előterjesztésében foglalt adatok kiegészítésére kötelezheti, de nyomozati cselekmények elvégzésére nem hívhatja fel, és a hivatásos pártfogót sem bízhatja meg azzal, hogy tanút hallgasson ki. A határozat elvi éllel azt is kimondja, hogy az elvégzendő bizonyítást a bv. bírónak kell felvennie (pl. tanúk kihallgatása útján), vagy az ügyészt kell megkeresnie a szükséges bizonyítási eszközök felkutatása érdekében.

Ugyancsak túlmutat az EVSZ keretein a BH2000. 240. számú eseti döntés, amelyben az került kifejtésre, hogy a bv. bíró az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását elrendelő végzését a saját hatáskörében az annak meghozatalát

³⁸ BH1999. 11. és BH1999. 105.

³⁹ A Bv. tvr. 6. § (3) bekezdésének d) pontja ilyen hatást csak az ügyészi indítvány visszavonásának tulajdonít.

megelőzően megvalósult okok alapján sem helyezheti hatályon kívül. Ez a valamennyi bv. bírói határozatra vonatkozó megállapítás a Be. szabályozásából következik, amely szerint a bíróságok saját határozataikhoz – a kijavítás esetét kivéve – kötve vannak, és azokat a pervezető határozatok kivételével saját hatáskörükben meg nem változtathatják, és hatályon kívül nem helyezhetik.

Bátran állítható, hogy a bírói gyakorlat tapasztalatait is felhasználó 1999. évi CIV. törvény nemcsak az EVSZ alkalmazásának a lehetőségét szűkítette, de a jogi szabályozást is egyértelműbbé tette, ami érzékelhetően csökkentette a gyakorlatban felmerülő jogértelmezési problémák és jogalkalmazói tévedések számát. Bár a 2000. január hó 1. napjától hatályba lépő jogszabályi háttér a bírák számára jóval könnyebben volt kezelhető az azt megelőző szabályozásnál, megoldandó problémára, jogalkalmazói bizonytalanságra, illetőleg tévedésre az ezt követő időszakban is találunk példákat.

Gondot okozott például a Bv. tvr. 28/A. § (2) bekezdés a) pontjában⁴⁰ meghatározott „a szabadságvesztés foganatba vételét közvetlenül megelőzően folyamatosan előzetes fogva tartásban töltött idő” fogalmának értelmezése. Egy ügyben az elítélt előbb őrizetben, majd előzetes letartóztatásban, aztán házi őrizetben, végül előzetes letartóztatásban volt az ítélet jogerőre emelkedéséig. Az első fokon eljáró bv. bíró az említett időtartamot az őrizetbe vétel napjától számította, úgy tekintve, hogy a házi őrizet ezen időszak szerves részét képezi.⁴¹ Az ügyben eljáró másodfokú bíróság az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása szempontjából releváns időtartamot az előzetes letartóztatás második alkalommal történő elrendelésétől számította.⁴² Ezzel a megoldással magam is teljes mértékben egyetértek, hiszen nyilvánvaló, hogy a házi őrizet nem minősül előzetes fogva tartásnak⁴³, vagyis az a szabadságvesztés foganatba vételét közvetlenül megelőzően előzetes fogva tartásban töltött időt megszakítja.

Egy másik esetben a bv. bíró a Bv. tvr. 28/A. § (2) bekezdésének e) pontja⁴⁴ alapján azért utasította el az elítéltnak az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására irányuló kérelmét, mert annak az aktuálisan töltött büntetésén kívül még további szabadságvesztése várt végrehajtásra (a bv. bíró végzésének indokolásában azt is megállapította, hogy az elítélt büntetéseinek vonatkozásában az össz-

⁴⁰ E jogszabályi rendelkezés szerint „az enyhébb végrehajtási szabályok nem alkalmazhatók, ha az elítélt a szabadságvesztésből – a előzetes fogvatartásban a szabadságvesztés foganatba vételét közvetlenül megelőzően folyamatosan töltött időt is beszámítva – a feltételes szabadságra bocsátásig esedékes időtartam felét nem töltötte le”.

⁴¹ Lásd a Pest Megyei Bíróság bv. bírójának 2. Bv. 649/2003/3. számú határozatát.

⁴² Lásd a Pest Megyei Bíróság 3.Bvf. 1383/2003/3. számú határozatát.

⁴³ A Btk. 99. §-a külön szól az előzetes fogva tartás és a házi őrizet beszámításáról, ezen kívül a szabadságvesztés kezdő és utolsó napjának megállapításáról szóló 17/1997. (V.9.) IM rendelet 2. § (1) bekezdése is kimondja, hogy a házi őrizet az előzetes fogva tartást megszakítja.

⁴⁴ A Bv. tvr. ezen rendelkezése a következőképpen fogalmaz: „Az enyhébb végrehajtási szabályok nem alkalmazhatók, ha az elítélttel szemben újabb szabadságvesztés végrehajtására érkezik értesítés, és a büntetések nincsenek összbüntetésbe foglalva.”

büntetésbe foglalás feltételei nem álltak fenn).⁴⁵ Az ügyben eljáró másodfokú bíróság az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását elrendelő végzésében arra az álláspontra helyezkedett, hogy az EVSZ alkalmazása a hivatkozott jogszabályi rendelkezés szerint csak akkor lenne kizárt, ha az elítélt büntetései vonatkozásában fennállnának az összbüntetésbe foglalás feltételei.⁴⁶ Az 1999. évi CIV. törvény indokolásából azonban nem ez a jogalkotói szándék olvasható ki. Eszerint ugyanis amennyiben az elítélttel szemben több szabadságvesztést kiszabó ítéletet kell végrehajtani, akkor indokolatlan, hogy az elítélt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával járó kedvezményekben részesüljön.⁴⁷ Valójában tehát az nem releváns, hogy az aktuálisan végrehajtott és a végrehajtásra váró ítélet(ek) összbüntetésbe foglalhatók-e vagy sem, csupán az számít, hogy az elítélten egy (ez lehet összbüntetés is) vagy több szabadságvesztést kell végrehajtani.

Egy ügyben a Bv. tvr. 28/A. § (2) bekezdésének b) pontjában megfogalmazott kizáró rendelkezés értelmezése jelentett problémát. A konkrét esetben az elítélt börtön végrehajtási fokozatú szabadságvesztéséből már tizenöt hónapot kitöltött, amikor a bv. bíró büntetése hátra lévő részére enyhébb fokozatot jelölt ki számára. Tekintettel arra, hogy az elítélt az EVSZ engedélyezésére irányuló kérelem elbírálásáig a fogház fokozatban még nem töltötte le a Bv. tvr. jelzett rendelkezése által megkövetelt három hónapot, a bv. bíró az elítélt kérelmét elutasította.⁴⁸ A másodfokú bíróság a bv. bíró határozatát megváltoztatta, és az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását elrendelte.⁴⁹ Határozatának indokolásában a megyei bíróság másodfokon eljáró tanácsa rámutatott: a Bv. tvr. 28/A. § (2) bekezdésének b) pontjában írt rendelkezés azt a célt szolgálja, hogy a szabadságvesztés csekély részének letöltése után ne kerülhessen sor az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására.⁵⁰ Tekintettel pedig arra, hogy az elítélt szabadságvesztéséből a Bv. tvr. által megkívánt időtartamot (hat hónapot) már börtön fokozatban letöltötte, a másodfokú bíróság az említett kizáró ok fennállását nem látta megállapíthatónak.

A jogesetben felmerült jogalkalmazási probléma eldöntése véleményem szerint korántsem ilyen egyszerű. Az ugyanis nem vitatható, hogy a Bv. tvr. vonatkozó előírása fogház fokozatban három hónap kitöltését követeli meg, s arra nem találok a jogszabály szövegében még csak utalást sem, hogy enyhébb végrehajtási fokozat kijelölése esetén ezt a feltételt ne kellene teljesíteni. A három hónap kivárása azzal is indokolható, hogy ez az időszak annak megtöltéséhez szükséges, hogy az elítélt az újabb kedvezmény megadására érdemes vagy sem. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ha a bv. bíró fordított sorrendben először az EVSZ alkalmazását rendeli el, semmilyen időbeli korlátja nincs annak, hogy ezt követően az enyhébb fokozatba helyezéstről döntsön.

⁴⁵ Lásd a Pest Megyei Bíróság bv. bírójának 2. Bv. 564/2008/3. számú határozatát.

⁴⁶ Lásd a Pest Megyei Bíróság 14. Bvf. 334/2008/5. számú határozatát.

⁴⁷ Lásd az 1999. évi CIV. törvény miniszteri indokolását.

⁴⁸ Lásd a Pest Megyei Bíróság bv. bírójának 2. Bv. 16/2008/5. számú határozatát.

⁴⁹ Lásd a Pest Megyei Bíróság 1. Bvf. 112/2008/6. számú határozatát.

⁵⁰ Lásd az 1999. évi CIV. törvény miniszteri indokolását.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatos jelenlegi bírói gyakorlatot átfogó értékelése során elsősorban azt kell megállapítanunk, hogy az elítelti és védői kezdeményezések lehetőségének újbóli megteremtése kétségtelenül a bírói gyakorlat ismételt differenciálódásának irányába hatott (bár ez a differenciáltság a lényegesen kidolgozottabb jogszabályi háttér mellett meg sem közelíti az 1999. évi CIV. törvény hatályba lépése előtt tapasztalható mértéket). Amíg az EVSZ alkalmazásának elrendelésére irányuló eljárások kizárólag a bv. intézet előterjesztésére indulhattak, a bv. bírák „mozgásterét” némileg korlátozta az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazhatóságával kapcsolatban a bv. szervezeten belül központilag kialakított, egységes jogalkalmazási gyakorlat. Jelenleg elítelti és védői kezdeményezésekre olyan ügyek is a bv. bírák elé kerülhetnek, amelyekben a bv. intézetek korábban nem tettek előterjesztést (mert pl. kizáró ok fennállását állapították meg).

Az ismertetett bírói gyakorlat alapján szembetűnő az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának megszüntetésével kapcsolatos gyakorlat viszonylagos problémamentessége, amely főképp azzal indokolható, hogy ezt csak a bv. intézet parancsnoka kezdeményezheti (s ez viszonylag egységes gyakorlat kialakulását segíti elő), s emellett az ilyen tárgyban hozott bv. bírói döntések száma is meglehetősen alacsony.⁵¹

A hatályos szabályozással kapcsolatos megjegyzések és javaslatok

A jelenleg hatályos szabályozásról elmondható, hogy alapjában véve szakmailag indokolt szempontok alapján megfelelő kereteket nyújt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatos jogalkalmazáshoz.

A szabályozás erényeként kell kiemelni azt, hogy megalkotása közben a jogalkotó figyelemmel volt a jogintézmény alkalmazása során már kialakult joggyakorlat tapasztalataira és eredményeire. Így például vitathatatlanul a bírói gyakorlat által kimunkált, mértékadó bírósági határozatokban megfogalmazott kritériumok jelennek meg a Bv. tvr. 28/A. § (1) bekezdésének szövegében. A bv. bíró által mérlegelendő szempontok felsorolása nem kimerítő, csupán taxatív, ami azt jelenti, hogy a bíró döntése meghozatalakor a szabadságvesztés céljának szem előtt tartása mellett esetlegesen más körülményeket is figyelembe vehet.

Némileg zavaróan hat, hogy a Bv. tvr. a szabadságvesztés (és nem a bírói gyakorlat által rendszeresen hivatkozott szabadságvesztés végrehajtásának) célját említi, mint amelynek elérését az EVSZ alkalmazásának elrendelésekor mindenképpen szem előtt kell tartani. Ez azért különösen érdekes, mert a honi tételes jog *a szabadságvesztés végrehajtásának céljával ellentétben a szabadságvesztés célját*⁵² külön nem definiálja, csupán a büntetés célját⁵³ határozza meg.

⁵¹ 2007-ben 16, 2008-ban 10 EVSZ alkalmazásának megszüntetésével zárult bv. bírói eljárás indult. (Forrás: Legfőbb Ügyészség).

⁵² A Bv. tvr. 19. § a szabadságvesztés végrehajtásának a célját határozza meg.

⁵³ Btk. 37. §

A Bv. tvr. 28. § (2) bekezdésének a) pontjában található jogszabályi előírás indoka annak megakadályozása, hogy hosszú tartamú szabadságvesztések csekély részének letöltése után sor kerülhessen az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának az elrendelésére (ez a korábban hatályos szabályozás alapján nem ritkán megtörtént).⁵⁴ A minimálisan letöltendő időtartamba a jogszabály kifejezett rendelkezése miatt a korábbi bírói gyakorlattal ellentétben csak a szabadságvesztés foganatba vételét közvetlenül megelőzően folyamatosan töltött előzetes fogva tartás időtartamát lehet beszámítani. A szabadlábon történt jogerős elítélés előtt töltött előzetes fogva tartás időtartamának beszámítását azért kellett kizárni, mert azon időszak alatt, amely alatt az elítélt szabadlábon van, a büntetés-végrehajtási intézetnek nincs lehetősége nyomon követni az elítélt magatartásának, személyiségének változását, s így a bv. intézet, illetőleg a bv. bíró nem rendelkezik elegendő adattal ahhoz, hogy felelősséggel nyilatkozzon, illetőleg dönteni tudjon arról, hogy az elítélttel szemben a szabadságvesztés célja az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása mellett is megvalósul.⁵⁵

A minimálisan letöltendő három (fogházban), illetőleg hat hónap (börtönben) előírását már a korábbi szabályozás is tartalmazta. Nem hagyható említés nélkül, hogy a jogszabály ennél a kizáró oknál nem rögzíti, hogy a szabadságvesztés meghatározott tartamába csak a foganatba vételt közvetlenül megelőzően töltött előzetes fogva tartás idejét lehet beszámítani, a gyakorlatban mégis ez az elvárás érvényesül.

Egyes kizáró okok kodifikálásával a jogalkotó célja az volt, hogy az arra érdemtelennek tartott elítélteket ab ovo kirekessze a kedvezményben részesíthető személyek köréből. Azok az elítéltek, akik a törvény erejénél fogva (pl. akik a bűncselekményt bünszervezetben követték el) vagy a bíróság döntése alapján nem bocsáthatók feltételes szabadságra, nem minősülnek érdemesnek arra sem, hogy az EVSZ által nyújtott kedvezményeket igénybe vehessék. Az újabb, összbüntetésbe nem foglalt szabadságvesztés végrehajtásáról szóló értesítés érkezésének esetéről már esett szó. A Btk. a társadalomra fokozott veszélyt jelentő bűncselekményeket, illetőleg elkövetőket fenyegeti fegyházbüntetéssel, ezért ezeknél a jogalkotó eleve kizárta az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának lehetőségét, mert nem tartotta elképzelhetőnek, hogy esetükben a szabadságvesztés célját az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával el lehet érni. Azoknak az ítélteknek a javára, akiknek büntetését az ítélező bíróság a legszigorúbb végrehajtási fokozatban rendelte végrehajtani, – a törvényhozó kifejezett rendelkezése – akkor sem rendelhető el az EVSZ, ha az általuk letöltendő szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bv. bíró börtönre enyhítette. A jogalkotó döntése az előbbieken kifejtettekre tekintettel indokolható, mindazonáltal el kell ismerni, hogy ez a rendelkezés a végrehajtás alatt tanúsított magatartása alapján eggyel enyhébb végrehajtási fokozatba kerülő elítéltet elzárja egy olyan ösztönző mechanizmus lehetőségétől, amely a

⁵⁴ Lásd az 1999. évi CIV. törvény miniszteri indokolását.

⁵⁵ Lásd *uo.*

társadalomba való beilleszkedését nagymértékben elősegítené, és ami egyben a szabadságvesztés végrehajtásának céljaival is összhangban lenne.⁵⁶

A Bv. tvr. 28/A. § (2) bekezdésének d) pontja alapján az EVSZ nem alkalmazható annak az elítéltnak a vonatkozásában, aki ellen újabb büntetőeljárás van folyamatban. Az új eljárás meghatározásánál nincs lehetőség differenciálásra abban a tekintetben, hogy az eljárás mikor (illetőleg, hogy a büntetés-végrehajtása előtt vagy alatt elkövetett bűncselekmény miatt) indult, mert ez a jogszabályi rendelkezés megszorító értelmezését jelentené.⁵⁷ Magától értetődően csak az elítélt terhére indult eljárások relevánsak, az elítélt javára indult felülvizsgálati, perújítási, kegyelmi, illetőleg összbüntetési eljárás nem képezi akadályát az EVSZ alkalmazásának.⁵⁸

A folyamatban lévő újabb büntetőeljárásnak a kizáró okok között történő elhelyezését aggályosnak tartom, mert az újabb ügyben ártatlannak vélelmezett személy esetében „quasi szankcióként” meghiúsítja az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását. A büntetőeljárás alatt álló személy érdemtelenességéről nem beszélhetünk, hiszen bűnösségét jogerős ítélet még nem állapította meg. Az EVSZ kizárásának indoka itt nem lehet más, mint annak megakadályozása, hogy a bv. intézetet elhagyó elítélt a folyamatban lévő büntetőeljárás sikerét meghiúsítsa, illetőleg, hogy újabb bűncselekményt kövessen el. E cél elérése érdekében azonban – álláspontom szerint – elegendő lenne annak előírása, hogy az EVSZ kedvezményében részesülő elítélt azalatt az időszak alatt, amíg büntetőeljárás van ellene folyamatban, nem hagyhatja el a büntetés-végrehajtási intézetet⁵⁹.

Az EVSZ-nek a szabadságvesztésre átváltoztatott pénzbüntetés, illetőleg közérdekű munka esetében való alkalmazhatósága vonatkozásában időről időre felbukkanó polémia végére végleg pontot tehetne a jogalkotó, ha a bv. kódexben egy olyan rendelkezést helyezne el, amely ilyenkor expressis verbis kizárná az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását.

A bírói gyakorlatot bemutató részben ismertetett másik jogalkalmazási problémára megoldást jelentene, ha a Bv. tvr. úgy rendelkezne, hogy az EVSZ alkalmazásának elrendeléséhez minimálisan megkövetelt három hónapot fogházban akkor nem kellene letölteni, ha a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bv. bíró börtönről fogházra enyhítette, s az elítélt börtön fokozatban a jogszabály által megkövetelt hat hónapot már letöltötte.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása kapcsán közzétett egyik eseti döntés mutatott rá arra a hiányosságra, hogy amikor a bv. bírói eljárás az elítélt vagy védője kérelmére indul, és e kezdeményezők a kérelmüket visszavonják, a jogi szabályozás nem ad iránymutatást a bíró számára a követendő eljárást illetően. Bár a bv. bírák az eljárást ilyenkor – az eseti döntésben közölteknek megfelelően – konkrét jogszabályi rendelkezés hiányában is megszüntetik, megítélésem

⁵⁶ Lásd Végh M.: A büntetés-végrehajtási bíró hatáskörének változásáról és eljárásának ellentmondásairól. Börtönügyi Szemle, 2002/1. szám, 50. o.

⁵⁷ Lásd Vókó Gy.: i.m. 36. o.

⁵⁸ uo.

⁵⁹ Az 1999. évi CIV. törvény hatályba lépése előtt a Bv. tvr. 28/A. (3) bekezdése így is rendelkezett.

szerint a minden szempontból megnyugtató megoldást az jelentené, ha a bv. bírói eljárás általános szabályai között erre az esetre is találnánk egyértelmű „útmutatást”.

Záró gondolatok

Az EVSZ a progresszív büntetés-végrehajtás gyakorlatban kipróbált, jól bevált intézménye. A vonatkozó jogi szabályozás – amely a pozitív és negatív gyakorlati tapasztalatok figyelembe vételével nyerte el jelenlegi formáját – alapvetően megfelel a vele szemben támasztható jogállami és jogalkalmazási követelményeknek. A vele kapcsolatos, illetőleg a gyakorlatban jelentkező problémák kisebb jogalkotói korrekciókkal (illetőleg néhány jogegységi határozat meghozatalával) megoldhatók lennének. Az enyhébb végrehajtási szabályok igazolták létjogosultságukat a magyar büntetés-végrehajtás palettáján, az elért eredmények megőrzése érdekében célszerű lenne ezt a jogintézményt a jövőben is megtartani.

Milyen érvek szólnak a mediáció alkalmazása ellen párkapcsolaton belüli erőszak esetén?²

Bevezető

Magyarországon egyre gyakrabban hallunk a közvetítésről vagy mediációról, mint a bírósági igazságszolgáltatás alternatívájáról, és gyakran hallani, hogy ezzel a módszerrel, vagy a közvetítés és békítés egy változatával, a családi csoportkonferenciával lehetne megoldani a párkapcsolaton belüli erőszakot is. Ugyanakkor a partnerkapcsolaton belüli erőszakkal foglalkozó szakemberek világszerte aggályokat fogalmaznak meg a közvetítés párkapcsolaton belüli erőszak területén való alkalmazásával szemben. Ez a tanulmány ezeket az aggályokat tekinti át, és a mediáció alkalmazhatóságáról képet adó kutatási eredményeket mutatja be.

A mediációval foglalkozó szervezetek, és a büntetőpolitika alakításában résztvevő személyiségek, mint Herczog Mária és dr. Göncz Kinga többször kinyilvánították azon véleményüket, hogy a mediáció különböző formái meggyorsítják és olcsóbbá teszik az eljárásokat, és azokkal a benne résztvevő felek elégedettek. Herczog Mária azt is állítja, hogy a párkapcsolaton belüli erőszak elleni fellépésnek is megfelelő eszköze a közvetítés, illetve a családi csoportkonferencia³, és Gönczöl Katalin is a mediációt tartja a családon belüli erőszak egyik megoldási módszerének, és a rendszeres feleségverés egyes fajtái esetén ellenzi a rendőrségi beavatkozást. Herczog Mária a mediációnak, illetve a családi csoportkonferenciának a családon belüli erőszak esetén való alkalmazására vonatkozó állításai alátámasztására rendszeresen külföldi kutatásokra és statisztikákra hivatkozik. Egy ilyen megnyilvánulásában sem találtunk konkrét forrásmegjelölést. Ezért is fontos az erről szóló tudományos kutatások összefoglalása.

Emellett több jogalkotási lépés is történt a mediáció előmozdítása érdekében. A 2009-es új Polgári törvénykönyvben szerepel, hogy a szülői felügyeleti jogkörrel és láthatásról megegyezni képtelen feleket – akik között nagy számban található a családon belüli erőszak áldozatai és elkövetői –, a hatóság közvetítésre kötelezheti. A 2008-as, a családon belüli erőszak esetén alkalmazható távoltartásról szóló törvény szintén előírja, hogy a párkapcsolaton belüli erőszak áldozata és

¹ Kuszling G., pszichológus, Patent Egyesület

² Ezt a háttéranyagot a NANE és a Patent Egyesület Nyílt Társadalom Intézet által támogatott, *A bántalmazott nők érdekképviselete* című programja keretein belül hoztuk létre.

³ Herczog M.: „Mitől szűnik az erőszak?” Népszabadság, 2009.01.05.

<http://nol.hu/ajanlo/lap-20090105-20090105-30>

elkövetője felvegye a kapcsolatot a családi koordinációért felelős szervvel, amely többek között közvetítő szolgáltatást nyújt majd.

Magyarországon mindeztáig nem kaptak nyilvánosságot azok a tapasztalatok és kutatási eredmények, amelyek óva intenek attól, hogy a bántalmazott és megfélemlített nőt a vele korábban fizikai erőszakot alkalmazó férfival való egyezkedésre kötelezzék. Ahhoz, hogy eldönthessük, alkalmas-e a módszer a probléma kezelésére, először is érdemes megvizsgálni, mi a párkapcsolaton belüli erőszak.

A párkapcsolati erőszakról kétfajta nézetrendszer különíthető el a mai magyarországi közbeszédben.

Az egyik szerint a partnerkapcsolati erőszak közel egyenlő felek harca, ahol a feleknek rossz kommunikációs képességeik vannak, nem tudják a konfliktusaikat megbeszélni. E szerint a nézet szerint a bármilyen kapcsolatban óhatatlanul előálló érdek- és nézetkülönbségeket képtelenek a bántalmazó férfiak és a bántalmazott nők ésszerűen megbeszélni, és ezért lesznek a férfiak mérgesek és erőszakosak. Egyes nézetek szerint a férfiak és nők közti egyenlőség arra is vonatkozik, hogy nők is viszonylag nagy arányban erőszakosak – akár fizikailag is. Mások szerint a nők nem annyira testi erőszakot követnek el, hanem „provokálnak”, szóban erőszakosak, a férfiak pedig testi erőszakot alkalmaznak. Illetve vannak olyan pszichológiai elméletek, hogy a nők kifejezetten választják az olyan férfiakat, akik később verni fogják őket, mert az erőszak valamilyen rejtett lelki szükségletüket elégíti ki. Mindezeknek a nézeteknek az a közös jellemzője, hogy szerintük a nőnek közel ugyanakkora szerepe, felelőssége vagy akár haszna van a párkapcsolati erőszakból, mint a férfiaknak.

Ha ez a helyzet, logikusnak tűnik, hogy a párkapcsolaton belüli erőszak elsősorban azzal kezelhető, ha a két rosszul kommunikáló, az erőszakért nagyrészt egyenlő mértékben felelős felet megpróbáljuk egy harmadik fél segítségével racionális, jól működő megegyezésre bírni, ahelyett, hogy az egyik felet megbüntetnénk, vagy az erőszakos férfit eltávolítanánk a családból. Ezek a nézetek általában elterjedtebbek a mediációval foglalkozó szakértők között, akiknek azonban ritkábban van jelentős tapasztalata párkapcsolaton belüli erőszak áldozataival vagy elkövetőivel.

Rendszerint a másik nézetrendszert vallják a párkapcsolaton belüli erőszak áldozataival és elkövetőivel közvetlenül foglalkozó szakemberek. E szerint a nők és férfiak társadalomban is meglévő egyenlőtlensége mutatkozik meg a kapcsolatokban is, így a párkapcsolaton belüli erőszakban is. Ennek megfelelően a férfiak az erőszak elkövetői és haszonélvezői, a nők az elszenvedői. Tény, hogy világszerte és Magyarországon is a férfiak azonos munkáért többet keresnek⁴, na-

⁴ Pongrácz Gy. – Tóth I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. TÁRKI–SZCSM, Budapest, 1999., TÁRKI Női Adattár:

gyobbak az esélyeik az előléptetésre, és hogy döntéshozó testületbe válasszák őket⁵. És a partnerkapcsolaton belül is általában ők keresnek többet, végeznek kevesebb munkát.⁶ A partnerkapcsolaton belüli erőszak pedig nem más, mint az az eszköz, amit a férfiak a megszokott hatalmuk fenntartására használnak (hogy a nő maradjon velük, végezze el a házimunkát, gyereknevelést, ne követeljen egyenlő részt a közös vagyomból, ne akarjon dönteni fontos kérdésekben, nyújtson szexuális és érzelmi szolgáltatást)⁷

E szerint az elemzés szerint az, amit sokan úgy hívnak, hogy a „nők provokálnak”, valójában csak annyi, hogy a nők egyenlőséget követelnek, ami csak a hatalmát fenntartani igyekvő férfi szempontjából provokáció.⁸ A nőket bántalmazó férfiakkal foglalkozó programok tanúsága szerint nem arról van szó, hogy a nők választják az erőszakos férfiakat, hanem arról, hogy az erőszakos férfiak titkolják az erőszakosságukat, amíg a nővel a kapcsolat nem lesz elég szoros (köztudott tény, hogy leggyakrabban a fizikai erőszakot elkövető férfiak sem azzal kezdik).

Ráadásul gyakran olyan nőket választanak, akik kezdetben is kiszolgáltatottabb helyzetben vannak: nincs túl széles családi és baráti társas támogató közegük, nem biztos az állásuk, kevésbé iskolázottak, fiatalabbak és tapasztalatlanabbak, nem nevelték őket magabiztosnak, önérvényesítőnek.⁹ Bár vannak nők, akiknek a magabiztos és uralkodó hajlamú férfiak tetszenek, ez nem jelenti egyben azt is, hogy ezek a nők élveznék az erőszakot, vagy akarnák, hogy a férfi olyan kérdésekben is irányítsa őket, amelyben van véleményük.

Azt, hogy a párkapcsolaton belüli erőszakot elsősorban férfiak követik el nők ellen, és hogy a nemek közti hatalmi különbségből származik, számos statisztikai adat támasztja alá mind Magyarországon, mind világszerte. Ezt mutatják ki

<http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/pdf/fuggelek8-13.pdf>; ENSZ: The World's Women 2000: Trends and Statistics. New York: ENSZ, 2000.; „Statistics and indicators on women and men.” United Nations Statistics Division. 2009.05.18.

<http://unstats.un.org/unsd/Demographic/products/indwm/wwpub2000.htm>

⁵ Munkaügyi Adattár 1992–1998., TÁRKI Női Adattár, <http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/pdf/fuggelek8-13.pdf>; ENSZ, i.m. 2000

⁶ Zafir M. (szerk.): Életszínvonal 1988–1997. KSH, Budapest, 1998. (idézi: TÁRKI); „A magyar nők végzik a legtöbb házimunkát” 168 Óra Online, 2009.03.17. <http://www.168ora.hu/dolcevit/a-magyar-nok-vegzik-a-legtobb-hazimunkat-32594.htm>

⁷ Szil P.: Miért bántalmaz? Miért bántalmazhat? A családon belüli erőszak a férfiak felelőssége. Habeas Corpus Munkacsoport, Budapest, 2005.; Bonino L. – Szil P.: Hétköznapi hímsovinizmus: A partnerkapcsolati erőszak, amit még nem nevezünk annak. Stop-Férfierőszak Projekt, Budapest, 2006.

⁸ Szil P., i.m.; Bonino L. – Szil P., i.m.

⁹ McMillan, D. L.: But He Says He Loves Me: How to Avoid Being Trapped in a Manipulative Relationship. Allen and Unwin, Crows Nest, Australia, 1997.

Magyarország bűnügyi statisztikái is.¹⁰ A világszerte folytatott felmérések alapján az ENSZ és az Európa Tanács¹¹ is ezt a nézetet vallja. Az ENSZ szerint: „A nők elleni erőszak a férfiak és nők közötti hatalmi viszony [...] egyenlőtlenségének megnyilvánulása, amely viszony a nők feletti hatalomgyakorláshoz, a nőkkel szembeni diszkriminációhoz, és a nők teljes érvényesülésének akadályozásához vezetett”.¹² Ha azonban így áll a helyzet, akkor nemcsak nem hatékony, hanem veszélyes és igazságtalan lehet egy kiszolgáltatott helyzetben lévő erőszakáldozatot arra kötelezni, hogy egy fizikailag erőszakos, nála több hatalommal rendelkező férfival egyezkedjen.

Nézzük, pontosan milyen érvek és kutatások állnak rendelkezésre arról, hogy milyen rövid és hosszú távú hatásai és üzenetei vannak a mediációnak a párkapcsolaton belüli erőszak szereplői és a szélesebb társadalom tekintetében.

Kutatások a mediációról, általában

Általános, hogy a közvetítéssel foglalkozó szakemberek és szervezetek azt állítják, hogy a mediáció olcsóbbá és gyorsabbá teszi a legtöbb ügyet, mivel a felek gyorsabban meg tudnak egyezni peren kívül és elégedettebbek, mintha a köztudottan hosszadalmas és költséges bírósági eljárását választják. Sok kutatás alá is támasztja ezt a képet: egy amerikai kutatás szerint például a válóper 66%-kal drágább, mint a válás során alkalmazott mediáció,¹³ és tipikusan mondható az az amerikai mediációs programokat felmérő kutatás, amelyben a résztvevő áldozatok 90%-ban voltak elégedettek a mediáció eredményével.¹⁴ Egy amerikai kutatásokat áttekintő tanulmány szerint a válás során alkalmazott mediáció esetén a felek 50–85%-ban elégedettek, és az eredmények gyakrabban voltak közel a 85%-

¹⁰ Kuszting G.: Statisztikai adatok a partnerbántalmazásról. In: Kuszting G. – Szil P. (szerk.) Férfierőszak. Írások a nők és gyerekek elleni erőszakról. Habeas Corpus Munkacsoport – Stop-Férfierőszak Projekt, Budapest, 2007.

¹¹ Európa Tanács „A Miniszterek Bizottságának R (2002) 5. sz. ajánlása a tagállamok felé a nőknek az erőszakkal szembeni védelméről. Európa Tanács, 2002. 2009.05.09.

http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_Rec%282002%295_Hungarian.pdf

¹² ENSZ, 118. cikk, „Az ENSZ jelentése a nőkkel kapcsolatos 4. világkonferenciáról, Pekingi Nyilatkozat és Cselekvési Platform – Peking, 1995. szeptember 4-15.” ENSZ, 1995. (A/CONF.177/20) 2009.05.09. <http://www.un.org/esa/gopher-data/conf/fwcw/off/a-20.en>

¹³ Jessani, A. J.: Astep-by-step approach to the divorce mediation process: From soup to nuts. *American Journal of Family Law*, 2002/16. 118–129. Idézi: Johnson, N. E. – Sacuzzo, D. P. – Koen, W. J.: *Child Custody Mediation in Cases of Domestic Violence: Empirical Evidence of a Failure to Protect. Violence Against Women*, 2005/11. 1022–1053.

¹⁴ Umbreit, M. S.: *Victim Meets Offender: The Impact of Restorative Justice and Mediation*. Willow Tree Press, Monsey, 1994. Idézi: Hooper S. – Busch R.: *Domestic Violence and Restorative Justice Initiatives: The Risks of a New Panacea*. *Waikato Law Review*, 1996/4. 1.

hoz, mint az 50%-hoz.¹⁵ Több kutatásban egyenesen 100%-os elégedettséget találtak.¹⁶ A Partners Hungary Alapítvány 2007-es kutatásában pedig a pártfogó felügyelők úgy nyilatkoztak, hogy a büntetőügyekben alkalmazott mediáció során az esetek 78,1%-ában született megegyezés legtöbbször egyetlen ülés alatt, a megegyezések 85,2%-át tartották be,¹⁷ valamint a felek az esetek több mint 90%-ában voltak elégedettek az eljárással.¹⁸

Kevésbé ismertek azok az eredmények, amelyek nem ilyen rózsás képet festenek a mediációról. Általános a viszonylag alacsony részvételi hajlandóság. Például a Herczog Mária által szerkesztett mediációról szóló kézikönyv egyik tanulmánya szerint a hajlandóság különböző kutatásokban 33–34%, 28–40%, 28–74% között mozgott.¹⁹ Igaz ez a családi csoportkonferenciára is: egy a 90-es évek elején készült új-zélandi összesítésben a fiatalokú bűnelkövetőkkel tartott konferenciákon az áldozatoknak csak 46%-a volt hajlandó részt venni, és akik részt vettek, azoknak 1/4-e rosszabbul érezte magát a tettes-áldozat-találkozó e formája után.²⁰ Egy 2004-es tanulmány szerint az összes Franciaországban mediációra utalt eset 40%-ában a felek nem hajlandók megjelenni, és a mediációra végül eljutó eseteknek 76%-ában születik megegyezés, de a családon belüli erőszak-eseteknek csak 60%-ában.²¹ Egy nemcsak a családon belüli erőszakról szóló tettes-áldozat-mediációt felmérő kutatásban egy német tartományban a résztvevők 1/3-a elégedetlen volt a mediációval.²²

Egy angol kutatásban, 2004–2005-ben egy egyéves periódus alatt mediációra kötelezett eseteket mérték fel. A peres felek 80%-a kifogásolta, hogy mediációra utalták, az eredetileg közvetítésre utalt eseteknek csak 14%-ában valósult meg a mediáció (mivel az angol precedensjog szerint a felek azt visszautasíthatják), és a vizsgált egy éves időszak alatt a mediáció következtében megegyezéssel záruló esetek aránya 69%-ról 38%-ra esett. Bár igaz, hogy a mediáció csökkentette a résztvevők és az állam bírósági eljárással kapcsolatos kiadásait, összességében a

¹⁵ Hahn, R. A. – Kleist, D.M.: Divorce Mediation: Research and Implications for Family and Couples Counseling. *The Family Journal*, 2000/8. 165–171.

¹⁶ McCold, P.: A helyreállító igazságszolgáltatás elmélete és gyakorlata. Herczog M. (szerk.) 2003.

¹⁷ Iványi K. – Wagner J.: Pártfogói kérdőívek elemzése. Iványi Klára (szerk.) 95–124.

¹⁸ Kánya K.: Mediációs kezdeményezések és megállapodások kutatása a büntetőügyi dokumentumokban. Iványi Klára (szerk.) 125–154.

¹⁹ McCold, P., i.m.

²⁰ Maxwell, G. – Morris, A.: The New Zealand Models of Family Group Conferences. In: Alder, C. – Wunderersitz, J. (szerk.): *Family Conferencing and Juvenile Justice The way Forward or Mismatched Optimism*. Canberra, Australian Institute of Criminology, 1994. 16–43. <http://www.aic.gov.au/publications/lcj/family/ch2.pdf>

²¹ Faget, J.: Mediation and Domestic Violence. *Champ pénal/ Penal Field*, 2004/1. <http://champpenal.revues.org/document356.html#tocto8>

²² Kilchling, M.: Evaluating Victim-Offender Mediation Dealing with Adult Offenders in Austria and Germany. Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law, 2008. <http://www.mpicc.de/www/en/pub/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/toa.htm>

felek fejenként több ezer fontot költöttek a mediációra, ami így végeredményben drágább lett, mintha bíróságra mentek volna.²³

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a mediáció és a családi csoportkonferencia sikere és résztvevők közötti népszerűsége sokkal változatosabb, mint ahogy az ezeket propagáló szervezetek gyakran hangoztatják. Ezek a változékony adatok arra utalnak, hogy a közvetítés csak *bizonyos körülmények között* olcsóbb, gyorsabb és vezet nagyobb elégedettséghez, mint a bírósági eljárás. Amíg nincsenek olyan tudományos eredmények, amelyek megbízhatóan alátámasztják, hogy pontosan milyen feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy a mediációról mind az a jó elmondható legyen, amit állítanak róla, a mediációs szakembereknek érdemes lenne moratóriumot hirdetni azokon a területeken, ahol a terület szakértői problematikusnak tartják az ilyen beavatkozást – így a párkapcsolaton belüli erőszak területén.

A mediáció alkalmazása párkapcsolaton belüli erőszak esetén

A bántalmazott nőkkel foglalkozó szakemberek világszerte egyöntetű aggályokat fogalmaznak meg a mediáció párkapcsolati erőszakra való alkalmazásával szemben. Ezek az aggályok egyrészt a bántalmazott nőkkel folytatott munkájukból, a bántalmazott nők beszámolóiból származnak, másrészt a mediáción részt vett nőkkel folytatott interjúkutatások is ugyanezeket a kételyeket erősítik meg. Bár a bántalmazott nőkkel foglalkozó szakemberek beszámolóit a tudományos kutatásokkal szemben „anekdotikusnak” tűnhetnek, azok világszerte annyira elterjedtek és annyira egyöntetűek, valamint a kevés ezen a téren végzett kutatás oly mértékben egybevág velük, hogy nem fér kétség ahhoz, hogy bármilyen beavatkozási modellnek, jogi szabályozásnak választ kell adnia ezekre a problémákra.

A mediációval foglalkozó szakemberek és szervezetek korábban idézett állításaival nemcsak az a baj, hogy a kutatások változatosabb képet mutatnak, hanem hogy nem egyedül a gyorsaság, az olcsóság, a megegyezési arány és az elégedettség egy konfliktusrendezési módszer célja és fokmérője. Az eddig idézett kutatások mit sem mondanak a legfontosabb kérdésről, amelyet a párkapcsolaton belüli erőszak áldozataival foglalkozó szakemberek és kutatások vetnek fel: előmozdítja-e a mediáció a bántalmazott nők biztonságát és a bántalmazó férfiak felelősségre vonását. Ez a kérdés több, önmagában sem lényegtelen részletkérdésből áll össze: képes-e egyenlő félként tárgyalni a bántalmazott nő és bántalmazó férfi, veszélyben van-e az áldozatot a mediáció során, megakadályozza-e a bűnismétlést, mennyire méltányosak az így nyert megállapodások, nemcsak azért magas-e a megállapodási arány, mert a férfiak megfélemlítik a nőket, hogy viszonyul-

²³ Genn, D. H. – Fenn, P. – Mason, M. – Lane, A. – Bechai, N. – Gray, L. – Vencappa, D.: Twisting arms: court referred and court linked mediation under judicial pressure. Ministry of Justice Research Series 1/07. 2007.
<http://www.justice.gov.uk/publications/docs/Twisting-arms-mediation-report-Genn-et-al.pdf>

nak a hasonló esetekben a bíróság által hozott ítéletekhez, betartják-e a bántalmazó férfiak a megállapodásokat, és mi az eljárás társadalmi üzenete. Mielőtt kifejtjénénk a fenti kérdésekre adandó válaszainkat, tisztázzuk a legutolsót.

A mediáció társadalmi üzenete

A mediáció a közfelfogásban gyakorlatilag szinonimája annak a tiszteletreméltó elvnek, miszerint a dolgokat meg lehet beszélni, a konfliktusokat meg lehet oldani, és ahhoz, hogy az érdekelt felek erre valóban alkalmasak is legyenek, külső segítségre lehet szükségük. Ilyen módon a társadalmi lét különböző területein alkalmazott segítői megközelítések közül a mediáció az, amit az emberek leginkább magukénak tudnak érezni.

Ahhoz azonban, hogy a mediáció meg tudja őrizni progresszív társadalmi üzenetét, fontos, hogy a szakemberek világos szakmai kritériumok mentén, ne pedig megkülönböztetés nélkül alkalmazzák azt. Különböznél könnyen az történhet, amire már láthattunk példát más segítő foglalkozások terén. Például az antibiotikumok annak idején hatalmas előrelépést jelentettek a népegészségügy terén: addig leküzdhetetlennek tűnő betegségek leküzdhetővé váltak. Ugyanakkor napjainkra világossá vált, hogy ha a szakemberek (orvosok) antibiotikumot rendelnek minden olyan helyzetben, ahol a laikus közember ehhez folyamodna, tüneteket esetleg eltüntet, de nem járul hozzá az egyén egészségesebbé válásához, sőt, hosszú távon népegészségügyi kárt okoz. Ez egyrészt megváltoztatja az egész társadalomnak a betegségről alkotott fogalmát, másrészt devalválja a gyógyító foglalkozást.

Hogyan nyilvánulhat meg ez a mediáció területén?

A mediáció alkalmazása büntetőügyek esetében általában is kényes dolog, mivel könnyen elmarad az egyértelmű felelősségre vonás. Ez a kritika különösen igaz olyan bűncselekmények esetében, amelyeket a társadalom hajlamos bagatellizálni – így a családon belüli erőszak esetében. Ilyen esetben fontosabb társadalmi érdek lehet az elégtétel és a bűncselekmény elleni határozott fellépés, mint a rövidebb eljárás. Mediációs szakértők szerint a közvetítés során nem vizsgálják a múltat, a konfliktus történetét, hanem „a mediáció egyik végső célkitűzése a felek elégedettsége” (vagyis – szerintünk – tüneteket kezel a baj okainak orvoslása helyett). Éppen ezért szerintük nem a mediáció a megfelelő eszköz, ha „nem a megoldás, a jövőbeni együttműködés a fontos, hanem hogy igazságot szolgáltatassanak” a sértettnek, vagy ha üzenni akarunk az elkövetőnek.²⁴ Ha az erőszakot elkövető férfi olyan bűncselekményekről egyezhet meg a partnerével, amelyekért egyéb esetben – ha nem épp a partnere ellen követné el – büntetés járna, az azt a nemkí-

²⁴ Göncz, K. – Wagner J.: Konfliktuskezelés és mediáció. In: Eörsi M. és Ábrahám Z. (szerk.): Pereskedni rossz! Mediáció: a szelíd konfliktuskezelés. Minerva Kiadó, Budapest, 2003.

vánatos üzenetet közvetíti a konkrét ügyben érintett felek, de a potenciális elkövetők, sértettek, sőt a társadalom egésze felé, hogy a családon belül elkövetett bűncselekmények nem annyira komolyak, hogy az állam beavatkozását tennék szükségessé.

Mint erre később majd még kitérünk, polgári jogi ügyek kapcsán is kétes lehet a mediáció társadalmi üzenete családon belüli erőszak esetén, mert ezeknek az ügyeknek is közvetlen befolyása van az áldozatok biztonságára (például az erőszakos partnernél helyezik-e el a gyereket, a láthatásokat a férfi használhatja-e további erőszakra és manipulációra). Éppen ezért az állam biztonságot szavatoló beavatkozását igényelnék az erőszakos párkapcsolatokhoz kapcsolódó polgári ügyek is. Ezért fontosabb érdeke a társadalomnak, és akár még a bántalmazottaknak is a gyorsaságnál és olcsóságnál (amennyiben ezek egyáltalán ténylegesen tulajdonságai az eljárásnak), hogy szavatolják az áldozatok biztonságát, és az elkövetőt egyértelműen felelősségre vonják.

A mediációnak a családon belüli erőszakra való alkalmazása tehát megakadályozza azt, hogy széles körben megértsék a jelenség valódi természetét, mert azt sugallja, hogy a családon belüli erőszak egyenlő felek közötti konfliktus, pedig valójában a nők és gyerekek elleni férfierőszak. Amellett, hogy így a társadalmat kár éri, mert elmarad az erőszak elleni hatékony fellépés, magát a mediációt is kár éri, mert devalválódik egy megfelelő használat esetén értékes és hasznos segítő foglalkozás. Egyrészt az által, hogy a nagyközönség a módszer sikertelen használatáról értesül, másrészt akkor, amikor a mediációval foglalkozó szakemberek lemondanak a következő fejezetben tárgyalt alapelvekről, hogy a módszert olyan területre is alkalmazzák, amelyre egyébként nem lehetne.

Nem teljesülnek a közvetítés előfeltételei

Egyenlőség

A mediáció azon alapul, hogy a felek többé-kevésbé egyenlők: mindkettő olyan helyzetben van, hogy elmondhatja, mit akar, nem kell félnie megtorlástól, nincs nagy különbség a felek között a hatalom és az önérvényesítési képesség területén, és ezért körülbelül ugyanannyira motiváltak a konfliktus békés rendezésében. Dr. Göncz Kinga és Wagner János szerint üzleti vitákban például, ha az egyik fél „annyival nagyobb, annyira biztos a piaci helyzete, hogy egyáltalán nem fontos számára a konfliktus megoldódása, emiatt nem is érdekelt abban, és a kultúrájában sem szerepel az, hogy a jó híre érdekében ne hagyjon elintézetlen ügyeket, akkor nincs remény a mediációra.”²⁵

A párkapcsolaton belüli erőszak szakirodalma széleskörűen dokumentálta, hogy az erőszak során a férfi társadalmi státuszánál fogva kezdettől fogva több hata-

²⁵ Göncz, K. – Wagner J., i.m.

lommal rendelkezik, mint a nő,²⁶ de megfélemlítéssel és a nő önértékelésének aláásásával még módszeresen le is építi partnere önérvényesítési képességét és hatalmát.²⁷ Vagyis nem teljesül a közvetítésnek ez az előfeltétele.

Egy kutatás, amely a kanadai Új-Skócia párkapcsolaton belüli erőszakkal kapcsolatos mediációs gyakorlatát mérte fel a mediáción résztvevő bántalmazott nőkkel folytatott interjúk és fókuszcsoportok segítségével, szintén arra jutott, hogy az egyenlőség hiánya hátrányba hozza a bántalmazott nőket az egyezkedés folyamán. Ezt az eredményt talán az interjúkutatás egyik résztvevőjének saját szavai illusztrálják a legjobban: „Annyit manipulált, hogy már nem voltam önmagam. Egy kis robot voltam a családban, aki akkor cselekedett, ha ő megnyomta a gombot. [A mediáció során] azt hiszem, nem voltam képes arra, hogy a saját és a gyerekem életét befolyásoló egyezségeket kössek.”²⁸ Hasonló következtetésre jutottak új-zélandi szakértők a családi csoportkonferenciával kapcsolatban.²⁹

Az egyenlőség olyannyira fontos, hogy a mediátoroknak dolga a hatalmi különbség kiegyensúlyozására törekedni.³⁰ Azonban nehéz elképzelni, hogy pusztán a mediációs ülés során a hatalmi különbségeket olymértékben ki lehetne egyensúlyozni, hogy a nőnek ne kelljen továbbra is félnie a megtorlástól, illetve a férfinak a mediációs ülés falain kívül fennálló tényleges hatalmától, ha őszintén elmondja a férfival szembeni követeléseit (lásd alább a megfélemlítésnél). Nincs olyan mediációs technika, amivel a fizikailag erőszakos férfi tényleges, társadalom által támogatott hatalmát ki lehetne egyensúlyozni, ezt legföljebb olyan büntetőjogi lépésektől lehet várni, mint az őrizetbe vétel, az elzárás, a szabadságvesztés, vagy a távoltartás.

Megegyezésre és együttműködésre törekvés

Az erőszakos férfiak nem törekednek megegyezésre és együttműködésre a partnerükkel szemben.³¹ Az a céljuk, hogy hatalmat gyakoroljanak a partnerük fő-

²⁶ ENSZ, i.m. 1995.; Európa Tanács, i.m.

²⁷ Magyarul lásd pl.: Miért marad??? Feleség- és gyerekbántalmazás a családban. Hogyan segíthetünk? Kézikönyv segítő foglalkozású szakemberek számára. NANE Egyesület, Budapest, 2006.; Evans, P.: Szavakkal verve... Szóbeli erőszak a párkapcsolatokban. Háttér Kiadó – NANE Egyesület, Budapest, 2004.; Herman, J.L.: Trauma és gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig. Háttér Kiadó – Kávé Kiadó – NANE Egyesület, Budapest, 2003.; Bonino L. – Szil P., i.m.; Szil P., i.m.

²⁸ THANS Transition House Association Nova Scotia. Abused Women in Family Mediation. A Nova Scotia Snapshot. Transitional House Association Nova Scotia, 2000. <http://www.thans.ca/file/30>

²⁹ Hooper S. – Busch R., i.m.

³⁰ Göncz, K. – Wagner J., i.m.

³¹ Astor, H.: Swimming Against the Tide: Keeping Violent Men Out of Mediation. In: Stubbs J. (szerk.): Women, Male Violence and the Law. Institute of Criminology, Sydney, 1994, 147-173. Idézi: Hooper S. – Busch R., i.m.

lött, hogy a kapcsolatban a dolgok úgy történjenek, ahogy ők akarják.³² Ezért a mediációt is a partnerük megfélemlítésére használják, nem tényleges megegyezésre. A bántalmazott nők általában nem az első fizikai erőszakcselekmény után kezdeményezik a válást, vagy tesznek feljelentést.³³ Mire mediációra kerül sor, legtöbbször több évnyi, hónapnyi egyezkedés, együttműködési kísérletek állnak a hátuk mögött, amelyek teljesen sikertelenek voltak, mert a férfi nem volt hajlandó egyezkedni.³⁴

A már idézett kanadai kutatás egyik résztvevője így beszél erről: „A bírót fárasztotta az exem viselkedése [...]. Folyton becitált, mindenféle nevetséges indokokkal. A bírót fárasztotta, hogy az exemmel semmiről nem lehetett megegyezni, de a bíró mégis mediációt javasolt. Az ügyvédem arra bízott, hogy egyezzek bele, nehogy együtt nem működőnek tűnjek. Végül beleegyeztem, mert nem akartam rossznak látszani. Mondtam az ügyvédemnek: »De ha a bíró nem bír vele, és a jogászok sem bírnak vele, hogy bírnék vele én?«”³⁵

Önkéntesség

Göncz Kinga és Wagner János szerint mediációra „mindig csak a vitában érintett felek kívánsága, illetve beleegyezése alapján kerülhet sor!”³⁶ Más szerzők is fontos előfeltételnek tartják az önkéntességet.³⁷ A szerzők szerint a mediáció lényege, hogy nem eljárási szabályokon nyugszik, hanem a felek határozzák meg annak tartalmát és menetét. Logikus, hogy az akaratuk ellenére résztvevő emberek vagy szabotálják a folyamatot, vagy ha félelmükben vesznek részt, nem merik képviselni álláspontjukat, és esetleg olyan dolgokba egyeznek bele, amit nem akarnak (lásd alább). Az új Ptk. ennek az alapelvnek és gyakorlati tapasztalatnak mond ellent, amikor lehetővé teszi, hogy a szülői felügyeleti jogról megegyezni képtelen feleket a bíróság közvetítésre kötelezze.

Párkapcsolaton belüli erőszak súlyosan kiegyensúlyozatlan hatalmi viszonyainak keretében egyébként is kétséges, hogy elvárható-e bármely önkéntesség az áldozat részéről: ismeri bántalmazóját, ismeri manipulációs készségeit, gyakran tőle magától is tudja, hogy mire kívánja használni az „egyezkedési” eljárást, és van tapasztalata a szakembereknek az erőszakot figyelmen kívül hagyó gyakorlatáról. A bántalmazott nőket segítő szervezetek, így a Patent Egyesület jogsegélyszolgálatára szerint, és a már idézett kanadai kutatás szerint továbbá általános, hogy a bántalmazott nők félnek a partnerüktől, nem mernek vele találkozni,

³² Bonino L. – Szil P., i.m.; Evans, P., i.m.; Szil P., i.m.

³³ NANE Egyesület, i.m.

³⁴ Garrity, R.: *Mediation and Domestic Violence*. Batterer Intervention Services Coalition Michigan, 1998

http://www.biscmi.org/documents/MEDIATION_AND_DOMESTIC_VIOLENCE.html

³⁵ THANS, i.m.

³⁶ Göncz, K. – Wagner J., i.m.

³⁷ Gyórfi É.: *Igazságszolgáltatás másképp – összeállítás a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciójának hátteréről*. Herczog M. (szerk.) 2003.

gyakran az az egyetlen igényük, hogy hagyja abba az erőszakot (erről lásd még a Partners Hungary kutatásának adatait is alább a bántalmazó férfiak manipulatív tendenciáinál), amin nincs nagyon mit egyezkedni. Mindezek fényében ilyen helyzetekben legtöbbször azért vállalkoznak mégis „önkéntesen” mediációra, mert tisztában vannak vele – és erre nem ritkán az elkövető, az ügyvédjük és maga a hatóság is emlékezteti őket – hogy ha nem teszik, akkor együttműködésre nem hajlandónak tekintik majd őket.³⁸

Erőszakmentesség

Göncz és Wagner szerint nem lehet mediálni olyan konfliktusok esetében, amelyek az erőszakosságig eszkalálódtak, ugyanis ebben a szakaszban a felek vagy az egyik fél már nem a megegyezést tartja szem előtt, hanem célja a másik vagy a kapcsolat rombolása. Hozzátehetjük: vagy a másik fél fölötti uralom fenntartása. Győrfi Éva, a mediáció egy másik hazai szakértője szerint csak kis súlyú és nem erőszakos bűncselekmények esetében lehetséges a tettes és áldozat közti közvetítés, békítés.

A bántalmazott nők tipikusan nem az első erőszakcselekmény után jutnak el a bíróságokra, így a büntető igazságszolgáltatás látókörébe kerülő esetekben legtöbbször hosszú ideje visszatérően erőszakos elkövetőről van szó. Ezért összességében a párkapcsolaton belüli erőszak esetében végzett különböző közvetítő és békítő eljárások csak főlegesen veszélynek, stressznek, teszik ki a bántalmazott nőt, és fogyasztják idejét és pénzét. Ilyen elméleti nézőpont mellett a mediáció előírása egyben azt is üzeni az áldozat számára, hogy a családon belüli erőszakot csekély súlyúnak tekintik, illetve *nem* tekintik erőszaknak. A bántalmazott nő úgy megy bele a mediációba, hogy tudja: a valódi helyzetének elismerésére nem is számíthat.

A közvetítés során felmerülő gyakorlati problémák

Közvetlen veszélynek teszi ki a bántalmazott nőt

A személyes találkozást egyes bántalmazók arra használják, hogy további szóbeli- és nem ritkán fizikai erőszakot kövessenek el a nő ellen. Például a Patent jogsegélyszolgálat egyik ügyfele a mediációt nyújtó szervezet épülete előtt összetalálkozott a férjével, a férfi vádaskodni, kiabálni kezdett, majd megpofozta.

Általános eredménye volt a már idézett kanadai vizsgálatnak, hogy a bántalmazott nőket érzelmileg bántalmazza a férfi a mediáció során, és ezt a mediátorok reakció nélkül hagyják. Az egyik résztvevő szavaival: „Újra átéltem a bántalmazást. Mintha soha el sem jöttem volna tőle.”³⁹ Egy a családi csoportkonferenciá-

³⁸ THANS, i.m.

³⁹ THANS, i.m.

ról szóló új-zélandi kutatás pedig már 1996-ban leírta, hogy a bántalmazók szóbeli, illetve fizikai erőszakot követnek a konferencián is.⁴⁰

Lehetőséget ad a bántalmazó férfinak, hogy manipulálja és a saját oldalára állítsa a szakembereket

Jellemző a bántalmazókra, hogy kétarcúak: otthon, ahol kívülállók nem látják őket, és a partnerüknek nincs hatalma, erőszakosak; nyilvánosan (pl. munkahely) és hatalommal rendelkező személyekkel (pl. főnök) simulékonyak.⁴¹ A közvetítést, a békítést vagy a családi csoportkonferenciát is ilyen manipulációra használhatják.

A Patent Egyesület már idézett jogsegélyesetében, amikor a pár belépett a mediációra, a férfi le akarta segíteni a nőről a kabátot, mire a nő elhúzódott, hiszen az előbb pofozta meg. A mediátor később kérdőre vonta a nőt, hogy miért olyan elutasító a férfi kedves gesztusával szemben, és hosszasan beszélt neki az együttműködés fontosságáról.

Talán hasonló manipulációk eredményezhetik azt az amerikai kutatási eredményt, amely szerint a mediációt végző szakemberek nagyobb mennyiségű látogatási időt javasolnak a férfinak, ha családon belüli erőszak elkövetője, mint a nem elkövető férfiak esetében.⁴²

Amint már említettük, gyakori, hogy a mediációról szóló kutatások a megegyezések létrejöttét tekintik az eljárás sikerének. Ez a szempont figyelmen kívül hagyja azt, hogy a bántalmazó férfiak nagyon gyakran csak a kívülállók jelenlétében mutatnak simulékonyságot, de később folytatják az erőszakos viselkedést. Például a Partners Hungary Alapítvány munkatársai a 2007-es évben a büntetőügyekben alkalmazott mediációval elért megállapodásokat elemezték. Tipikus volt, hogy a partnerek, volt partnerek, családtagok kárára elkövetett bűncselekmények esetén (amelyeknek nagy része valószínűsíthetően családon belüli erőszak) a megállapodás lényege csupán annyi volt, hogy a családtag vagy volt partner ne keresse a sértettel a kapcsolatot (magyarul: ne zaklassa őt), költözzön és jelentkezzen ki a lakásából, vagy hogy próbáljon meg megjavulni – lényegében, hogy hagyjon fel a bűncselekmény további elkövetésével. A szerzők ezt az eredményt nagyra értékelik.⁴³ Ugyanakkor a kutatás nem vizsgálta meg, hogy ugyanezek az elkövetők végül betartották-e a megegyezést, így valójában nincs

⁴⁰ Stewart, T.: Family Group Conferences With Young Offenders in New Zealand. In: Hudson, J. – Morris, A. – Maxwell, G. – Galaway, B (szerk.): Family Group Conferences: Perspectives on Policy and Practice. Federation Press, 1996. 75. Idézi: Hooper S. – Busch R., i.m.

⁴¹ NANE Egyesület, i.m.; Bancroft, L. – Silverman, G. J.: The Batterer as Parent: Addressing the Impact of Domestic Violence on Family Dynamics. Sage Publications, 2002.

⁴² Lásd alább Johnson, N. E. – Sacuzzo, D. P. – Koen, W. J., i.m.

⁴³ Koltai J.: A 2007. év mediációs ügyeinek vizsgálata. Iványi Klára (szerk.) 60–94.

adat arról, hogy a mediáció hatására az elkövető tényleg felhagyott-e az erőszakkal, és az áldozat biztonságba került-e.

A bántalmazó férfi megfélemlítheti a bántalmazott nőt, hogy ne képviselje saját érdekeit

A bántalmazás, fenyegető zaklatás vagy nemi erőszak áldozata minden további megfélemlítés nélkül is fél az elkövetőtől, és nehezebbé esik érdekeit szemben vele képviselni. A bántalmazó azonban még tovább növelheti a nő félelmét, ehhez például elég egy gesztus vagy nézés, amit a mediátor nem ismer, de ami a nőt emlékezteti a bántalmazásra. Így beszél erről a már idézett kanadai vizsgálat egyik résztvevője:

„Senki sem ismeri úgy, mint én, hogy mire képes. És korábban sosem kereszteztem az útját. Az asztalra koppintott. Ez túl sok emléket hozott föl... Összeomlottam.”⁴⁴ Ez a kanadai vizsgálat úgy találta, hogy általános probléma, hogy a mediátorok képtelenek észrevenni ezeket az apró gesztusokat, hiszen nem ismerik a bántalmazás történetét, és legtöbbször csak általános képzésen esnek át, a párkapcsolaton belüli erőszakkal kapcsolatban nem képzik őket külön – ahogy Magyarországon sem.

A Patent Egyesület jogsegélyszolgálatának már idézett esetében a nő félt a mediátornak visszaválaszolni, hogy „Azért húzódtam el, mert az előbb pofozott meg.” Folyton az járt az eszébe, hogy mit kapna ezért a férfitől. Egy másik esetben egy bántalmazott nőt azzal félemlített meg a partnere, hogy azzal a tollal játszadozott a mediáció folyamán, amellyel korábban megerősöskolta.

Hasonló eseményekről számolt be egy új-zélandi kutatás, amely szerint bántalmazó férfiak a családi csoportkonferencia alkalmával kiabáltak a partnerükkel, vagy csettintéssel utasították a nőt, hogy mit tegyen.⁴⁵

A férfi akkor is megfélemlítheti a nőt, ha a mediációt kifejezetten úgy rendezik el, hogy a bántalmazott nőnek ne kelljen személyesen találkoznia a férfival: két külön szobában vannak, és a mediátor viszi az üzeneteket köztük. Erre a magyar gyakorlatban is van példa (MAKAMOSZ). Azonban nincs semmi az ilyen típusú mediációban, ami valóban növelné az áldozatok biztonságát. Valószínűleg növeli az áldozatok biztonságérzetét, de mitől növekedne az ilyen elrendezéstől az áldozatok tényleges biztonsága? A biztonság *illúziójának* keltése pedig éppen hogy fokozhatja a veszélyt: az áldozat még azt sem látja, mire hogyan reagál a férfi, és hogy arra a mediátor hogyan reagál, a férfi pedig utólag ugyanúgy megtorolhatja azt, amit a nő mondott.

Ezeknek a tapasztalatoknak a fényében kérdéses, hogy amikor egy mediációs program magas megegyezési arányról számol be, ez a partnerkapcsolaton belüli

⁴⁴ THANS, i.m.

⁴⁵ Hooper S. – Busch R., i.m.

erőszak eseteiben nem csupán annyit jelent-e, hogy a férfi megfélemlíti a nőt, vagy magabiztosabban lép fel, és a nő emiatt olyan egyezségbe is belemegy, amit egyébként nemkívánatosnak tart.

A mediátorok esetenként a közös gyerekfelügyelet vagy a kapcsolat fenntartását tekintik az ideális megoldásnak

Erre az eredményre jutott több kutatás.⁴⁶ A Patent Egyesület jogsegélyszolgálatának már idézett ügyében a mediátornak vallásos hite miatt fontos volt a házasság fenntartása, és ezt tűzte ki célul, nem egyszerűen a felek közti megegyezést.

Amellett, hogy ez a gyakorlat, a magyar mediációs szakirodalomban is feltűnnek azok a széles körben elterjedt mítoszok, hogy a szülőkről automatikusan elmondható lenne, hogy szeretik és gondozzák a gyerekeiket, valamint hogy a gyerekeknek apára és anyára van szükségük. Lovas Zsuzsa és Herczog Mária a családi mediáció elveiről szóló cikkében a következőket írja: „A gyereket biztosítani kell, hogy mindkét szülő szereti őket és gondoskodik róluk”, valamint figyelembe kell venni, hogy: „A gyerekeknek szoros és állandó kapcsolatra van szükségük mindkét szülőjükkel”. Mivel a szerzők nem tesznek kivételt a családon belüli erőszak eseteire, ezek alapján a mediátorok joggal gondolhatják, hogy dolgozunk a láthatás, a közös felügyelet vagy a szülő-gyerek kapcsolat más módon való fennmaradásának előmozdítása.

Ezekre a tévhitekre azonban rácsófol a családon belüli erőszak valósága. A partnerüket bántalmazó férfiak sokkal nagyobb valószínűséggel bántalmazzák a gyerekeiket is, mint a nem bántalmazó férfiak, és a gyerek számára az is lelki erőszak, ha azt tapasztalja, hogy az apja az anyját bántalmazza.⁴⁷ Ráadásul Bancroft és Silverman azt szűrték le a bántalmazó férfiakkal folytatott évtizedes munkájukból, hogy ezek a férfiak a láthatást nagyon gyakran a nő és a gyerek kapcsolatának, a nő szülői tekintélyének aláásására, valamint a nő további zaklatására használják. A Patent Egyesület jogsegélyszolgálatának esetei is ezt a képet mutatják. A partnerüket vagy gyerekeiket bántalmazó férfiak talán azt mondják magukról, hogy szeretik a gyerekeiket, de biztosan nem gondoskodnak róla megfelelően. És ha a szeretetet a gondoskodás minőségével mérjük⁴⁸, akkor nem mondható róluk, hogy szeretnék a gyerekeiket, amikor erőszaknak teszik ki őket. Ezért nem igaz, hogy a bántalmazott gyerekeknek vagy a bántalmazott nők gyerekeinek kapcsolatra van szükségük a bántalmazóval, sőt Bancroft és Silverman az apa távoltartását javasolja.

Összességében a közös gyerekfelügyelet, láthatás vagy a felek találkozását szükségessé tevő egyéb egyezség, netán a kapcsolat fenntartása a nőt és a gyerekeket is további lelki, illetve fizikai erőszaknak teszi ki. Ezért nem helyes eljárás párkap-

⁴⁶ THANS, i.m.; Hooper S. – Busch R., i.m.

⁴⁷ Bancroft, L. – Silverman, G. J., i.m.

⁴⁸ Bonino L. – Szil P., i.m.; Evans, P., i.m.

csolaton belüli erőszak esetén a közös gyerekfelügyelet vagy a kapcsolat fennmaradásának támogatása.

Növeli a szülői felügyeleti jogok közös gyakorlásának és az apai láthatásoknak a veszélyét az új Ptk. Míg eddig a gyakorlat és a főszabály az volt, hogy a gyereket az egyik szülőnél kellett elhelyezni, mostantól a törvény üzenete az, hogy a két szülő közös felügyeletét tekinti kívánatosnak, bár nem teszi azt kötelezővé. Félő, hogy az új Ptk. bevezetésével a hatóságok és a mediátorok gyakrabban fogják erőszakos apa esetében is a közös felügyeletet tekinteni a kívánatos kimenetelnek.

Gyakran kifejezetten hátrányos az áldozatra nézve a mediáció eredménye

A nemzetközi szakirodalom szerint könnyen az az eredmény állhat elő, hogy mivel a mediációnak a „problémák megbeszélése” és „kompromisszumok kötése” a lényege, és mivel a bántalmazott nőt a férfi megfélemlítette, hogy a nő lemond az őt megillető jogairól.⁴⁹ Így a bíróság előtt folyó eljáráshoz képest hátrányos helyzetbe kerülhet.

A mediátorok gyakran elmulasztják az erőszak témájának még a felvetését is a mediáció során, a bántalmazott nők pedig gyakran félnek felhozni az erőszak kérdését. Így például egy amerikai tanulmány szerint gyakran a megállapodás még annyit sem tartalmaz, hogy a férfinak abba kell hagynia az erőszakot.⁵⁰

Egy az Egyesült Államok Igazságügyi Hivatala által megrendelt kutatás eredménye az lett, hogy a mediátorok sok tekintetben hátrányosabban kezelik a bántalmazott nőket, mint a nem bántalmazottakat.⁵¹ Amerikában elterjedt a mediáció alkalmazása gyerekelhelyezési vitákban (lásd alább). Ebben a San Diego-i kutatásban olyan párkapcsolaton belüli erőszakügyek aktáit tekintették át, amelyben a feleket a gyerekelhelyezéssel kapcsolatban mediációra kötelezték, és nem voltak képesek megegyezni, így a mediátor írásos ajánlást tett a bíróságnak a gyerekelhelyezés rendezéséről. Ezeket az ügyeket hasonlították össze olyan ügyekkel, ahol ugyanez volt a helyzet, de nem volt párkapcsolaton belüli erőszak. A mediátorok a korábban már bizonyított párkapcsolaton belüli erőszak esetek 47,5%-ában a jegyzőkönyv szerint semmilyen módon nem utaltak az erőszakra, vagy foglalkoztak vele (nem tettek óvintézkedéseket, nem vették figyelembe a javaslataik megfogalmazásakor). A mediátorok gyakrabban javasolták, hogy a párkapcsolaton belüli erőszakot elkövető férfinél helyezték el a gyerekeket, mint amikor a férfi nem volt elkövető. Még amikor nem azt javasolták, hogy a bántalmazónál helyezték el a gyereket, akkor is több láthatási időt javasoltak a bántalmazó férfiak esetében, mint a nem bántalmazóknál. Emellett gyakran terjesz-

⁴⁹ THANS, i.m.; Hooper S. – Busch R., i.m.

⁵⁰ Johnson, N. E. – Sacuzzo, D. P. – Koen, W. J., i.m.; Lerman, L. G.: Mediation of Wife Abuse Cases: The Adverse Impact of Informal Dispute Resolution on Women. *Harvard Women's Law Journal*, 1984/7. 57-113. Idézi: BC Association of Specialized Victim Assistance and Counselling Programs

⁵¹ Johnson, N. E. – Sacuzzo, D. P. – Koen, W. J., i.m.

tettek elő olyan javaslatot, amelyben a gyereket az anyánál helyezték volna el, de a részletes időbeosztási javaslat már az apának adott több időt – és ez még gyakrabban történt akkor, ha a férfi bántalmazó volt, mint ha nem.

Még az Egyesült Államok egy olyan városában is, mint San Diego, ahol az egész országban követendő modellértékűvé vált intézményrendszer működik a párkapcsolaton belüli erőszak területén, és egy olyan országban, ahol az ebben a cikkben ismertetett fenntartások széles körben ismertek, sem elég tudatosak tehát a mediátorok, hogy erőszakos férfi esetén óvintézkedéseket tegyenek, és az erőszakot figyelembe vegyék a munkájuk során.

Magyarországon vélhetőleg csak rosszabb eredményeket kapnánk. Úgy tűnik, hogy ezeknek a mediációknak a során is valószínűleg az történik, hogy a közismerten jó manipulációs készségekkel rendelkező bántalmazó férfiak (lásd fent) a nem bántalmazóknál nagyobb számban sorakoztatják fel maguk mellett a mediátorokat (őket is manipulálva), akik annak ellenére a nem bántalmazó férfiaknál többször javasolják a bántalmazónak ítélni a gyereket, hogy az bizonyítottan erőszakos. Valamint a mediátoroknak ez a viselkedése tükrözheti azt a meggyőződésüket is, hogy lényegében a nő a felelős az őt érő erőszakért, ezért a gyereket jobb a férfinak ítélni. Az pedig, hogy a férfiakkal gyakran több időt javasolnak, mint a nőnek, miközben a nőnél helyeznék el a gyereket, a mediátorok azon vélekedését tükrözheti, hogy még akkor is a nő jogi felelőssége a gyerekről való gondoskodás, ha a férfi tölthet több időt a gyerekekkel. A fenti eredmények fényében összességében a kutatók nem javasolják a mediáció párkapcsolaton belüli erőszak esetén való alkalmazását.

Veszélyes lehet a megállapodás tartalma akkor is, ha a mediáció csak egy válás polgári jogi kérdéseire (gyerekelhelyezés, láthatás, vagyonmegosztás) vonatkozik, és nem a családon belüli erőszak kezelése a célja. Még az ilyen mediáció is a családon belüli erőszakra szól⁵², hiszen például a gyerekelhelyezésről és láthatásról szóló megegyezés közvetlenül befolyásolja a gyerekek és a nő biztonságát. Tudva levő ugyanis, hogy a bántalmazó férfiak a válás idején és azt követően a legerőszakosabbak a partnerükkel szemben⁵³, és hogy ezért a nő a gyerek átadásakor fizikai veszélyben van, hogy az erőszakos férfiak a gyerek elleni erőszakot is felhasználják a partnerük sakkban tartására, és hogy erőszakosabbak a gyerekükkel, mint a nem bántalmazó férfiak.⁵⁴ A bántalmazott nőknek és gyerekeiknek ezért még a polgári ügyek rendezésekor is az lehet az elsődleges érdeke, hogy a férfit a gyerekektől és tőle is távol tartsák. Hibát követünk el, ha az áldozatok védelmét és a bűnismétlés megelőzését alku tárgyává tesszük a közvetítői eljárással. Ezért még polgári jogi ügyekben is aggályos a mediáció, ha korábban előfordult családon belüli erőszak.

⁵² Garrity, R., i.m.

⁵³ NANE Egyesület, i.m.

⁵⁴ Bancroft, L. – Silverman, G. J., i.m.

Összehasonlító kutatások

Az eddig idézett beszámolók és kutatások elsősorban arra hívták fel a figyelmet, hogy milyen problémák teszik kétségessé a mediációt partnerkapcsolaton belüli és gyerekek elleni erőszak esetén. Az alább következő kutatások ezzel szemben arra keresték a választ, hogy a partnerkapcsolaton belüli erőszak esetén alkalmazott mediáció – például az elégedettség, a megegyezések száma vagy a bűnismétlés tekintetében – jobb-e, mint a pereskedés vagy más hatósági eljárás. Olyan kevés ilyen kutatás van, hogy ennek a résznek akár "Az összehasonlító kutatások hiánya" címet is adhatnánk. Még kevesebb az olyan kutatás, amely megfelelő összehasonlítást tartalmaz a mediációra utalt és nem utalt, vagy a családon belül vagy azon kívül elkövetett esetek között. A legtöbb kutatás nem több, mint a mediátorok beszámolója arról, hogy szerintük hatékonyak voltak-e az ülések, statisztika arról, hogy az esetek mekkora hányadában született megegyezés, és hogy a résztvevőknek mi volt a véleménye, esetleg az alkalmazott közvetítési módszer leírása.

Tipikus az Ausztriában párkapcsolaton belüli erőszak esetében alkalmazott mediációról szóló egyik leggyakrabban idézett kutatás.⁵⁵ Ennek eredménye nem más, mint a megfigyelők és a résztvevők benyomásai arról, hogy az esetek hogyan végződtek: (a) a mediáció megerősítette a változást, (b) megerősítette az elkövető megjavulását, (c) elősegítette a válást, (d) hiábavaló volt, mert az erőszak folytatódott. A szerzők nem közlik, hogy milyen arányban lett a mediációnak az egyik vagy a másik kimenetele. Ugyan tervezték, hogy összehasonlítták a mediációra utalt esetek kimenetelét a büntetőügyekével, végül minden kontroll nélkül folytatták le a vizsgálatot. Ugyan a kutatók fél évvel a mediáció után telefoninterjút folytattak a nőekkel, nem világos a beszámolójukból, hogy ennek az interjúnak mi volt a tartalma, és hogy megkérdezték-e, hogy az erőszak erősödött vagy csökkent-e. Nem közölnek eredményeket arról sem, hogy az ülések folyamán, amelyeket a megfigyelők végignézték, felmerültek-e a bántalmazott nőket segítő szervezetek által felvetett problémák, például a nő képes volt-e elmondani, mit akar, és méltányos volt-e a megegyezés.

Egy finn kutatás is hasonlóan olyan eredményeket hozott, amelyek nem válasszák a bántalmazott nőket segítő szervezetek tapasztalataira.⁵⁶ Felmérték, hogy résztvevők miért akarnak részt venni a mediációban, hogy hány százalékban született megegyezés, azt mennyien tartották be (89,9%-ban), és mennyire voltak elégedettek vele. Ugyanakkor nem vizsgálták, hogy az egyezségek méltányosak

⁵⁵ Pelikan, C.: Victim-Offender-Mediation in Domestic Violence Cases – A Comparison of the Effects of Criminal Law Intervention: the Penal Process and Mediation. Doing Qualitative Research. Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research, 2002/3. 1. <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>

⁵⁶ Flinck, A. – Iivari, J.: Domestic Violence in Mediation. Realistic evaluation of a research and development project (Finnish Evaluation of Social Services). Restorative Justice Online. www.restorativejustice.org/articlesdb/articles/6276

voltak-e, vagy ha a közös gyerekekre is vonatkoztak, figyelembe vették-e a gyerek érdekeit. Nem világos az sem, hogy amikor azt írják, a többség elégedett volt, mekkora többségről van szó, és amikor azt írják, hogy a párok (megint csak) többsége arról számolt be egy évvel a mediáció után, hogy az egyezséget betartották és az erőszak abbamaradt, akkor ez az információ a férfitől vagy a nőtől származott-e. A bántalmazó férfiakkal foglalkozó programok egyik tapasztalata világszerte, hogy a bántalmazó férfiak – akárcsak más bűncselekmények elkövetői – nagyon gyakran hazudnak, hogy a cselekedeteiket szépítsék. Így módszertani hiba őket kérdezni: csak a bántalmazott nő megbízható forrás azzal kapcsolatban, hogy a partnere felhagyott-e az erőszakkal (Szil). Arra sem figyeltek a kutatók, hogy vajon a megegyezések nem úgy keletkeztek-e, hogy a férfi megfélemlítette a nőt, aki ezek után belement egy számára előnytelen egyezségbe. Ez a kutatási beszámoló – akárcsak sok más – minden esetre nem nyilatkozik ezekről a fontos szempontokról, és nem derül ki, hogy a szerzők egyáltalán tudatában vannak-e ezeknek a módszertani kívánalmaknak.

Egy kutatás megpróbálta kifejezetten azt – az áldozatok biztonsága szempontjából kulcsfontosságú – kérdést vizsgálni, hogy a mediáció csökkenti-e a bűnismétlést.⁵⁷ Gyakran elhangzik, hogy a mediáció sikeresebb ebből a szempontból is. Ez az amerikai kutatás arra az eredményre jutott, hogy a mediáción résztvevő férfiak ritkábban lesznek visszaesők, mint a büntető igazságszolgáltatásba becsatornázott bántalmazók. Azonban ez a vizsgálat sem a bántalmazott nőket kérdezte meg, hogy veri-e, zaklatja-e, fenyegeti-e még őket a partnerük, hanem azt vizsgálta, hogy ugyanaz az elkövető megjelenik-e visszaesőként a bűnügyi statisztikában fél éven belül.

Két módszertani hiba is van ezzel a kutatással. (1) A mediációra utalt bántalmazott nők azt az üzenetet kapják, hogy nem számíthatnak egyértelmű büntetőjogi fellépésre, ehelyett egyezkedést várnak tőlük. Ugyanígy félhetnek a kellemetlen és az erőszak szempontjából haszontalan közvetítői eljárást megismételni. Mindkét esetben az erőszak folytatódásakor fölöslegesnek tarthatják a rendőrség kihívását, így az újabb erőszakok nem kerülnek bele a statisztikába. (2) A másik probléma, hogy túl rövid idő telt el a beavatkozás és a kontroll között. Bancroft és Silverman szerint, akik hosszú évtizedek óta foglalkoznak bántalmazó férfiaknak kínált programokkal, bármilyen bántalmazókkal folytatott beavatkozás eredménye csak több éves távlatból mutatkozik meg, mert a férfiak hajlamosak jól viselni magukat, amíg az igazságszolgáltatás rendszerének figyelme rajtuk van, és gyakran csak a következő kapcsolatban jön felszínre a férfi változatlan erőszakossága. Lehet, hogy ez az oka annak, hogy ebben a kutatásban a mediációra utalt férfiak valamivel ritkábban jelentek meg a bűnügyi statisztikák-

⁵⁷ Yates, D. L. – Pillai, V. K. – Berry, B. E.: Mediation Verses Arrest Approaches to Domestic Assault: Policy Implications for Addressing Domestic Abuse Among Under-Educated and Jobless Offenders. *American Journal of Criminal Justice*, 2008/33. 282–296.

ban visszaesőként, és nem az, hogy a mediáció valóban csökkentette az erőszakot. Akárhogy is van azonban, a kutatás nem ad választ ezekre a kérdésekre.

Családi csoportkonferencia

Mivel elsősorban Herczog Mária évek óta javasolja a családi csoportkonferenciát a párkapcsolaton belüli erőszak megoldására⁵⁸, fontos az erre vonatkozó elméleti megfontolásokat és eredményeket külön is tárgyalni.

Eredetileg a családi csoportkonferenciát fiatalokú bűnelkövetők kezelésére találták ki, és szülőházájában, Új-Zélandon máig ilyen ügyekben használják elsősorban.⁵⁹ A mediációhoz képest az az egyik legfontosabb eltérés, hogy nemcsak a szemben álló felek, hanem azok családja vagy szociális hálójának egyéb tagjai is részt vesznek. Különösen fontosnak tartott elem az elkövető családjának részvétele, és annak bocsánatkérése, valamint hogy a családok, illetve főleg az elkövető családja a fiatalokú viselkedésének megváltoztatására és a jóvátételre vonatkozó javaslattal álljon elő.⁶⁰

A családi csoportkonferenciával, mint a közvetítés egyik fajtájával szemben, is érvényesek a fenti érvek. Például a bántalmazott nők számára védett házat üzemeltető, és családi csoportkonferenciát is nyújtó Sorsunk és Jövönk Alapítvány egyik beszámolója szerint előfordult olyan eset, hogy az áldozat hozzátartozói azért nem jöttek el, mert félték a bántalmazótól, bár ez szerencsére egyben a csoportkonferencia végét is jelentette ebben az esetben.⁶¹ Illetve már idéztük azt az új-zélandi kutatást, amely szerint a résztvevők félnek az ilyen alkalmakkor.⁶²

Egyes szerzők úgy gondolják, hogy a konferenciamodel megoldja a bántalmazó és a bántalmazott közötti kiegyensúlyozatlan hatalmi helyzetet azzal, hogy azon részt vesznek a bántalmazott családtagjai vagy társas támogató közegüknek egyéb tagjai.⁶³ Ez azonban csak akkor igaz, ha ezek az emberek elítélik a családon belüli erőszakot. Márpedig pont a családok és lakóközösségek nagyon gyakran tudnak az erőszakról, és nem lépnek közbe. Ahogy a már idézett kanadai kutatás egyik résztvevője megjegyezte, amikor a csoportkonferencián való részvételtől kérdezték: „De hát ezek azok, akik nem tettek semmit!”

⁵⁸ Herczog M., i.m. 2009.

⁵⁹ Youth Court of New Zealand: Family Group Conference.

<http://www.justice.govt.nz/youth/about-youth/family-group-conference.asp>;
O'Connell T. – Wachtel, T. – Wachtel B.: A »Real Justice« (tényleges igazság) konferenciamodel alkalmazása. Herczog M. (szerk) 2003.

⁶⁰ Maxwell, G. – Morris, A., i.m.; McCold, P., i.m.; Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület „Családi Csoportkonferencia”. 2009.05.05.

<http://www.csagy.hu/hu/tevekenysegek/csaladi-csoport-konferencia>

⁶¹ Sonkoly, Zs.: A Védett-ház féléves szakmai beszámolója: 2006.április-július. 2007. Sorsunk és Jövönk Alapítvány, 2009.05.05.

http://www.szmi.hu/gyv10ev/files/csao_ea2007.doc

⁶² Hooper S. – Busch R., i.m.

⁶³ McCold, P., i.m.

Két további probléma van az eljárással, ami a közvetítéssel kapcsolatos aggályokat csak súlyosbítja.

Elsősorban az elkövető családjára koncentrál

Mivel eredetileg fiatalkorú bűnelkövetők esetében használták, a családi csoportkonferencián nagy szerep és figyelem jut a fiatalkorú családjának, hogy a fiatalkorút visszatartsa a további elkövetéstől. A fiatalkorú szülei általában elismerik a gyerek által okozott kárt és az abból következő felelősséget. A családon belüli erőszak esetében azonban nincs társadalmi konszenzus arról, hogy az erőszakért az elkövető a felelős. Ezért az elkövető családja vitathatja a férfi felelősségét, és a nőre háríthatja azt. Így külön aggályos, hogy a családi csoportkonferencia gyakorlatában gyakori, hogy az elkövető családja nagyobb számban van jelen, mint az áldozaté.⁶⁴ Ráadásul ismert, hogy a bántalmazó férfiak egyik taktikája, hogy elszigeteljék a bántalmazott nőt a barátaitól és származási családjától⁶⁵, ami oda vezethet, hogy a nőnek esetleg nincs kit elhívnia a családi csoportkonferenciára⁶⁶, illetve a bántalmazó a nő családtagjait is megfélemlítheti⁶⁷.

Magára hagyja a feleket

A családi csoportkonferencia eljárásának része, hogy egyes modellek szerint csak az elkövetőt és családját, más leírások szerint az áldozatot és az elkövetőt és a mindkettőjük részéről megjelent személyeket együtt magukra hagyják, hogy a mediátortól szabadon, maguk között tárgyaljanak a megegyezésről.⁶⁸ Ha a résztvevőket mind magukra hagyják, az még inkább fizikai veszélynek teheti ki a bántalmazott nőt, és a férfi és családja a mediátor ellenőrzésének hiányában még nyíltabban nyomást gyakorolhat rá, vagy fenyegetheti. Ez a veszély és nyomásgyakorlás még súlyosabb lehet, ha a férfi és annak családja van jelen nagyobb számban, ami – mint említettük – gyakori.

Nemzetközi kitekintés

USA

Az USA-ban a párkapcsolaton belüli erőszakot és a mediációt tagállami szinten szabályozzák, így a szabályozás államról államra változik. 2005-ben 12 államban kötelező volt a mediáció gyerekelhelyezés esetén, 33 államban pedig a bíró

⁶⁴ Hooper S. – Busch R., i.m.

⁶⁵ NANE Egyesület, i.m.

⁶⁶ Stubbs, J.: 'Communitarian' Conferencing and Violence Against Women: A Cautionary Note. Kiadatlan dolgozat, 1996. Idézi: Hooper S. – Busch R., i.m.

⁶⁷ Sonkoly, Zs., i.m.

⁶⁸ Maxwell, G. – Morris, A., i.m. Magyarul: Ballai, I.: Csodaszer az erőszak ellen? FigyelőNet. 2008. http://www.fn.hu/belfold/20080925/csodaszer_eroszak_ellen/; Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, i.m.

dönthette el, hogy legyen-e mediáció.⁶⁹ 2000-ben az államok mintegy felében tilos volt a mediáció párkapcsolaton belüli erőszak ügyeiben.⁷⁰ Ahol pedig van mediáció párkapcsolaton belüli erőszak esetén, ott is általában külön feltételeket szabnak erre az esetre. Ezekben az esetekben nem teszik kötelezővé, és nem lehet a mediáció tárgya maga a párkapcsolaton belüli erőszak, amelynek mindig büntetőjogi következményei vannak, csak például a vagyoni jogi megegyezés vagy a gyerekelhelyezés.

Georgia államban például lehet mediálni olyan párok esetében, akiknek a történetében előfordult partnerkapcsolati erőszak, de a mediációnak nem lehet tárgya az erőszak. Hangsúlyozandó, hogy a párkapcsolaton belüli erőszak más erőszakos cselekményekhez hasonlóan önálló bűncselekmény, amivel kapcsolatban lefolytatják a büntetőeljárást, és a mediáció nem enyhíti a bűncselekmény megítélését. A mediáció csak pl. a felek válásának körülményeire vonatkozik, ha az eljárás kifejezetten az erőszak miatt indult, akkor visszautasítják a mediációt.

Georgiában a mediátorokat külön képzik a párkapcsolaton belüli erőszakra. A mediációra utalt eseteket szűrik, hogy van-e bennük párkapcsolaton belüli erőszak. Önkéntes és informált döntéssel alapul: az áldozatot tájékoztatják arról, hogy mi a mediáció, és hogy a bántalmazottság hogyan befolyásolja a folyamatot: félni fog, nem biztos, hogy fogja tudni az érdekeit képviselni.

A mediáció során az áldozat mellett van az ügyvédje, vagy ha az nincs, támogató barátja. Különböző biztonsági intézkedéseket hoznak, például titokban tartják a résztvevők címét.⁷¹

Ausztrália és Új-Zéland

Ausztráliában és Új-Zélandon a családi csoportkonferencia igen elterjedt fiataloknál bűnelkövetők esetén. Azonban Ausztráliában a 7 tagállamból 5-ben tilos a mediáció fiatalok által a párkapcsolaton belül elkövetett erőszak esetén vagy fiatalok által elkövetett szexuális erőszak esetén. Bár mindkét országban kísérleteznek a családi csoportkonferenciával felnőttek esetén, felnőtt elkövetők által elkövetett párkapcsolaton belüli erőszak és szexuális bűncselekmények esetén nem használják.⁷²

⁶⁹ Johnson, N. E. – Sacuzzo, D. P. – Koen, W. J., i.m.

⁷⁰ Pollitz W. A.: The Changing Boundaries of the Criminal Justice System: Redefining the Problem and the Response in Domestic Violence. Criminal Justice 2000, Volume 2. Boundary Changes in Criminal Justice Organizations. In: Friel, C. M. (szerk.): National Institute of Justice, 2000: 215–266.

http://www.ncjrs.gov/criminal_justice2000/vol2_2000.html

⁷¹ Georgia Commission on Dispute Resolution. Guidelines for Mediation in Cases Involving Issues of Domestic Violence. Georgia Commission on Dispute Resolution, 2003.

⁷² Curtis-Fawley, S. – Daly K.: Gendered Violence and Restorative Justice. The Views of Victim Advocates. Violence Against Women, 2005. Vol. 11, No. 5, 603–638

Spanyolország

Spanyolországban a Nemi alapú erőszak elleni integrált védő intézkedésekről szóló törvény tiltja a mediációt párkapcsolaton belüli erőszak esetén.⁷³

Ausztria

Ausztriában használnak mediációt partnerkapcsolaton belüli erőszak esetében, de önkéntes, illetve csak akkor alkalmazható, ha az elkövető elismeri, hogy a cselekménye erőszak, s hogy felelősséggel tartozik érte. A mediáció nem a megegyezést célozza, hanem azt, hogy a nő önérvényesítő képességét növeljék, hogy a férfi felelősséget vállaljon a cselekményért, és hogy kidolgozzanak olyan viselkedési szabályokat, amellyel a férfi elkerülheti az erőszakot. Emellett is azonban a fentiekhez hasonló ellenvetéseket támasztanak az osztrák mediációs gyakorlattal szemben a bántalmazott nőket segítő szervezetek.⁷⁴

Következtetés

Láttuk, hogy bár a mediációval való elégedettség meglehetősen széleskörű és nagyfokú, számos olyan eset van, amikor a résztvevők nem elégedettek. Ha a részvételi hajlandóságot is nézzük, még kevésbé rózsás a kép. Az elégedettség és részvétel azonban nem a mediáció kizárólagos fokmérője. Párkapcsolaton belüli erőszak esetén nem áll fenn a felek egyenlőségének előfeltétele, hiszen az erőszakos férfi könnyen veszélyeztetheti vagy megfenyegetheti a nőt (gyakran a mediátorok számára felismerhetetlen módon). Emellett a férfi gyakran manipulálja a mediátorokat, akiknek egyébként is a közös gyerekefelügyelet és a kapcsolat fenntartása lehet az ideálja. Mindezen okok következtében a folyamat végkimenetele gyakran hátrányosabb a bántalmazott nő és gyerekek számára, mint ami perrel biztosítható lett volna. Aggályos, hogy a közvetítésnek az az üzenete a bántalmazók, a bántalmazottak, és az egész társadalom számára, hogy nem a többi erőszakformával egyenlő súlyú, vagy akár súlyosabb cselekményről, hanem a családon belül megbeszélendő magánügyről van szó.

A büntető igazságszolgáltatást sok kritika éri, mert jelenlegi gyakorlatában nem biztosítja a bántalmazott nők és gyerekek védelmét és az elkövetők felelősségre vonását.⁷⁵ Ennek elismerése mellett megállapítható ugyanakkor, hogy a fenti

⁷³ Organic Act 1/2004 of 28 December on Integrated Protection Measures against Gender Violence.

⁷⁴ Pelikan, C., i.m.; Haller, B.: The Austrian Legislation against Domestic Violence. Brief summary of the key aspects of the legislation and the judiciary system relevant to the protection of women and children. Integrations Kreis Floridsdorf weboldala, 2005. http://www.ikf.ac.at/english/austrian_legislation_against_domestic_violence.pdf

⁷⁵ Wirth, J. (szerk.): Rendszerbe zárva. Hogyan kezeli az igazságügyi rendszer a nők és gyerekek elleni férfierőszak jelenségét ma Magyarországon? Patent Egyesület – NANE Egyesület, Budapest, 2009.

érvek tükrében a partner és gyerekek elleni erőszak esetében a mediáció még rosszabb megoldásnak tűnik, mint a bírósági eljárás. Bántalmazás esetére nem igazak például azok a mediációs szakemberek által gyakran hangoztatott állítások, miszerint a mediáció a peres eljárásban felmerülő igaz vagy hamis „tényállások” helyett az igazság feltárását teszi lehetővé⁷⁶, vagy hogy lehetőséget ad az áldozatnak, hogy könnyítsen a bűncselekmény érzelmi terhén⁷⁷. Ugyanígy: bár a peres eljárásokat azért is sok kritika éri, hogy gyakran nem védik meg az áldozatokat, ez igaz a mediációra is. Emellett nincs semmilyen megfelelő módszertannal készített kutatási eredmény, amely alátámasztaná, hogy a közvetítés családon belüli erőszak esetén csökkentené a bűnisméltést, és hozzájárulna az áldozat biztonságához. Hasonlóképpen, a peres eljárások valóban megterhelők az áldozatok számára, azonban az itt bemutatott beszámolók és kutatások szerint nincs empirikus alapja annak az állításnak, hogy a mediáció csökkentené a másodlagos viktimizációt.⁷⁸

Bár a büntetőeljárásokban sok kivetnivaló akad, ezeknek megvan az a potenciálja, hogy az elrendelhető elzárás, szabadságvesztés, vagy távoltage, közvetlenül hozzájáruljon a partnerbántalmazás áldozatainak biztonságához, és egyértelműen felelősségre vonja az elkövetőt. Ezért fontos, hogy az első fizikai erőszak esemény is büntetőeljárást vonjon maga után. Ezzel egyben azt a kívánatos üzenetet is közvetíti a jogrendszer, hogy a családon belül elkövetett erőszak pont olyan bűncselekmény, mint a nyilvános helyen elkövetett, ami elengedhetetlen a partnerkapcsolaton belüli és gyerekek elleni erőszakra alkotott társadalmi nézetek megváltoztatásához. Már csak azért is fontos ez a társadalmi üzenet, mert a partnerkapcsolaton belüli erőszak azon eseteiben, amelyek az igazságszolgáltatási rendszer látókörébe kerülnek, legtöbbször évek óta erőszakoskodó, visszaeső elkövetővel állunk szemben – miközben a társadalom nem ítéli el egyértelműen ezeket a bűncselekményeket.

Fontos tehát, hogy ne kötelezzék mediációra vagy családi csoportkonferenciára a partnerkapcsolaton belüli erőszak áldozatait, sőt, külföldi példákat követve, tilták ezeket a módszereket ilyen esetekben. A közvetítés és a családi csoportkonferencia tilalma terjedjen ki azokra a polgári jogi ügyekre is, amelyek az erőszakos elkövető és az áldozat között várnak rendezésre (pl. gyerekfelügyelet, láthatás, vagyonomosztás), mert a legtöbb fenti aggály ezekben az esetekben is érvényes.

⁷⁶ Gyórfi É., i.m.

⁷⁷ Göncz, K. – Wagner J., i.m.; Gyórfi É., i.m.

⁷⁸ Gyórfi É., i.m.

2010-ben a Disputa rovatai az ügyész büntetőeljárási szerepének erősítésére helyezik a hangsúlyt. Olyan cikkeket, tanulmányokat, illetve hozzászólásokat váruunk, amelyek a vádelvvel s ehhez kapcsolódóan a törvényes vád elemzésével függenek össze. Az Ügyészek Lapja arra a kérdésre keresi a választ, hogy a 2006. évi LI. tv. hatályba lépésétől milyen új lehetőséget kapott az ügyész a jogalkotótól arra, hogy a per folyamán nagyobb szerephez jusson, és ennek megfelelően ténylegesen erősödött-e a vádló aktivitása a bíróság előtt.

Mivel 2006-tól számos jogszabály-értelmezési nehézség merült fel a jogalkalmazás hétköznapijaiban, ezért szeretnénk összeszedni a különböző értelmezési kérdéseket, illetve szempontokat, és azokat alaposan elemezve „kideríteni” a jogalkotó eredeti szándékát. Az erre épülő tanulmányok, cikkek és hozzászólások pedig segíthetik majd a jogalkalmazót, főleg az ügyészt a vitatott kérdések rendezésében.

A Be. 2006. évi novellája ugyanis már következetesebben szétválasztja az ítélezési és a vádlói funkciót. A vádelv nyomatékosabb érvényesítésével pedig koncepcióváltás történt a büntetőeljárásban, és a korábbi szerepek megváltoztak: az ügyféli jogok erősödtek, a bíróság pártatlansága jobban megvalósult azzal, hogy a Be. novella óta nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök és bizonyítékok beszerzésére. Ezzel a módosítással - véleményünk szerint - egyrészt az volt a jogalkotó célja, hogy az ügyészt a vádirat elkészítése után is aktív szerepre szólítsa fel, másrészt pedig, hogy megtisztítsa a bíróságot a vádlói funkciótól, hiszen az Alkotmány szerint ennek gyakorlására az ügyész a hivatott. A vád megalapozatlansága esetén a bíróság nem állapíthatja meg a vádlott/ak felelősségét. A vád eredményességének kockázatát tehát az említett jogszabály az ügyészre hárította.

Az államügyészség helye az állami szervek rendszerében, Oroszországban

Oroszország sok más intézményéhez hasonlóan az orosz államügyészség és nyomozó szervei is változás folyamatában voltak és vannak. Azoknak az államoknak a csoportjába tartozik Oroszország, amelyekben az államügyészségeknek a büntetőjogon túlmenően is vannak jogosítványai. A 2008. július 2-án és 3-án Szentpéterváron több mint 40 európai ország államügyészeinek részvételével megtartott konferencián hangsúlyozták, hogy az ott képviselt összes állam közös feladata az emberi jogok védelme, valamint a jogrend biztosítása és a közérdek védelme².

Az orosz államügyészség is ennek jegyében sokfunkciójú szerv. Az államügyészséget az államnak a polgári jogok biztosítását ellenőrző szervének tekintik, és szinte nincs olyan terület, ahol valamit ne tevékenykedne. Az utóbbi években megvalósított törvénymódosítások mindegyike az államügyészség hatáskörének szűkítése, így például a bűnüldözés, a polgári és gazdasági perekben való közreműködés terén. Ezzel szemben áll viszont a minden területnek az állami mechanizmusok általi szabályozás elképzelése.

Az oroszországi államügyészség több ország ügyészségétől eltérő sajátossága abban áll, hogy a jogalkotó olyan állami szervnek tekintik, amely nem tartozik sem a végrehajtó hatalomhoz vagy joghatósághoz, sem pedig a törvényhozó hatalomhoz, hanem a szándék szerint szervezetileg és funkcionálisan mindhárom hatalmi ágtól független. Magyarországon, Portugáliában, Norvégiában stb., a végrehajtó és a bírói hatalomtól független, stb. A jogi szabályozás változásai folytán az utóbbi időben, a szakirodalomban olvasni lehetett különféle elképzelésekről: Például arról is, hogyha egy föderális nyomozószolgálat létesülne, az államügyészséget az igazságügyi minisztériumba integrálhatnák.³

A jelenlegi helyzet sajátosságainak jobb megértését segíti elő, ha az államügyészség történetét, alkotmányjogi helyzetét, valamint az ezzel kapcsolatos néhány nézetet is áttekintünk, mert nem egy, a tényleges tartalmi munkát nem elemző részéről közzétett, elhangzott vélemény, tévedésen alapult.

Az oroszországi államügyészség történeti gyökerei közel 250 évre, Nagy Péter cár idejéig nyúlnak vissza. Ehelyütt megjegyezhető közbevetőleg, hogy a magyar és francia királyi ügyészség történeti gyökerei 600 évre nyúlnak vissza. Nagy Péter 1772. január 12-én a szenátusban létrehozta a legfőbb ügyész hivatalát és a

¹ Vókó Gy., osztályvezető ügyész, Legfőbb Ügyészség; egyetemi tanár, PPTE JÁK

² V.ö.: www.coe.int/ccpe

³ V Rossii mozset byt' sozdan analog FBR. Nezavisimaja gazeta, 2008.03.26. (www.ng.ru/printed/208425)

jogrendetlenség és a korrupció elleni fellépéssel bízta meg a legfőbb ügyészt. A szenátus annak idején mind kormányzási, mind igazságszolgáltatási és felügyeleti feladatokat látott el, noha a korlátlan hatalom valójában a cár kezében volt. II. Katalin uralkodása alatt a legfőbb ügyész feladata időszakosan nem csupán a törvény végrehajtásának felügyelete volt – emellett ellátta a pénzügyminiszteri és a belügyminiszteri feladatokat is, tehát kormányzati, végrehajtási feladatokat is. A XIX. században (1802-1917-ig) egyetlen személy töltötte be az igazságügy-miniszteri és a legfőbb ügyési hivatalt.⁴

Az 1917-es októberi forradalom után a szovjet kormány megszüntette a bírósági nyomozás, az államügyészségi felügyelet, az ügyvédek, az esküdtek, stb. önállóságát, és a bíróságokhoz helyezte át ezeket a feladatokat. A nyomozást ettől kezdve elsőként egy nyomozóbizottság végezte. Öt évvel később (1922. március 28-án) azonban a Narkomjust (az igazságügyi népbiztosság, az igazságügyi minisztérium megfelelője) részeként újra létrehozták az államügyészséget. A további kiegészítő jogszabályok révén több lépésben (1933, 1946, 1955) ismét önálló intézménnyé alakították az államügyészséget, melynek státuszát csak jóval később szabályozták speciális törvényekben, mint például az 1979. november 30-iban vagy az 1992. január 17-iben.

A történelem alapján két szakaszt kell megkülönböztetni: a XIX. században és a XX. század elején a végrehajtó hatalom része volt az államügyészség; immár nyolcvan éve pedig „különleges” helyet foglal el Oroszország hatalom-megosztási rendszerében.

Az alkotmány rendelkezései kevés felvilágosítással szolgálnak az államügyészség helyét illetően. Szabályozását az alkotmány 129. §-a tartalmazza, mely a XVII., „Jogszolgáltatási hatalom” című fejezetben található. Ez a szöveghely már eleve felveti a kérdést, hogy az alkotmányozó a bíróság és az államügyészség egységéből indult-e ki.

A jogtudományi irodalom ezzel kapcsolatban az államügyészség helyéről vallott eltérő nézetekre utal és kompromisszumnak tekinti a „Jogszolgáltatási hatalom” című fejezetben való szabályozását. A szövetségi tanács 1998-ban kezdeményezte az alkotmány VII. fejezetének módosítását, így különösen a fejezet címét kívánta „Jogszolgáltatási hatalom”-ról „Államügyészség”-re változtatni. Ez a kezdeményezés azonban nem járt sikerrel.

Az államügyészség jogállásával kapcsolatban szélsőséges nézeteket vallottak a jogelméletben, melyek egy részének gondolatmenete nem igazán követhető. Így például a törvényhozó hatalom részének minősítették az államügyészséget, amit azzal indokoltak, hogy a jogalkotási hatalom hozza azokat a törvényeket, amelyek végrehajtását az államügyészség felügyeli. E célból pedig – állították – a jogalkotási hatalom jogosítványait kapja, az szervezi meg, és annak van aláren-

⁴ Vö.: Zvjaginzev, A., Orlov, J.: Orosz államügyészek 1722-1917. Moszkva, 2002.

delve.⁵ Egy másik javaslat szerint az államügyészséget "negyedik", ellenőrző hatalomnak kellene tekinteni, melyben az államügyészség a főszerep.⁶

Ma egyes tudósok a végrehajtó hatalom részének tekintik az államügyészséget, ennek indoklásául pedig történeti fejlődésére és funkcióira utalnak.⁷ Az ellenkező álláspontot elsősorban gyakorlati szakemberek képviselik, akik független és önálló szervnek tekintik az államügyészséget.

S. Kehlerov, az Orosz Föderáció (OF) legfőbb ügyész-helyettese szerint az államügyészségnek az államhatalmi ágakon belül elfoglalt státuszának nincs gyakorlati jelentősége. Szerinte – éppúgy, mint a központi bank, a számvevőszék és a központi választási bizottság – nem a klasszikus hatalmi ágak egyike, hanem a törvények végrehajtásának felügyeletét látja el.⁸

Az elmondottakból az látszik következni, hogy a tudósok és gyakorló jogászok között nincs egyetértés az államügyészségnek a hatalmi ágak között elfoglalt helyét illetően.

Dogmatikus alapon nehezen indokolhatónak, de helytállónak tűnik B.Ebzeev, az Orosz Föderáció alkotmánybírósága bírójának felfogása, aki az orosz államelnökéhez hasonlítja az államügyészség státuszát, és emellett foglal állást, hogy az államügyészség külön-külön feladatokkal része legyen mindhárom hatalmi ágának – a végrehajtó hatalomnak, a joghatóságnak és a törvényhozó hatalomnak.⁹

Az alkotmány 129. §-a és „AZ Orosz Föderáció államügyészségéről” szóló föderációs törvény 1. §-a kimondja, hogy az Orosz Föderáció államügyészsége egységes centralizált rendszer¹⁰. Ebből először is az következik, hogy az államügyészség föderális szerv.

Az államügyészek az Orosz Föderáció legfőbb ügyészének vannak alárendelve, és követniük kell utasításait és előírásait. Hierarchikus rendszerről van szó, melyben az alsóbb szintek államügyészeit a felsőbb szintek államügyészei nevezik ki.

⁵ Vö.: Vinogradov, O.: Az államügyészség az állami szervek rendszerében. Zakonnost (Törvényesség), 1997. 4. szám, 2-4 o. Das Entstehen des Rechtsstaats in der Russischien Föderation und die Funktionen der Staatsanwaltschaft. Der Runde Tisch (A jogállam létrejötte az Orosz Föderációban és az államügyészség funkciói. A kerekasztal) Oroszul: Gosudarstvo i Pravo (Állam és jog), 1994. 5. szám, 3. o. kk.

⁶ Vö.: Belkin, A.: Az alkotmányosság kérdései az államügyészség tevékenységében. Az államügyészség alkotmányos jogszerűsége és felügyelete, Tudományos cikkek gyűjteménye. Moszkva, 1997. 34. o. kk.

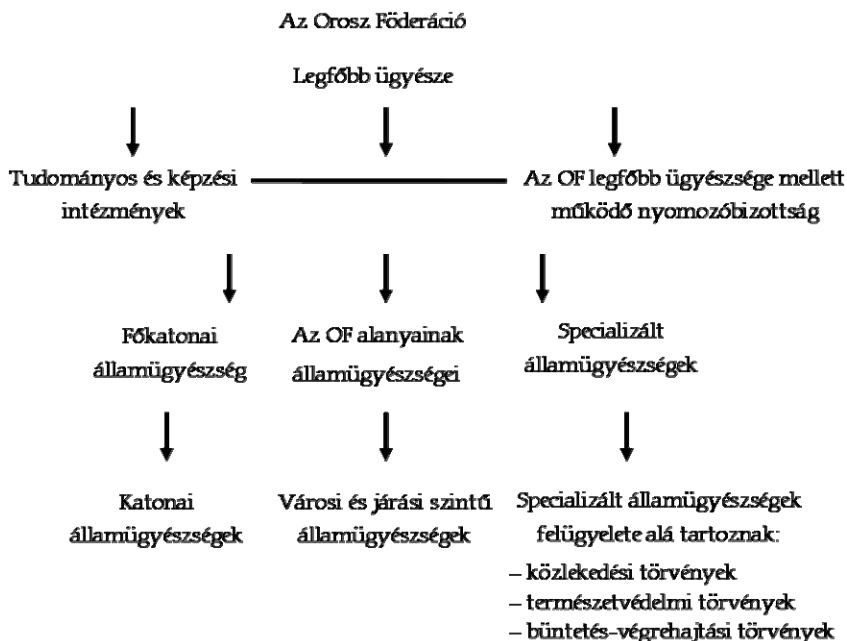
⁷ Vö.: Osipjan, S.: Az orosz Föderáció és az államügyészség alkotmányjogi státusza. Moszkva. 2005. 132. o. kk.

⁸ Parlamenti nyomtatvány „Az államügyészség szerepe és helye az Orosz Föderáció állami intézményeinek rendszerében”, 2008. 5. 29. 5-6. o. (www.council.gov.ru)

⁹ Uo.

¹⁰ Az 1192. 1. 17. törvény 2007. 7. 24-i változatában, SZ OF 1992, 8, 366; 1995, 47. sz., 4472. §; 2007, 31. sz., 4011. §.

Az orosz államügyészség szerkezetét az alábbi ábra szemlélteti:

Az Orosz Föderáció legfőbb ügyészenek kinevezésében két szerv vett részt: az orosz parlament egy kamarája és az Orosz Föderáció elnöke.

A legfőbb ügyészt az államelnök javaslatára a föderációs tanács nevezi ki és hívja vissza. Az Orosz Föderáció legfőbb ügyész-helyetteseit a legfőbb ügyész javaslatára a föderációs tanács nevezi ki.

Az ügyészségi rendszer új eleme az Orosz Föderáció ügyészsége mellett működő nyomozóbizottság. Két évvel ezelőtt az orosz elnök 2007. augusztus 1-i, 1004. számú törvényerejű rendelete alapján hozták létre.¹¹

A nyomozóbizottság kiterjed az államügyészség egész vertikális hierarchiájára. Ez az újítás vitát váltott ki a bizottság szervezetéről, valamint kérdéseket vet fel a nyomozóbizottságnak az államügyészségekkel való együttműködését illetően.

Szervezeti szempontból a nyomozóbizottság az államügyészség része. Ez explicit módon következik a törvényerejű rendelet 1. §-ából. Ugyanez a következtetés adódik az intézmény nevéből is. Ezenkívül a nyomozóbizottság elnöke egyben az Orosz Föderáció első legfőbb ügyész-helyettese. Ezek alapján tulajdonképpen feltételezhető lenne, hogy az új intézmény a legfőbb ügyésznek van alárendelve és alapvetően ugyanazok a szervezeti elvek vonatkoznak rá, mint az államügyész-

¹¹ www.document.kremlin.ru

ségre. Ennek ellentmond viszont a nyomozóbizottság elnöke kinevezésének eljárása. A többi legfőbb ügyész-helyettestől eltérően nem a legfőbb ügyész javaslatára nevezik ki, hanem közvetlenül az államelnök javaslatára a föderációs tanács helyezi hivatalába, ezzel pedig ugyanúgy nyeri el hivatalát, mint maga a legfőbb ügyész. ennek az a következménye, hogy a nyomozóbizottság apparátusa szervezetiileg független az államügyészségtől és közvetlenül az államelnökhöz kapcsolódik, ami aligha egyeztethető össze az államügyészségi rendszer egységességének gondolatával.

Az orosz államügyészség funkciói

Ahhoz, hogy fogalmat alkossunk az államügyészség jogi természetéről, funkciójának elemzése szükséges. Eszerint kétféle funkció különböztethető meg: az ellenőrző funkció és a bírósági eljárásban való közreműködés. Mellékfunkciói a büntetés-végrehajtási szervek koordinációja és a jogalkotási eljárásban való aktív közreműködés.

1. Ellenőrző funkció

a) a törvények végrehajtása és a polgári jogok betartása feletti felügyelet

E területen az államügyészség feladata először is a törvényeknek a különböző intézmények általi végrehajtása és a polgári jogoknak a különböző intézmények általi betartása feletti felügyelet – ilyen intézmények a föderális minisztériumok és egyéb föderális végrehajtó szervek, az Orosz Föderáció alanyainak törvényalkotó és végrehajtó testületei, a települések, valamint a kereskedelmi és a nem kereskedelmi szervezetek ügyvezetői. A felügyelet kivétel nélkül minden jogterületre kiterjed. Az államügyészeknek az államügyészségi törvény szerint az alábbi jogi eszközök állnak a rendelkezésére:

- jogszabálysértés és az ezzel kapcsolatos okok megszüntetésére való utasítás (predstavlenie) (24. §),
- figyelmeztetés (predosterezenie) a jogszabálysértés szabálytalanságát illetően (25. 1. §),
- szabálysértési eljárás kezdeményezésének elrendelése (postanovlenie) (25. §).

A büntetőjogi nyomozóeljárás azonban a nyomozóbizottság létrehozása óta már nem az államügyészség, hanem az illetékes nyomozóbizottság hatáskörébe tartozik.

b) Normakontroll

Az államügyészség illetékességébe tartozik továbbá a fent megnevezett szervek – a föderális minisztériumok és egyéb föderális végrehajtó szervek, a Föderáció alanyainak képviselői és végrehajtói szervei, a települések – által megalkotott jogszabályok ellenőrzése. Amennyiben megállapítást nyer, hogy valamely jogszabály nincs összhangban a föderális vagy regionális jogszabályokkal, az állam-

ügyész óvást emel (23. §), és kéri a hiba megszüntetését. Amennyiben a jogszabályt alkotó szerv nem intézkedik, az államügyész az illetékes szakszabályhoz fordul. Ezenkívül az államügyészség egyes ügyekben jogosult indítványt előterjeszteni az Orosz Föderáció alkotmánybíróságánál és a regionális alkotmánybíróságoknál.¹²

c) Felügyelet az igazságszolgáltatás területén

Az államügyészség feladata továbbá a nyomozati szervek, a bírósági végrehajtó és a büntetés-végrehajtási intézetek felügyelete, amelyhez a fent megnevezett intézkedési lehetőségekkel rendelkezik. Itt meg kell azonban jegyezni, hogy az elnöknek „A föderális végrehajtó hatalom rendszeréről és szerkezetéről” szóló törvényerejű rendelete¹³ értelmében ellenőrzési funkciókat gyakorolnak a minisztériumok és az egyéb központi hatóságok is. Ugyanez vonatkozik a regionális szintű végrehajtó szervekre.

A kettős ellenőrzés feltételezése ellen szól Oroszország területi szerkezete. Egy régió – mint például a Baskortosztán Köztársaság – mintegy 70 járásból (városból, vidéki járásból, nagyobb városokban városi kerületekből) áll.

Minden közigazgatási egységben mind a települési közigazgatás, mind a regionális végrehajtó hatalom, valamint részben a föderális végrehajtó hatalom egységei, például a bírósági végrehajtók működnek. A minisztériumok azonban nem képesek állandó jelleggel biztosítani az alsóbb egységek ellenőrzését. Ezzel szemben az államügyészség minden közigazgatási egységben képviselve van, és figyelmét mindenre kiterjeszti, ami a járásban történik. Az államügyészség rendszere, melynek elemei a föderális szinttől a régióig terjednek, Oroszország egész területére vonatkozóan rendelkezik a jogrend állapotát érintő információval. Ez a jogrendszer az állam ellenőrzési politikájának eszköze, segítségével korrigálják a jogalkalmazás rendszerét.

Figyelemre méltó, hogy az államügyészség az állam minden aktuális feladatának részese. Prioritást élvez például az államelnök által kezdeményezett orosz nemzeti projektek megvalósításának felügyelete. Így más hatóságokkal együtt munkacsoportot alakított, hogy a 2014-es olimpiai játékok előkészítése és lebonyolítása során szavatolja a biztonságot, valamint megakadályozza a korrupciós kísérleteket és a föderális költségvetésből származó szubvenciók rendeltetésüktől eltérő felhasználását. Ezáltal az államügyészség fontos láncszem az állami mechanizmusban és „az államvezető szeme” szerepét tölti be, amelyet Nagy Péter cár eredetileg szánt neki.

Ezek ismeretében felmerül a kérdés, hogy valójában mennyire hatékony az államügyészség? A legfőbb ügyészség hivatalos tájékoztatása szerint 2007-ben mintegy 2.500 regionális és mintegy 116.000 települési jogszabályt hoztak összhangban a föderális jogszabályokkal. Csak a szociális és a munkajog területén több mint 700.000 törvénysértést tártak fel és 20.000 munkáltatóra szabtak ki sza-

¹² Az Orosz Föderáció alkotmánybíróságának 2003. 7. 18-i, 13-P számú döntése, SZ OF 2003, 30. sz., 3101. §.

¹³ SZ OF 2004, 1. sz., 945. §.

bálysértési bírságot az államügyészek. 400 esetben (pl: a bérek ki nem fizetése miatt) büntetőeljárást kezdeményeztek. A földjog megszegéseinek száma e források szerint az elmúlt évben egynegyeddél emelkedett.¹⁴ Ezek a számok rámutatnak arra, hogy komoly problémák vannak Oroszországban a jogalkalmazással. A jogalkalmazás és jogértelmezés során ezenkívül figyelembe kell venni a föderális jogszabályok állandó változását. Így például „A helyi önkormányzatok szervezési elveiről” szóló 2003. évi október 6-i törvényt megszavazása óta már több mint harmincszor módosították, ebből csak 2007-ben nyolcszor¹⁵. Emellett nagymértékben, 12.000-ról 24.000-re nőtt a települések száma, Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy a megállapított törvénysértések és az államügyészség ezekre tett intézkedéseinek statisztikai számai minden évben igen hasonlóak, és nehezen azonosítható olyan terület, amelyen az államügyészség ellenőrző intézkedéseit követően valóban javult a jogrend állapota.

Megfigyelhető az a tendencia, hogy az államügyészek minden probléma megoldásában részt kívánnak venni. Noha hivatalosan „totális” felügyeletből „törvénysértésekről kapott információkon alapuló” felügyeletté változtatták tevékenységüket, az államügyészek továbbra is kezdeményezően lépnek fel. Ez jó a statisztika szempontjából, de aligha lehet mélyreható.¹⁶ Így a bérek ki nem fizetése a leggyakoribb probléma a mezőgazdasági jogi személyeknél (a kolhozok utódainál), amelyek gyakran a hiányzó állami támogatás miatt kerülnek nehéz helyzetbe. Az üzemvezetőknek választaniuk kell, hogy a pénzeszközöket bérekre fordítják, vagy pedig benzinre, javításokra, stb., hogy be lehessen takarítani a termést. Az állam pedig az utóbbit várja el „kiemelten”. Így az államügyészek intézkedései csak kevésbé tudnak változtatni e területen.

2. Közreműködés a bírósági eljárásokban

Az orosz államügyészség a vádló klasszikus hatáskörével rendelkezik a büntetőeljárásban. Ezen kívül azonban bizonyos keretek között közreműködhet az általános és a gazdasági bíróságok előtt lefolytatott eljárásokban is. 2002. előtt az államügyészek ezekben nem csak az állam, hanem magánszemélyek és nem állami jogi személyek érdekeit is képviselhették. Az utóbbiak érdekében pert indíthattak a bíróságnál, vagy „harmadik félként” beavatkozhattak már megkezdett perbe és abban valamelyik fél mellett foglalhattak állást. Példákként említhetők a munkáltatók elleni munkabér-keresetek (lásd a 3.1. pontot)¹⁷ vagy az államügyészek csődbejelentései nem állami jogi személyek esetén.

¹⁴ Ehhez vö. az Orosz Föderáció legfőbb ügyészenek, J. Chajkának a föderációs tanács előtt tartott beszédét: „A törvényesség és a jogrend állapota 2007-ben és az ennek javítása érdekében végzett munka” (www.genproc.gov.ru/management/appearances/document-1). Chajka, J.: Pravozaščita Jurii Chajki (Jurij Chajka jogvédelme). Rossijskaja gazeta (Orosz Újság).

¹⁵ SZ OF 2003, 40. sz., 3822. §; SZ OF 2008, 24. sz., 2790. §, www.ntc.duma.gov.ru/bpa

¹⁶ Ehhez vö. Muzikov, A.: Az államügyészség. Fejlődési problémák. Zakonnost', 2000, 1. sz., 4. o. kk.

¹⁷ A bérek ki nem fizetése ma is igen aktuális probléma.

Ezen kívül az államügyészség látta el a bíróságok felügyeletét. Az eljárásban való korábbi részvételtől függetlenül bármely bíróság döntése ellen óvást emelhetett, és ezáltal a döntés további tartalmi felülvizsgálatát kezdeményezhette.¹⁸

Ez a helyzet felvetette a feleknek a bírósági eljárásokban való egyenjogúságának kérdését. Hiszen az államügyész állami hivatalnokként saját kezdeményezésre avatkozik be az eljárásba, és így bizonyos mértékben befolyásolja annak további menetét. Mint jól képzett jogászok hatalmas apparátusa az államügyészség esetenként tanácsadás és a bíróság előtti képviselet formájában valójában ingyenesen nyújtott professzionális jogsegélyt a polgároknak. Ezzel kapcsolatban azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy a szovjet időszakban nem voltak fejlettek a jogintézmények. A mai napig alacsony színvonalú a jogi hagyomány és kultúra.

A 2002. november 14-i új polgári eljárási törvénykönyvvel és a 2002. július 24-i gazdasági eljárási törvénykönyvvel (45. ill. 52. §) számottevően csökkent az államügyészség hatásköre¹⁹. Ezek értelmében már csak akkor vehet részt aktívan egy adott eljárásban, ha az állami vagy közérdeket érint. Kivételt olyan polgárok esetében tesz a polgári eljárási törvénykönyv, akik koruk, egészségi állapotuk vagy egyéb fontos ok miatt nem képesek maguk képviselni érdekeiket, és ilyenkor az államügyész láthatja el képviseletüket. A reform után hat évvel most G. Kehlerov legfőbb ügyész-helyettes úgy gondolja, hogy a polgári és a gazdasági eljárások vonatkozásában ismét bővíteni kell az államügyészség hatáskörét. Az indoklás a következő: az Orosz Föderáció minden régiójában nagyszámú törvényt sértést állapítottak meg a gazdaság területén; jelenleg nem elég hatékony a polgári jogok és az állam érdekeinek védelme²⁰. Kívánatosnak tartják, hogy gondos elemzések alapján, valamint a pártok, a tudósok és a gyakorlati szakemberek széleskörű vitáját követően hézagok nélküli, stabil jogrend jöjjön létre. Ezen túlmenően úgy kellene kialakítani a jogi tanácsadást, hogy az a polgárok számára megfizethető legyen. További lépés lenne a jogi tanulmányokkal kapcsolatos követelmények, és ezáltal azok színvonalának emelése. Jelenleg egy jogi diploma megszerzése nem igényel különösebb erőfeszítést, miközben minden országban a jól képzett jogászok jelentik a jogfejlődés „motorját”.

3. Közreműködés a jogalkotási eljárásban

Az államügyészség illetékessége kiterjed a jogalkotási eljárásra is, ami számos európai jogrendszerben ismeretlen. A kezdeményezésre jogosultak listáját az alkotmány 104. §-a tartalmazza. Az államügyészség ugyan nem szerepel a felsorolásban, de az államügyészségi törvény 9. §-a szerint a legfőbb ügyészség jogosult arra, hogy törvényjavaslatokat készítsen, és azokat a kezdeményezésre jogosultaknak továbbítsa. Ezen túlmenően a legfőbb ügyészség hatáskörébe tartozik a

¹⁸ Ehhez vö. Moyseenko, a.: Wedde, R.: Die Aufsicht im russischen Zivilprozess (Felügyelet az orosz polgári eljárásban) Osteuropa-Recht, 2007, 3. sz., 162-164. o.

¹⁹ SZ OF 2002, 46. sz., 4532. §; SZ OF 2002, 30. sz., 3012. §.

²⁰ Parlamenti nyomtatvány „Az államügyészség szerepe és helye az Orosz Föderáció állami intézményeinek rendszerében”, 2008. 5. 29. 19. o. (www.council.gov.ru)

törvényjavaslatok (túlnyomórészt a dumáéinak) véleményezése és a parlamenti bizottsági vitákban való részvétel. Ezt a feladatot az államügyészségek a föderáció alanyainak szintjén is ellátják.

Az Orosz Föderáció legfőbb ügyészsége mellett működő, újonnan létrehozott nyomozóbizottság az elnök 2008. augusztus 1-i törvényerejű rendeletével saját hatáskört kapott a jogalkotási eljárásban. Eszerint előkészíti a törvényjavaslatokat, majd ezeket az államelnöknek, vagy a kormánynak továbbítja, melyek mindegyike kezdeményezésre jogosult [9. § (2) bekezdés].

Ez a szabályozás lehetővé teszi, hogy az államügyészség politikai befolyást érvényesítsen. Jelenleg erős konkurencia figyelhető meg a legfőbb ügyészség és a legfőbb ügyészség mellett működő nyomozóbizottság között. Mindkét intézmény saját törvényjavaslatok benyújtásával igyekszik bővíteni hatáskörét.²¹

Nyomozás az államügyészségnél és az államügyészség mellett működő nyomozóbizottság

Az Orosz Föderációban kétféle nyomozóeljárást különböztetnek meg. A büntetőeljárás törvénykönyv (Betk.) 150. §-ának (3) bekezdésében felsorolt tényállások esetén – egyszerű – nyomozóeljárásra (doznanie) kerül sor, az összes többi esetben, és különösen a súlyos bűncselekmények esetében előzetes vizsgálatot (sledstvie) folytatnak le.²² Az előzetes vizsgálatot mint nagyobb szabású nyomozóeljárást a 2007-es reform, tehát a nyomozóbizottság létrehozása előtt az államügyészség a Föderális Biztonsági Szolgálat, a rendőrség és az adószolgálat (adóhatóság) nyomozói végezték (Betk. 151. §).

Az államügyészség számára a bűnüldözés területén biztosított jogosítványok jellemzőek voltak az orosz államügyészségre, amely központi szerepet játszott az eljárásban és mindenekelőtt az alábbi hatáskörrel rendelkezett:

- elrendelés útján döntött a bűnüldözés megkezdéséről és befejezéséről, valamint a tényállás további felderítéséről,
- hozzájárulását adta a nyomozóeljárásnak más nyomozószervek nyomozói általi megkezdéséhez,
- a nyomozóknak felhatalmazást adott megfelelő további vizsgálati módszerek alkalmazására,
- igazolta a nyomozók vádiratát,
- a bírósági eljárásban a vádat képviselte.

Az 1993. december 12-i új alkotmány és az ennek alapján megszavazott 2001-es új büntetőeljárás törvénykönyv értelmében került sor az államügyészségek a

²¹ Ehhez vö. Ne strašnyj sud. Rossijskaja gazeta, 2007.12.26. (www.rg.ru/2007/12/26/chaikazakon.html)

²² Az Orosz Föderáció 2001. 12. 18-i büntetőeljárás törvénykönyve, SZ OF 2001, 52, sz. (1. rész), 4921. §.

büntetőeljárással kapcsolatos hatásköre szűkítésének első lépésére. Fontos felhatalmazásokat a bíróságok illetékességébe utaltak. Az elzárás, a fogvatartás és az őrizet már csak bírósági döntés alapján lehetséges, és ugyanez vonatkozik a levelezés, a telefon-beszélgetések, a postai, a távirati és egyéb közlések titkosságához való jog korlátozására, valamint a lakásba való belépésre (az Orosz Föderáció alkotmányának 22., 23. és 25. §-ai).

A második lépés az államügyészségnek a nyomozóeljárás kezdeményezésére vonatkozó hatáskörének megvonása volt. Ez az új szabályozás értelmében a nyomozóbizottság hatáskörébe tartozik így most annak nyomozói derítik fel a tényállásokat, ami korábban az államügyészség nyomozóinak feladata volt. Ez ugyanakkor nem érinti a más szolgálatok által végzett nyomozást. Ennek az a következménye, hogy egyrészt a nyomozás funkciói és a nyomozóeljárás felülete, másrészt a nyomozás és a vádemelés egymástól elkülönülten történik.

A statisztika igazolja, hogy a bűnözés tekintetében Oroszországban továbbra is komoly a helyzet annak ellenére, hogy 2007-ben 7%-al csökkent a regisztrált bűncselekmények száma. A 3.580.000 bűn-cselekmény (2007) felében (1.800.000) nem sikerült felderíteni a tettest. A bűncselekmények mintegy 50%-a súlyos bűncselekmény, ezek közül pedig minden hetedik felderítetlen emberölési cselekmény²³.

Ilyen körülmények között a szervezett bűnözés és a gazdasági bűnözés elleni fellépéssel indokolták a nyomozóbizottság szükségességét. Így A. Bastrukin, az Orosz Föderáció ügyészsége mellett működő nyomozóbizottság képviselője a bűnözés elleni harc hatékonyságának növelését emelte ki a reform céljaként²⁴. Eközben azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy a nyomozók munkamódszere, képzése és hatásköre változatlan maradt. Az intézménynek tehát csak a formája változott, a tartalma nem.

A reform ellenzői szerint a nyomozóbizottságok nem tartoznak az államügyészség felülete alá, ami az újonnan létrehozott szervben előmozdíthatja a korrupciót. Ezen kívül, mondják, nem helyénvaló hogy az – egyszerű – nyomozók (doznavateli), akiknek közel 40%-a nem rendelkezik jogi végzettséggel, jogosult büntetőjogi nyomozások végrehajtására, miközben az államügyészek, akik kivétel nélkül jogászok, nem rendelkeznek ekkora „hatalommal”²⁵.

²³ Ehhez vö. az Orosz Föderáció legfőbb ügyészének, J. Chajkának a föderációs tanács előtt tartott beszédét: „A törvényesség és a jogrend állapota 2007-ben és az ennek javítása érdekében végzett munka” (www.genproc.gov.ru/management/appearances/document-1).

²⁴ Vö. az A. Bastrukinnal készített interjút. Rossijskaja gazeta, 2008. 4. 9. (www.rg.ru/2008/04/09/sledstvie.html).

²⁵ Parlamenti nyomtatvány „Az államügyészség szerepe és helye az Orosz Föderáció állami intézményeinek rendszerében”, 2008. 5. 29. 18. o.

Ezek a vélemények azonban nem feltétlenül meggyőzőek, hiszen az államügyésznek felügyeleti hatáskörén belül továbbra is lehetősége van arra, hogy figyelemmel kísérje a nyomozást, és például megtagadja egy nyomozó vádiratának igazolását, ha azzal nem ért egyet. Emellett az államügyész mint a bírósági eljárás vádlója nagyobb függetlenséget élvez a nyomozó pozíciójával szemben, mivel immár nem egyazon felettesnek, az államügyészség vezetőjének a beosztottjai. Problematikusak viszont bizonyos, a „doznanie” területén fennálló szervezeti hiányosságok, mint például a nyomozóbizottság (korábban az államügyészség) nyomozói, a „doznavateli” és más hatóságok nyomozói közötti javadalmazási különbségek, miközben nagyjából azonos a munkaterhelésük.

Az orosz államszervezetre jellemző az ellenőrző szervek általi „külső” ellenőrző mechanizmusokra való törekvés. Ez természetesen bürokráciával jár, anélkül, hogy javítaná a munka minőségét. A vázolt reform kísérletet jelentett arra, hogy kölcsönös függőség révén „belső” ellenőrző mechanizmusokat alakítsanak ki. Meglepő módon ebben a vitában nem veszik figyelembe a bíróság szerepét, pedig a bíróságok döntenek azokról a panaszokról, melyeket a nyomozók minden rendelkezése ellen be lehet nyújtani. Az államügyészségnek és az államügyészség mellett működő nyomozóbizottságnak azonosak a céljai: a bűnözés elleni küzdelem és a polgári jogok védelme. Ma azonban a konstruktív együttműködés helyett inkább a konfliktus jellemzi az államügyészség és a nyomozóbizottság közötti viszonyt.²⁶

²⁶ V.ö.: Oleg Damaskin-Albina Fakhretdinova: Das russische System der Staatsanwaltschaft: Überblick und Entwicklungstendenzen. Osterupa Recht, 2008. vol.54.no.5.288.

Benczúr Csaba új kötetei elé

Az Ügyészek Lapjában 2005-ben újtára indult kulturális ajánló sorozat – amely az ügyészségen dolgozó kollégák sokoldalúságának bemutatását tűzte ki célként maga elé – legelső riportjában Benczúr Csabával beszélgettem, az akkor megjelent „*Hol van az Isten? Vukovártól Szarajevóig*” című regénye kapcsán, amely a délszláv háborút elsőként ábrázolta a szépirodalom eszközeivel.

Benczúr Csaba – a Kecskeméti Városi Ügyészség ügyésze – súlyos témák iránti vonzódása továbbra is megmaradt, mivel ezt követően a magyarországi szélsőséges mozgalmak belső működése, a személyiségfejlődés torzulása és kiútkeresése foglalkoztatta, amely kényes és nehéz témát – a korábbi regényeihez hasonlóan – szépirói eszközökkel, ugyanakkor a jogász alaposságával dolgozta fel, „*Új, magyar horogkereszt*” címmel. A szegedi Bába Kiadó² gondozásában 2009 nyarán megjelent új regény gerince már 2006-ban készen állt, azonban a megjelenésig még hosszú és göröngyös út vezetett. Sajnos – amit a Központi Nyomozó Főügyészségnek az un. „*Hunnia Mozgalom*” egyes tagjai ellen terrorcselekmény büntette miatt folytatott büntetőeljárása is bizonyít – a szerző által egyedülálló módszerrel megragadott téma aktuálisabb, mint valaha.

Benczúr Csaba a regény utószavában így vallott a kötetéről:

Nagy lelki teher olyan könyvet írni, melynek középpontjában a gyűlölet áll. Az utóbbi néhány évben szerzett rossz tapasztalataim azonban arra készítettek, valamilyen módon reagálni kell életünk régi-új jelenségeire. Ennek legkézenfekvőbb, egyszersmind legküzdelmesebb módja ismét egy témájában újszerű regény megírása volt.

A könyv a Magyarországon a nyolcvanas évek eleje óta jelenlévő, szélsőséges formákat öltő idegengyűlöletről szól. A hazánkban az elmúlt évek során bekövetkezett eseményeket mutatja be, és a szélsőjobboldali mozgalmak közeljövőben várható alakulására is fókuszál. Megkísérli bemutatni az idegengyűlölet ideológiai, pszichológiai alapját, mozgásterét és a xenofóbiát körülvevő, elutasító társadalmi közeget.

Amikor környezetem tudomást szerzett arról, hogy e témában dolgozom, többen óva intettek, mondván, veszélyes vizekre evezek. Egyetértettem velük, mert valamiért minden oldal sérelmezheti a könyvben szereplő eseményeket és gondolatokat. Nem áll szándékomban bárkit is érzelmileg felkavarni, megsérteni. Erre tekintettel a szervezetek, csoportok elnevezései, az egyes személyek nevei, a nemzetiségek és a politikai mozgalmak is úgy szerepelnek, hogy aki nem kívánja magára venni a leírtakat, nyugodt szívvel kívülállónak, érintetlennek érezheti magát. A bemutatott tényeket viszont senki sem kérdőjelezheti meg, mivel valós élethelyzetekkel, megtörtént eseményekkel szembesül az Olvasó.

¹ Fazekas G., ügyész, Központi Nyomozó Főügyészség

² www.btsainyomda.hu

A Magyarországon e témában megjelent kiadványok rendkívül alacsony száma sajnos még mindig az elhallgatás zavarából, a félreértéstől és a támadásoktól való érthető félelemből ered. Meggyőződésem, hogy az ok-okozat szintjén mindenképpen érdemes foglalkozni a megoldatlan társadalmi problémák folytán létező, éledező szélsőséges idegengyűlölettel.

Az „Új magyar horogkereszt” három könyvből álló, témájában egymáshoz lazán kapcsolódó sorozat, a „Gyűlölet trilógia” befejező része. Az első, az „Auschwitz – Ma” című könyv a nácik második világháborús népiirtásáról szól. Jelenkori múzeumlátogatás keretei közül pillant a huszadik század negyvenes éveinek idegengyűlöletére és a magyarországi zsidóság tragikus sorsára. A „Hol van az Isten? Vukovártól Szarajevóig” című második könyv a közelmúlt kegyetlen háborújának a népiirtásait mutatja be, amely a hajdan volt Jugoszláviában élő magyar kisebbséget is sújtotta. Az „Új magyar horogkereszt” pedig a ma eseményeiről és az újraélhető múlt csírájáról beszél. A történet ezúttal Magyarországon játszódik. Borzalmas gondolatkísérlet. Borzalmas, hiszen a valóság erezedteti.

Benczúr Csaba – a „Gyűlölet trilógia” lezárását követően – új irányt vett. Irodalmi kirándulásának eredménye „Az ordító nyúl” című kötet, amely 2009 őszén a Novum Kiadó³ gondozásában jelent meg.

Az új regény mind stílusában, mind felfogásában teljesen más, mint az író eddig megjelent kötetei, mivel témája szerint gyermekekről szól – felnőtteknek.

A történet középpontjában a tízéves Erik és nővére áll, akik korán elveszítik szüleit, ezért állami gondozásba kerülnek. Úgy tűnik azonban, a kislánynak szerencséje van, hiszen rokonai magukhoz veszik, és egy kis alföldi tanyára kerül, ami akár maga a Paradicsom is lehetne a sokat szenvedett gyerek számára, ám hamarosan kiderül, hogy erről szó sincs. Testvérétől elszakítva, kemény fizikai munkával, mindennapos büntetésekkel telik élete mindaddig, míg nagybátyja alkoholizmusa és agresszív viselkedése tragikus eseménybe torkollik. Távoli rokona, Anita szerelme ad új értelmet életének. Erik sorsában újabb és újabb fordulatok következnek be. De vajon véget ér-e valaha a szédítő hullámvasút-utazás és révbe érhet-e a fiú élete? Kiderül a nyolcvanas években játszódó regényből, amelynek külön érdekessége és értéke, hogy az abban szereplő bájos illusztrációkat a szerző kilenc éves leánya készítette.

³ www.novumverlag.hu

Európai mérce a büntetőeljárásban

V/G. rész

A 6. cikk 3/c ponthoz

(A személyesen vagy védő segítségével történő védekezéshez való jog folytatásához)

A Bíróság több eseti döntése a tárgyalási, illetve a fellebbviteli szak vonatkozásában bír jelentőséggel, a vádlott jelenléti, illetve a védelem jogát érinti az olyan esetekben, amikor a vádlott nincs jelen a tárgyaláson.

A Bíróság elvi élel mondta ki: a tisztességes és igazságos büntetőeljárás szempontjából alapvető jelentőségű, hogy a vádlott megjelenjék a tárgyaláson, s a védelme megfelelő legyen első fokon és a fellebbezés során egyaránt.

„Ezért az a körülmény, hogy a vádlott megfelelő idézés ellenére nem jelent meg, kimentés hiányában sem teszi elfogadhatóvá a védő segítségével történő védekezés jogától való megfosztását. Annak érdekében, hogy a védő által történő védelem jogának gyakorlása gyakorlati, hatékony és ne pusztán elméleti legyen, e jog nem tehető függővé a túlságosan formális feltételek megvalósításától: a bíróságok feladata a tárgyalás tisztességességének biztosítása, ennek megfelelően a vádlott távollétében a vádlott védelmének nyilvánvaló céljával részt vevő ügyvéd számára lehetőséget kell biztosítani ennek gyakorlására”.

Az ahhoz való érdeklődés élvez elsőbbséget, hogy megfelelőképpen védjék a terheltet. A vádlott nem veszíti (nem veszítheti) el ezt a jogot abból az egy okból, hogy a tárgyaláson nem jelenik meg. Még ha a törvényhozónak kötelessége is, hogy az igazolhatatlan távolmaradásokat megakadályozza, nem szankcionálhatja azt a védő általi képviselőhöz fűződő jog csorbításával.

Az adott ügyben fontos lett volna a tárgyaláson jelen nem levő terheltnek a tárgyaláson jelen lévő ügyvédje általi védelemre, mivel a védelem érvelése jogkérdést érintett, a vád elévülésével volt kapcsolatos. Még ha a fellebbviteli bíróságnak hivatalból kell is vizsgálnia az elévülés problémáját, nem kevésbé a védőügyvéd is elengedhetetlen közreműködéssel járul hozzá a konfliktus feloldásához, s a szerepe ott igazolódik, ahol a védelem jogát gyakorolnia kell.

A terhelt megidézése bír azonban alapvető fontossággal azon jogát illetően is, hogy meghallgassa a bíróság, csak úgy, mint annak szükségességét illetően, hogy a bíróság ellenőrizni tudja állításai pontosságát és szembeállítsa azokat az áldozat által elmondottakkal. (Case of Pellodoah v the Netherlands – BH. Melléklet 1996/1.)

A 6. cikk 3/c. pontja alkalmazásának módja tehát az adott eljárás speciális jellegetől függ: tekintetbe kell venni a belső jog alapján lefolytatott eljárás egészét, s a fellebbezési bíróságok eljárási szerepét.

¹ Vadász V., bírő, PKKB; PhD hallgató, Pázmány Péter katolikus egyetem JÁK

A fellebbezés során a fellebbező kérheti, hogy vizsgálják felül az igazságszolgáltatásnak az eljárás során állítólag előfordult minden tévedését. Az igazságszolgáltatás tévedése – bár ennek a törvényi fogalma hiányzik – olyan összetevőket takar, mint a tárgyaló bíró által adott téves iránymutatás, a hibás határozat, a bizonyítékok előterjeszhetősége, valamint a természetes igazságszolgáltatás megszegése. Kétségtelen továbbá, hogy annak a támadása a fellebbezési tárgyaláson, hogy a bíró a tárgyalás során milyen jogi alapon gyakorolta diszkrecionális jogát, bizonyos jogi tudást és tapasztalatot igényel.

Az adott ügyben – amelynek nagyobb jelentőséget ad az a tény, hogy a vádlottat első fokon 8 évi szabadságvesztésre ítélték – a vádlott fellebbezésének elkészítéséhez és a fellebbezési tárgyaláson való eljárásához, bűnösségének bonyolult jogi és ténybeli vitatásához nem rendelkezett kellő szakértelemmel és tudással. Vagyis az ingyenes jogi segítség iránti kérelmének elutasítása miatt egyedül eljárva korlátozott volt a védekezési jogának hatékony gyakorlásában. (Boner v Egyesült Királyság – BH. 1995/10. Twalib Görögország elleni ügye – BH. 1999/7.)

A fegyveregyenlőség elve

Az Egyezmény 6. cikkének 3/d. pontja a „fegyveregyenlőség” elvét fogalmazza meg. A fegyverek egyenlősége, a tisztességes eljárás egyik fundamentuma, legnagyobb hatású alapelve. Azt jelenti, hogy a szembenálló felek azonos feltételek mellett szabadon fejthetik ki álláspontjukat. E tekintetben még az „egyenlőtlenség látszatának” és az igazságszolgáltatás tisztességes működéssel összefüggésben megnyilvánuló „fokozott érzékenységnek” is jelentősége van.

A fegyverek egyenlősége kérdésében tehát nem annak függvényében kell állást foglalni, hogy vajon az eljárási jogok körében tapasztalható egyenlőtlenség folytán érte-e vagy sem további, az ügy érdemét érintő jelentős hátrány a terheltet, avagy sem, önmagában az egyenlőtlenség, ennek a látszata elegendő lehet – de nem feltétel nélkül, mintegy kiragadva az összefüggéseiből – az alapelv sérelméhez. (Lanz Ausztria elleni ügye – BH. 2002/11., Bulut Ausztria elleni ügye – BH. 1996/9.)

A fegyverek egyenlőségének elve a kontradiktórius tárgyaláshoz való jog lényegéhez tartozik: megköveteli, hogy a terheltet feljogosítsák a tárgyaláson való részvételre és az ügyész indítványainak vitatására. Az esetleges „egyenlőtlenséget” pedig nem lehet úgy korrigálni, hogy a terhelt csupán írásban juttatja el észrevételeit a bírósághoz, ha az ügyész jelen van a tárgyaláson, illetve az indítványa komoly kihatással van a terhelt ügyére.

Az ügyész(ség) a legszigorúbb objektivitás tanúsításával végezheti feladatát. Mindezek ellenére nagy fontosságot kell tulajdonítani az eljárásban betöltött tényleges szerepének, az indítványai tartalmának és joghatásának.

Az indítványa ugyanis nem szolgálhat más célt, mint azt, hogy tanácsot adjon, s ezáltal befolyásolja a bíróság döntését.

A kontradiktórius tárgyaláshoz való jog magában foglalja a felek számára annak lehetőségét, hogy megismerhessenek és vitathassanak minden olyan bizonyítékot, indítványt, amelyet a bíró elé tárnak. S kizárólag a védelem döntheti el, hogy érdemes-e reagálnia avagy sem a közzéadott indítványaira, állásfoglalására.

(Vermenten Belgium elleni ügye – BH. 1996/8., Bulut Ausztria elleni ügye – BH. 1996/9., Befziuk Lengyelország elleni ügye – BH. 1999/1., Lanz Ausztria elleni ügye – BH. 2002/11.)

A fegyveregyenlőség, illetve egyenlőtlenség ugyanakkor „csak az egész eljáráshoz képest vizsgálható. Egy kiragadott momentumnak tehát csak akkor van ügydöntő jelentősége, ha önmagában is alkalmas az eljárás méltányosságának megkérdőjelezésére” (Dr. Grád András, Kézikönyv 205. oldal)

Így például a „(...) védekezés jogának korlátozásához vezet a felmentett, majd elítélt vádlott által a fellebbezési eljárásban bejelentett tanúk meghallgatásának indokolás nélküli mellőzése. A fellebbezési bíróság egyáltalán nem indokolta meg ítéletében a négy tanú kihallgatására vonatkozó indítvány elutasítását, ennek indoka csak „benne rejlő” volt az ítéletben. Az a körülmény, hogy a fellebbezési bíróság teljes mértékben hallgatott a bizonyítási indítvány elutasításáról, nem egyeztethető össze a tisztességes eljárás elvével, annál is inkább, mert súlyosbította a büntetést”.

De megsértették az Egyezmény 6. cikkének 1. pontját – a 3/d. ponttal összefüggésben – azáltal is, hogy a(z) (fő)ügyésznek a fellebbezésével összefüggésben előterjesztett állásfoglalását nem közölték a terhelttel. (Lanz Ausztria elleni ügye – BH. 2002/11.)

Nem sértették meg viszont a fegyveregyenlőség elvét azzal, hogy „a vádlott nem tehetett fel kérdéseket a távollétében a külföldi bíróság előtt kihallgatott tanúknak, mert az elítélése alapjául nem kizárólag a kifogásolt tanúvallomások szolgáltak, s a tanúk szavahihetőségét a nemzeti bíróság körültekintően megvizsgálta és a meghatalmazott védők nem a nemzeti hatóság hibájából nem vettek részt a tárgyaláson.” S nem sértették meg a 6. cikket azzal sem, hogy „a védelem tanúinak meghallgatására vonatkozó bizonyítási indítványt a bíróság elutasította, mert az indítvány megítélésével alapos ok nélkül késlekedett, azt először akkor terjesztette elő, amikor a két tanú már ismeretlen helyen tartózkodott. Korábban kifejezetten nem is kérte a tanúk megidézését, sőt sokáig nem is vitatta a tanúvallomásokban foglaltakat”. (Solakov Macedónia elleni ügye – BH. 2003/1.)

Nem sérült az alapelv egy magyar vonatkozású ügyben sem, annak ellenére, hogy a Legfelsőbb Bíróság elutasította a terhelt magánszakértő meghallgatása iránti kérelmét.

„A magánszakértő meghallgatásának megtagadását illetően főszabályként a nemzeti bíróságokra tartozik az eléjük tárt bizonyítékok és a terhelt által felhozni kívánt bizonyítékok relevanciájának értékelése. A 6. cikk 3/d. pontja –ugyancsak főszabályként – annak megítélését is a nemzeti bíróságokra hagyja, hogy szükséges-e a felhívása, továbbá minden mentő tanú megjelenését és megvizsgálását sem igényli. S ez az elv a szakértőkre is vonatkozik.” (Tánczos Gábor kontra Magyarország – BH. 2005/8.)

Az Egyezmény 6. cikkének 3/d. pontjával kapcsolatos jogesetek, különösen a tanúk megfélemlítésével és védelemhez való jogával (Be. 95. §, 97. §) más szakértő kirendelésével (Be. 111. §), a nyomozó hatóságok egyéb adatszerző tevékenységével (Be. 178. §), a titkos adatszerzéssel (Be. 200. §), a terhelt és a tanú tárgyalási vallomásával (Be. 296. §) függnek össze.

A tanúk megfélemlítése és a védelemhez való joga (Be. 97. § 98/A. §)

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/97/13. számú ajánlása érdemel mindenekelőtt említést, illetve rövid ismertetést, amely összekapcsolja a tanúk megfélemlítését a terhelt védelemhez való jogával. A védelemnek ugyanis joga van a tanú kihallgatásához és a tanúvallomás megkérdőjelezéséhez. Ez a jog azonban nem jelenti egyben a terhelt és a tanú közötti közvetlen szembesítést is. Ugyanakkor nemcsak a terheltet, hanem a tanút is megilleti a védelemhez való jog, igaz más értelemben, mint a terheltet. A tanú és a terhelt védelemhez fűződő joga között tehát egyensúlyt kell teremteni.

„A bűnözés bizonyos területén növekszik a tanúk megfélemlítésének kockázata. A megfélemlítéssel szembeni tanúvédelem szükségessége a terrorizmussal, a szervezett bűnözéssel, a kábítószer kereskedelemmel, a zárt kisebbségi csoportokon és a családokon belül elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatosan merült fel. A büntető igazságszolgáltatás ugyanis nem, vagy csak nagy nehézségek árán tudja a bűncselekmények vádlottjait a bíróság elé állítani, mert a tanúk egész egyszerűen „le lettek beszélve a szabad és őszinte tanúvallomásról”. Az ilyen típusú bűncselekmények feltárása ugyanis gyakran olyan személyek tanúvallomásán alapul, akik szorosan kapcsolódnak a szervezethez, a bandához, a csoporthoz, vagy a családhoz. A megfélemlítésre másoknál sokkal érzékenyebbek, könnyű őket lebeszélni arról, hogy terhelő bizonyítékot szolgáltatassanak, vagy megakadályozni azt, hogy olyan kérdésekre válaszoljanak, amelyek a vádlott elítélésének kockázatát rejtik magukban. A megfélemlítés és /vagy fenyegetés gyakran irányul magára a tanúra vagy a hozzátartozóira.

Amikor alapos indokkal feltehető, hogy a tanút (vagy hozzátartozóját) az élete, testi épsége vagy szabadsága ellen irányuló bűncselekmény fenyegeti, a hatóságoknak kötelességük erről értesíteni és megtenniük a védelméhez szükséges intézkedéseket. Ha ugyanis az állampolgárokat az őszinte tanúvallomás kötelessége terheli, el kell ismerni a jogaikat, igényeiket is, köztük az arra való jogukat, hogy ne legyenek kitéve semmilyen nyomásnak, veszélynek.”

Az ajánlás meghatározza a „tanú”, a „megfélemlítés”, a „névtelenség” az „igazságszolgáltatással együttműködő” fogalmát és külön kitér a családon belül elkövetett bűncselekmények körében sebezhető tanúkra vonatkozó intézkedésekre. Mindenekelőtt azonban leszögezi, hogy a tanúvédelem és a védelemhez való jog együttes érvényesítése olyan rendőröket, ügyészeket, s bírókat feltételez, akik birtokában vannak a speciális ismereteknek, s azon képességeknek, amelyek elengedhetetlenek az olyan ügyekkel való foglalkozásban, amelyekben a tanúkat megfélemlítették.

A tanú fogalma inkább tágan értelmezendő: a tanú tevékenysége fontosabb, mint a státusa. Tanú mindenki, aki büntetőüggyel kapcsolatos információkkal rendelkezik. A fogalom tehát nem korlátozható azokra, akik „információkat szolgáltatnak” és azokra sem, akiket a bíróság a vád elbírálásakor számításba vett.

A tanú fogalmát kell alkalmazni egyébként a szakértőkre és a tolmácsokra is.

Megfélemlítés minden a tanút/hozzátartozóját érintő közvetlen vagy potenciális fenyegetettség, amely mindenféle befolyásolástól mentes vallomástételi kötele-

zettségbe való beavatkozáshoz vezethet. Ugyancsak idetartozik az a megfélemlítés is, mely az erőszakos és megtorló jellegű cselekmények elkövetéséről elhíresült bünszervezet egyszerű létezéséből fakad, vagy amely abból ered, hogy a tanú egy zárt társadalmi csoporthoz tartozik. E fogalom sem értelmezhető megszükkítően: a megfélemlítés célja – hogy az igazság ne derüljön ki – azonos, a megfélemlítés eszközei, módszerei azonban változatosak. Lehet nyílt, direkt erőszak, de közvetett nyomás is, „körülvevő fenyegetés” is, amikor zárt csoport, intézmény – pl. börtön – veszi körbe a tanút. A megfélemlítés és a korrupció között is létesülhet szoros kapcsolat, amikor is az előny visszautasítása esetén az együttműködési ajánlatot megtorlás kísérheti/kíséri.

A névtelenség és az „igazságszolgáltatással együttműködő” személy fogalma nem szorul kifejtésre, a családon belül elkövetett bűncselekmények kapcsán a sebezhető tanúról, különösen a gyermekekről pedig már volt szó. (EJF. 1999/4.) Az ajánlás ugyanakkor nem egyedüli. Külön ajánlás foglalkozik a szervezett nemzetközi bűnözés elleni harc keretében biztosítandó tanúvédelemről (95/c. 327/04. EJF. 1999/4.).

A Bizottság pedig összehasonlító tanulmányt is készített a tanúvédelemről. A tanulmány leszögezi, hogy „mivel a tanúkat a hatóságok tanúskodásra kötelezhetik, jogosultak az Egyezmény 2. és 8. cikke alapján járó védelemre, vagyis az életük és magánéletük sérthetetlenségéhez”. Ez azonban nem azt jelenti, hogy „az állam/a hatóság köteles kiküszöbölni minden lehetséges erőszakot, azt azonban igen, hogy a tanú érdekeit ne veszélyeztesse indokolatlanul”.

A tanút csak akkor kell a tanúvédelmi programba felvenni, ha „világos jelzések utalnak arra, hogy az egyén vagy közeli rokona(i) komoly veszélyben van(nak) azzal a büntetőeljárással kapcsolatban, amelyben tanúvallomást tett, vagy fog tenni, s a vallomása olyan elengedhetetlen bizonyítékot szolgáltat, amely nélkül az ítélethezatal nem lehetséges” (EJF. 1999/4.)

Az esetjogi döntések közül különös jelentőségűek azok, amelyek az ún. anonim tanúk vallomásainak bizonyítékként való felhasználásával kapcsolatosak:

„Minthogy a 6. cikk 3/d. pontjában foglalt követelmények az 1. pontban biztosított tisztességes eljáráshoz való jog különleges aspektusát mutatják, e két rendelkezést együttesen kell alapul venni akkor, amikor anonim tanúk vallomásának felhasználásáról van szó”. Az Egyezmény tehát nem tiltja meg, hogy az előzetes vizsgálat – a védőképzés – során olyan tanúvallomásokat is felhasználjanak, akik titkos besúgóktól, rejtett informátoroktól származnak, „vallomásuk azonban az Egyezmény szempontjából problémákat vethet fel”. Az egyik probléma, hogy a hatóságok jogtalanul ne veszélyeztessék a tanúk életük és magánéletük sérthetetlenségéhez fűződő jogait, a másik probléma pedig azzal kapcsolatos, hogy a „védelem érdekei egyensúlyban kell legyenek a vallomástételre kötelezettek érdekeivel”.

A tanúk névtelenségének megőrzése „(...) a védelmet olyan nehézségekkel állítja szembe, amelyek rendes körülmények között nem merülnek fel” amelyeket „(...) megfelelőképpen kompenzálni” kell. Az adott esetben sor került erre: „Az anonim tanúkat olyan bíró hallgatta ki a terhelt védőjének jelenlétében, aki előtt ismert volt a személyazonosságuk (de nem így a védő előtt). A védő ugyanakkor

nemcsak jelen volt, hanem feltehetően mindazokat a kérdéseket, amelyek a védelem érdekében álltak, s mindezekre választ is kapott, kivéve természetesen azokat a kérdéseket, amelyek az anonim tanúk személyazonosságának felfedését eredményezték volna. A védő tehát vitathatta az anonim tanúk vallomását, s felvethette a vallomásaik hitelességére vonatkozó aggályait, kétségeit is, mód és lehetőség volt a tanúk szavahihetőségére vonatkozó következtetések levonására is”.

De mindez még nem elégséges.

A Bíróság elvi élel leszögezte: „(...) még abban az esetben is, ha az ellensúlyt – a védelem jogait – biztosító eljárások a védelem elé állított akadályok kompenzálását jelentik, az elítélést meghatározó módon nem lehet kizárólag az anonim tanúk vallomására alapítani. Mindezekon túl, különleges gondossággal kell kezelni a tanúvallomásokat olyan körülmények között, amikor a védelem jogait nem lehet az Egyezmény által kívánt módon biztosítani. Jóllehet, kívánatosabb például, hogy a tanúk a súlyos bűncselekménnyel vádolt személyt közvetlenül azonosítsák, az anonim tanúk azonban – az adott esetben – olyan fénykép alapján azonosították a terheltet, amelyről ő maga is azt állította, hogy őt ábrázolja, s ezen túlmenően részletes leírást adtak a terhelt megjelenéséről, s ruházatáról”. (Doorson Hollandia elleni ügy – EJF. 1999/4.)

„A védelem számára ismeretlen tanú vallomását csak akkor lehet bizonyítékként értékelni, ha a tanút kihallgató bíró tisztában van a személyazonosságával, kellő körültekintéssel megvizsgálja a tanú (vagy hozzátartozója) személyes fenyegettségének tényét, illetve indokait, a tanú szavahihetőségét, s elegendő lehetőséget biztosít a védelemnek arra, hogy a tanúhoz kérdéseket intézhessen. Ez alól csak annyiban engedhetők meg kivételek, amennyiben „nem sértik a védelemhez való jog lényeges tartalmát” ... „a védelemhez való jogot csak a szükséges mértékben lehet korlátozni, a legkisebb beavatkozással járó, de a cél elérésére még éppen alkalmas intézkedésre kell sort keríteni... Azokat az ügyeket, amelyekben a védelem jogai – a tanúbizonyítás tekintetében – nem a szokásos módon és mértékben érvényesülnek, fokozott óvatossággal kell elbírálni. A „túlnyomórészt” nem nyilvános tárgyaláson meghallgatott tanúk vallomásán alapuló elítélések esetén az E. 6. cikkének 3/d. pontja megköveteli, hogy a tanúnak keresztkérdéseket lehessen feltenni...”

A vád tanújának anonimitása által a védelemnek okozott rendkívüli hátrányokat kiegyenlítő eljárási garanciák hatékonyságát pedig annak fényében kell megítélni, hogy a védett tanú vallomása mekkora szerepet játszott a bűnösség megállapításában. Az ilyen tanúvallomásról készült jegyzőkönyv bizonyítékként akkor vehető figyelembe, ha a bűnösség megállapítása „döntő mértékben” más, a védelem számára is azonosítható forrásokból származó bizonyítékokon fog alapulni (alapult) és az ügy irataiból egyértelműen kiderül, hogy a bizonyítást lefolytató bíróság kellő körültekintéssel és megfontoltsággal jár(t) el.” (Visser Hollandia elleni ügye – BH. 2002/10.)

Még súlyosabb problémákat vetnek fel az Egyezmény szempontjából azok az esetek, amikor az anonim tanúk, a hatóság tagjai, rendőrök.

„Az ő helyzetük ugyanis némiképp eltérő, mint általában az érdektelen tanúké, vagy mint a sértetteké, mert általános feladatuk az engedelmesség a végrehajtó

hatalom iránt. Csak kivételes körülmények között szabad tehát anonim tanúként szerepeltetni őket. A védelem jogainak tiszteletben tartása mellett elvben törvényes lehet a (titkos feladatokat ellátó) rendőrségi tisztviselő anonimitásának biztosítása a rendőrhatóság kívánságára, nemcsak a tisztviselő és családja biztonsága érdekében, hanem azért is, hogy személyazonosságuk ne veszélyeztesse őket feladataik ellátásában... Figyelemmel azonban arra a különlegesen fontos szerepre, mellyel a jog a demokratikus államokban rendelkezik, a védelem jogai abszolút korlátozhatatlanok”.

Az adott ügyben „más és más – akusztikailag egyébként összekapcsolt – helyiségben voltak a tanúk és a védők. Ennél fogva nemcsak a tanúk személyazonosságát nem tudta megállapítani a védelem, hanem annak a lehetőségéből is ki volt zárva, hogy közvetlen kérdések segítségével megvizsgálja a tanúk reakcióját, s így ellenőrizni tudja a szavahihetőségüket”. Nem volt kellő magyarázata annak sem, hogy „miért volt szükség a védelem jogának erőteljes korlátozására, s annak sem, hogy miért nem került megfontolásra kevésbé korlátozó intézkedések alkalmazása. A rendőrség működéséhez fűződő érdek pedig további indokok hiányában nem tekinthető megfelelő magyarázatnak.”

Nem lehetett tehát megállapítani, hogy azokat az akadályokat, amelyekbe a védelem ütközött, az eljárás kompenzálta volna. Ráadásul a terheltek elítélése kizárólag az anonim rendőrtanúk vallomásán nyugodott. (Van Mochelen és társai Hollandia elleni ügye – EJF. 1998/3.)

Az európai bíróság állandó esetjoga szerint a bizonyítékokat általában a vádlott/védő jelenlétében nyilvános tárgyaláson kell előterjeszteni a kétoldalú érvek tükrében. Ez alól csak a védekezés jogának messzemenő figyelembevételével tehető kivételek.

A rendőrt nem hallgatták ki, s nem szembesítették a terhelt állításával. A rendőr, az ügynök védelme nem zárhatja ki a szavahihetőség megkérdőjelezhetőségét. Az eljárás során lehetőség lett volna arra, hogy a tanú meghallgatása a védekezés jogának sérelme nélkül oly módon történjék meg, hogy az ügynöki mivolta ne kerüljön nyilvánosságra és a jövőben is elláthasson hasonló feladatokat. Így a rendőrhatóság törvényes érkei sem szenvedtek volna sérelmet a kábítószer eladási ügyek feltárása vonatkozásában. (Lüdi v Switzerland – BH. 1999/11.)

Más szakértő kirendelése (Be. 111. §)

A „fegyveregyenlőség” – a tisztességes eljárás egyik legfontosabb alapelve – megköveteli, a hatóságok/a bíróságok minden indokolt lehetőséget megadjanak a feleknek ahhoz, hogy jogi véleményüket kifejthessék, mégpedig olyan feltételek mellett, amelyek nem hátrányosabbak azoknál, mint amelyeket az ellenérdekű fél számára biztosítottak. A kirendelt szakértő véleménye az új dokumentumok hatására alapjaiban megváltozott, a nemzeti bíróság azonban mégis elutasította az új szakértő kirendelése iránti kérelmet. E két körülmény pedig együttesen nem egyeztethető össze „a fegyverek egyenlőségének” elvével, s nem felelt meg a védelemhez való joghoz fűződő egyezményes érdekeknek sem.

(G.B. Franciaország elleni ügye – BH. 2003/7.)

A Bíróság viszont nem állapította meg az Egyezmény 6. cikke 3/d. pontjának sérelmét a – már ismertetett – Tánczos Gábor kontra Magyarország ügyében: A „magánszakértő meghallgatásának megtagadását illetően főszabályként a nemzeti hatóságokra tartozik az eléjük tárt bizonyítékok és a terhelt által felhozott bizonyítékok relevanciájának értékelése. (BH. 2005/8.)

A nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenysége (Be. 178. §)

A Lüdi v Switzerland ügyben hozott ítélet lényegéről – miszerint a fel nem fedett titkos ügynök vallomására bűnösség megállapítása nem alapozható, ha nem volt lehetőség arra, hogy az eljárás során meghallgassák és a vádlottat vele szembesítsék – volt szó, anélkül azonban, hogy utalás történt volna rá. A terheltet – az adott esetben – a titkos ügynök (fedett nyomozó) buktatta le, s egyben az ő vallomása volt a meghatározó az ítékezés során, a terhelt védekezésével szemben, a kábítószer mennyisége tekintetében.

A nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenysége tehát annyiban bír jelentőséggel, amennyiben azt a titkos ügynökök tanúvallomása követi, vagyis nem lehet tisztességes az eljárás, ha a titkos ügynök vallomásának a felhasználására annak ellenére kerül sor, hogy az „korlátozva volna, illetve garanciákkal lenne körülbástyázva”. Ilyen eset az, amikor a titkos ügynök provokáció révén jut a terhelő adatokhoz.

A Bíróság szerint megsértették az Egyezményt az érintett terhelt ellen kábítószer-kereskedelem miatt indított eljárásban, amelynek során a terhelt elítélése elsősorban a bűncselekmény elkövetését provokáló két fedett titkos ügynök vallomásán alapult. Az Egyezmény nem zárja ki, hogy a büntetőeljárás nyomozati szakaszában, amennyiben az a bűncselekmény természetéből következik, olyan forrásokra alapozzanak, mint például a névtelen informátor. Az ilyen személyek nyilatkozatainak felhasználása a bíróság által a tárgyalás során azonban már más megítélés alá esik. A fedett titkos ügynökök alkalmazását korlátozni kell, és garanciákkal kell körülbástyázni még az olyan esetekben is, mint a kábítószer-kereskedelem.

A tisztességesség követelményét, amit a 6. cikk fogalmaz meg, mindenfajta bűnügyben érvényesíteni kell, a legegyszerűbben éppúgy, mint a legbonyolultabban. „A közérdek nem igazolhatja tehát a rendőri felbujtás útján szerzett bizonyítékok felhasználását.”

Az adott ügyben tehát az a kérdés, „hogy a két rendőr tevékenysége túlment-e azon, amit a fedett ügynök tehet”.

Nincs arra adat, hogy a rendőrök a bíró által elrendelt és felügyelt kábítószer-ellenes akció keretében léptek volna fel. Arra sincs, hogy az illetékes hatóságoknak jó okuk lett volna feltételezni, hogy az érintett személy kábítószer-kereskedő. Büntetlen előéletű volt, nem volt ellene folyamatban nyomozás, a rendőrök két másik személy közvetítésével kerültek vele kapcsolatban, a kábítószer nem a házában volt, s nem lehetett megállapítani, hogy az őrizetbe vétele időpontjában több kábítószert tartott volna magánál, mint amennyit a rendőrök kértek tőle, s így túllépte volna annak a cselekménynek a kereteit, amire a rendőrök rábírták.

„Ezekből a körülményekből csak azt a következtetést lehet levonni, hogy a két rendőr nem korlátozta tevékenységét arra, hogy pusztán passzívan megfigyelje, amint az érintett elkövet egy bűncselekményt, hanem olyan befolyást gyakoroltak rá, amellyel felbujtották a bűncselekmény elkövetésére”.

A terheltet elsősorban a két rendőr vallomása alapján ítélték el. Mindezen körülmények fényében a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy „a két rendőr tevékenysége túlmént a fedett titkos ügynök tevékenységén, mert ők provokálták ki a bűncselekmény elkövetését, és semmi nem utalt arra, hogy azt az ő beavatkozásuk nélkül is elkövette volna a terhelt.

Ez a beavatkozás és eredményének felhasználása azt jelentette, hogy az érintettet már a kezdetektől megfosztották a tisztességes eljáráshoz/tárgyaláshoz való jogától”. (Teixeira De Castro Portugália elleni ügye – BH. 1999/8.)

Folytatása következik.

Tudományos pályázat Gödöny József emlékére

Pályázati felhívás tanulmány írására ügyészségi fogalmazók és egyetemi, főiskolai hallgatók részére

Az Országos Kriminológiai Intézet 2010-ben ünnepli alapításának 50. évfordulóját. Ebből az alkalomból az Intézetet alapító és több mint harminc éven át azt vezető Dr. Gödöny József emlékére, tudományos pályázatot hirdetünk ügyészségi fogalmazók és egyetemi, főiskolai hallgatók részére az alábbi témakörökben:

A. Bűnmegelőzés és társadalomvédelem

- Rizikótársadalom és társadalomvédelem;
- A bűnmegelőzés nemzetközi tendenciái;
- A bűnmegelőzés hazai tendenciái;
- A közösségi bűnmegelőzés aktuális kérdései;
- A település-rendőrségről;
- A lakótelepi bűnmegelőzés;
- Az internet lehetőségei a bűnelkövetés jelzésében.

B. A nyomozás és felderítés aktuális kérdései

- A vagyon elleni bűncselekmények felderítési sajátosságai;
- Garázda jellegű cselekmények nyomozása;
- A nyomozást segítő adatbázisok;
- A bűnözői névjegyzék tanulságai (A figyelő, a megelőző és a felfedező rendőrségről);
- Kihallgatási taktika a bántalmazott nőknél.

C. Az ügyészség munkája az igazságszolgáltatásban

- A bizonyítási eljárás nehézségei a gazdasági pereknél;
- A felek általi kikérdezés és a kereszkérdezés összehasonlítása;
- Tény és jogkérdés a szakértői véleményben;
- A mediáció szerepe a büntetőeljárásban.

D. Szabadság–Biztonság–Jog

- Bűnügyi együttműködés az EU tagállamai között;
- Az európai elfogatóparancs;
- Kell-e nekünk az Európai Ügyész?
- Jogállamiság és a terrorizmus elleni harc.

E. Kihívások a XXI. században

- A bírói tévedés okai;
- A büntető jogalkalmazást segítő nemzetközi szervezetek;
- Érdekérvényesítés a Magyar Büntetés-végrehajtási Szervezetben;
- A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása börtönkörülmények között;
- Korrupció az igazságszolgáltatási rendszerben;
- Fiatalkori deviancia és kezelése;
- Iskolai erőszak;
- Emberkereskedelem és kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolás;
- A kriminálstatisztikai adatgyűjtés rendszerének változásai hazánkban, az anomáliák megszüntetésének lehetőségei;
- A modern kriminálisztikai eszközök, mint bizonyítékok;
- A számítógéppel elkövetett bűncselekmények bizonyítása;
- Kriminálisztikai célú DNS vizsgálatok.

F. Az igazságszolgáltatási rendszert érintő egyéb témák

- Média és igazságszolgáltatás;
- A túsztárgyalás pszichológiája;
- A nemi erkölcs elleni bűncselekmények pszichológiai következményei;
- Bűnügyi profilalkotás;
- A XX. század híres büntetőperei, a bizonyítási eljárás nehézségei;
- Betörés a Szépművészeti Múzeumba (Az előkerült műkincsek azonosítása);
- A nyomozás szerepe a filmművészetben.

Pályázati követelmények

NYELV: magyar

FORMAI követelmények:

Terjedelem: 20.000–40.000 karakter, szóközökkel és lábjegyzettel együtt
Méret: A/4
Betűtípus: Times New Roman
Sorköz: 1,5 sorköz, 12 pt betűméret
Elrendezés: sorkizárt
Hivatkozások: szövegben, lábjegyzetként, 10 pt betűméret, sorkizárt

A pályázat postai úton történő beküldésének helye:

**Országos Kriminológiai Intézet
1122 Budapest, Maros u. 6/A.**

Leadási határidő: 2010. március 31.

A pályázatot két nyomtatott példányban kell a megadott címre elküldeni. A pályázat jelíges.

A borítékon kérjük feltüntetni: Tudományos Pályázat Gödöny József Emlékére.

Az A/4-es borítékban a két nyomtatott példányhoz mellékelni kell egy A/5-ös méretű lezárt borítékot, benne a pályázó nevét, címét, e-mail címét, telefonszámát, szolgálati helyét, illetőleg az oktatási intézmény megnevezését.

A pályamű mindkét példányán, valamint az A/5-ös boríték felzetén meg kell jelölni a jelíget és a kategória (*I. kat.: ügyészségi fogalmazó; II. kat.: egyetemi, főiskolai hallgató*) megnevezését. A tanulmányokon más, a szerző kilétére utaló adat nem szerepelhet. A kategóriát meghatározó szolgálati, hallgatói jogviszony tekintetében a 2010. március 31-én fennálló állapotot kell figyelembe venni.

Az írásműveket az adott területek kiemelkedő szakemberei lektorálják. Értékelésük figyelembevételével az OKRI Bíráló Bizottsága dönt a pályadíjak odaítéléséről. A bizottság a jelígek alapján csak a díjazásra javasolt szerzőket azonosítja. Amennyiben megállapítja, hogy a szerző nem a megfelelő tagozatra nyújtotta be dolgozatát, úgy a díjazásból kizárja.

Mindkét kategóriában a három legjobb pályaművet díjazzuk.

Az eredményhirdetés ideje: 2010. szeptember 23-24.

Helye: „Szabadság–Biztonság–Jog” című nemzetközi konferencia

A pályázattal kapcsolatos információ elérhető az OKRI hivatalos honlapján:
<http://www.okri.hu/content/view/205>

Budapest, 2009. szeptember 22.

Dr. Virág György
igazgató

Futballhuliganizmus és bűnüldözés

Ismét olyan időköt élünk, amikor a hazai fuballhuliganizmus megnyilvánulásai, illetve az ellene való fellépés kérdései - az október 31-én félbeszakadt FTC-Diósgyőr mérkőzésen történt rendbontás nyomán - aktuális szakmai és közéleti témaként is újfent fellobbantak.

Ilyen nagy publicitást kapott botrány a közelmúltban 2003. május 30-án ugyancsak az Üllői úti stadionban történt. Ekkor a Fradi bajnoki elsőségét ünnepelni akaró, fiesztára készülő tömeg - mivel a csapatnak nem sikerült legyőznie a Debrecent, és így az MTK lett a bajnok - elkeseredettségében és dühében, addig példátlan módon a pályára berohanva bántalmazta az ellenfél játékosait, edzőjét, de még saját játékosait is. A politika ezt követően már úgy látta, kemény lépéseket kell tenni a futballhuliganizmus megfékezésére, azt nem lehet kizárólag a futballszakma belügyének tekinteni. A helyzet most megint hasonló, ami azt jelzi, hogy a célkitűzéseket közel sem sikerült maradéktalanul megvalósítani.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy azért bizonyos javulást is tapasztalni. Az utóbbi időben a rendőrség sokkal szakszerűbben és hatékonyabban biztosítja a sportrendezvényeket, a jogszabályi háttér lényegesen egyértelműbbé vált, alapvetően megfelelőnek tűnik, a feladatok megoszlása tisztázódott. Ugyanakkor hiányoznak a hatékony szankciók, a kitiltás intézménye gyakorlatilag nem működik, csakúgy mint általában a megfelelő beléptető rendszerek. A mérkőzések lebonyolítására szolgáló sportlétesítmények döntő hányadának műszaki állapota nem megfelelő, állaga, építészeti kialakítása nem teszi alkalmassá azokat több ezer fő biztonságos befogadására, és adott esetben alkalmatlan a rendőri műveletek végrehajtására is. A jogszabályok maximális betartása esetén valójában a sportrendezvényeknek csak csekély részét lehetne megtartani.

A közelmúltbeli jogszabályi változások az említett gondok tekintetében is igyekeznek megfelelő jogi háttérrel nyújtani az eredményes fellépéshez. A 2009. évi LXXXIV. törvény sporttörvényt módosító szabályai nagyrészt a sporthuliganizmus visszaszorítását célozzák (fokozott rendőrségi kontroll, a nézők beléptetésének és eltiltásának szabályozása stb.). A Btk. módosításai folytán (2008. évi LXXIX. törvény és 2009. évi LXXX. törvény) pedig garázdaság esetén már egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő új minősítő körülményként jelent meg a nyilvános rendezvényen történő elkövetés.

Mindazonáltal a jogi eszközök természetesen csak megfelelő jogalkalmazás esetén tölthetik be kívánatos szerepüket a gyakorlatban. Gondot okoz, hogy a cselekmények legtöbbször nagyon gyorsan, rövid idő alatt zajlanak le, nagy tömegmozgás

¹ Nagy L. T., tudományos munkatárs, osztályvezető-helyettes, OKRI

közepette, így az elkövetők kiszűrése és sokszor a sértettek azonosítása is nehézkes, a cselekmények bizonyítása komoly vizsgálati munkát igényel. Szükség lenne a rendőrség közrendvédelmi és bűnügyi tevékenységének még hatékonyabb együttműködésére. Gyakran véletlenszerű, hogy kit vonnak büntető- vagy szabálysértési eljárás alá, sok esetben éppen a súlyosabb cselekmények elkövetőit, a hangadókat nem sikerül elfogni. A jogellenes magatartások megszüntetése közben, az intézkedések során több figyelmet kellene fordítani a cselekmények megfelelő dokumentálására, figyelemmel a bizonyíthatóság szempontjaira a későbbi eljárásokra tekintettel. Miként az igazságügyi és rendészeti miniszter is megfogalmazta: a rendőrségnek nemcsak az a dolga, hogy megfékezze a huligánokat, hanem az is, hogy bíróság elé vigye azokat.

Hazánkban a futballhuliganizmus szerencsére még nem követelt emberéletet, a mostani események pedig a futballhuligán skálán valójában meglehetősen alul helyezkednek el. Mégis „kiverték a biztosítékot”, hiszen egy folyamat részei, az erőszak eluralkodó klímájából lett elege játékezetőnek, hatóságoknak, békés szurkolóknak és játékosoknak egyaránt. Nem védekezhetünk azzal, hogy külföldön is történnek hasonló, sőt még sokkal drasztikusabb rendzavarások, botrányok. A Ferencváros egykori labdarúgóinak felhívása így fogalmaz: „Egyben kérjük a klub vezetését, valamint a magyar hatóságokat, nevezzék meg a felelősöket, teremtsenek olyan környezetet, amiben ismét családi szórakozássá válhat egy-egy mérkőzés, és félelem nélkül ülhet bárki a gyermekével, szeretteivel, barátaival az Albert Stadion lelátóján.”

A 19. század végén megjelent, majd elterjedt modern futball eleinte főként a brit arisztokrácia megújult időtöltése volt, összekapcsolódva a fair-play és a visszafogott lelkesedés viktoriánus értékeivel. Az erőszak azonban idővel egyre inkább a játék kísérőjelenségévé vált a nézőtérre is, és az 1960-as években kialakult Angliában a futballhuliganizmusként megismert viselkedésforma, amely együtt járt a mérkőzések televíziós közvetítésének elterjedésével és a futball „proletarializálódásával”. A többi, főként nyugat-európai országban (elsősorban Olaszországban, Németországban, Hollandiában és Belgiumban) mintegy tíz évvel később bontakozott ki a jelenség.

A legismertebb tragédia, amelyet több millió néző élő egyenes adásban láthatott, 1985. május 29-én a brüsszeli Heysel Stadionban történt, a Liverpool – Juventus Bajnokcsapatok Európa Kupájának döntőjén. Az események azzal kezdődtek, hogy az angol szurkolók észrevették: a közvetlenül mellettük lévő szektorban olaszok vannak. Becsmérelni, dobálni kezdték őket, aztán egyszer csak megindultak. Az első rohamnál áttörték a drótkerítést, néhány csendőr megpróbált közbeavatkozni, de elsöpörték őket. Ezután már kövekkel és vasdarabokkal támadtak, a harmadik rohamnál pedig ledőlt az olaszok mögötti fal. A jóval nagyobb számú olasz tábor menekült, és eközben agyontaposták egymást. Sokan a szektor végében lévő falon akartak átmászni, de az nem bírta a terhelést, és maga alá temette az embereket. A következmény: 39 halott, 270 súlyos és 300 könnyebb sérült.

Sokan a magyarországi futballhuliganizmus megjelenését a rendszerváltás utáni időszakra datálják. Valójában korábban, az államszocializmus idején is előfordultak erőszakos szurkolói megnyilvánulások. Már a hetvenes-nyolcvanas években is az FTC és az Újpest (akkori nevén Újpesti Dózsa) mérkőzései voltak a legveszélyesebbek. A két csapat szurkolótáborai között többször nemcsak verbális szócsták zajlottak, hanem fizikai összecsapások is. Az ellenségeskedésnek különös élt adott, hogy a Dózsa a Belügyminisztérium csapata, és így mintegy az elnyomó hatalom szimbóluma volt, szemben a sokak számára ellenzéki séget jelentő Fradival. Az kétségtelen tény, hogy az atrocitások a jelenleginél sokkal nagyobb létszámú szurkolósereg (a Népstadionban egy-egy kettős rangadón nem volt ritka hetven-nyolcvanezer néző részvétele) ellenére sem eszkalálódtak, azokat a rendőrség általában már csírájában drasztikusan elfojtotta. Sőt, sok esetben a mérkőzések után tömegesen együtt vonuló, éneklő – általában ferencvárosi – szurkolók táborát rendezavarás elkövetése nélkül is „elővigyázatosságból” gumibotokkal „feloszlatták”.

Kétségtelen, hogy a hazai futballpályák nézőterein is bizonyos rendszerváltás történt. 1989 után: megjelentek az ultrák és új szurkolói kultúrát honosítottak meg. Az első ultra szurkolói közösség a Kispest Honvéd lelátóin tűnt fel 1991-ben. Ekkor szakítottak a „vadkeleti stílussal”, miután a Honvéd–Sampdoria meccsen az olasz szurkolóktól testközelből is láthatták, hogyan kell „ultra módon” buzdítani a csapatot. Ugyanígy tanulták az újpestiek egy Napoli elleni meccsen a vérmesebb stílust.

A nagy kluboknál a szurkolói táborok csoportok által strukturált szerkezete alakult ki. Gyakran a táboron belül az egyes szurkolói csoportok között sincs töretlenül jó viszony – esetenként agresszív megnyilvánulásokkal kísért – dominancia-vetélkedés, belső harc folyik az irányító, elit státusz elnyeréséért. A csoportok belső tagsága is változik, és időről időre új csoportok is alakulnak, amelyek sokszor igyekeznek hegemoniára törni.

Erőteljesen jelentkezik a futballhuliganizmus és a szélsőséges politikai nézeteket vallók (elsősorban az idegenellenes szélsőjobboldaliak) közötti kapcsolat. E csoportok eszmék hangoztatásához kiváló terepnek, a médiában közvetített „ingyenreklámnak” tekintik a közérdeklődést vonzó labdarúgó-mérkőzéseket, azokat eszközként használják.

Megfigyelhető a futballhuliganizmus és a gazdasági érdekek összekapcsolódása is. Adatok merültek fel arra vonatkozóan, hogy egyes esetekben – elsősorban a Ferencváros mérkőzései során – előre megtervezett, kiprovokált szurkolói rendezavarások történtek, amelyek háttérben biztonsági cégek egymás lejáratásának szándéka, illetve megbízási szerződésekért folyó vetélkedése állt.

Az Országos Kriminológiai Intézetben végzett kutatásunk kimutatta, hogy a magyarországi futballhuliganizmus, eltérő mértékben és intenzitással ugyan, és szoros összefüggésben a csapatok szereplésének eredményességével, a klubok gazdasági helyzetével, de az ország egész területén előfordul, az NBI-es mérkőzésektől a

legalacsonyabb találkozóig egyaránt. Aggodalomra okot adó tény, hogy számos esetben még a sértettek is – esetenként a játékvezetőket is beleértve – a mérkőzéseken történő agresszív cselekményeket szinte a futball szükséges velejárójának tartják, növelve ezzel a látens esetek számát és bátorítva az elkövetőket. Előfordult, hogy egy játékvezető, akit egy jogtalannak ítélt kiállítás miatt a játékosok megtámadtak, megrúgtak és pofon ütöttek, aminek következtében bordatörést szenvedett, nem kívánt feljelentést tenni arra hivatkozva, hogy „ezek az incidensek gyakran előfordulnak a meccsek során és valahol ez benne van a játékban”.

A játékvezetők és az asszisztensek rendkívül veszélyeztetettek a szurkolói agresszivitás által, a sértettek 29 %-a közülük kerül ki, különösen az alacsonyabb osztályú mérkőzéseken, amelyeken a nézők sokkal könnyebben testközelbe kerülhetnek velük.

Az ominózus FTC-Diósgyőr mérkőzésen a ferencvárosi Dragóner olyan durván lekönnyökölte a diósgyőri Balajtit, hogy ömlött a vér a csatár arcából. Nem valószínű, hogy ebben az esetben ettől kaptak „vérszemet” a szurkolók, de az kétségtelen, hogy általában rendkívül komoly mértékben merül fel a sportolók felelőssége. A sportrendezvényekhez kötődő ismertté vált bűncselekmények egyharmadát játékosok követik el, ezen kívül is számos esetben akarva-akaratlanul feltűzelik, hergelik a nézőket, felkorbácsolják agresszív indulataikat. Az élsportolók számára már a fiatal sportolók képzésénél fokozott hangsúlyt kellene helyezni a megfelelő viselkedési normák kialakítására, egyértelművé kellene tenni, hogy az agresszió bármely formája, amely a társadalomban elfogadhatatlan, nem elfogadható a sportban sem.

A futballhuliganizmus tipikusan olyan többtényezős társadalmi jelenség, amelynek kialakulása, fejlődése, megjelenési formái szoros kapcsolatot feltételeznek a társadalomban lezajló mélyebb folyamatokkal. Hatékony visszaszorítása a határozott fellépés mellett – még rövid távon is – csak a magyar labdarúgás valamennyi szereplőjének, a szurkolók, a klubok, a Magyar Labdarúgó Szövetség, valamint a rendőrség együttműködésével, folyamatos párbeszédével, a jogszabályok következetes betartásával lehetséges. Az eredményes fellépés valamennyi együttműködő összefogását igényli, semmiképpen sem tekinthető pusztán rendőri kérdésnek. A nemzetközi tapasztalatok alapján az is jó biztonsággal prognosztizálható, hogy amennyiben sikerül a pályák környékéről kiszorítani az erőszakot, akkor az máshol, más eseményekhez kapcsolódóan termelődik újra, tehát a végső megoldás csak a társadalomban immanensen meglévő „erőszak-szint” csökkentése lehetne.

Válogatás a szakirodalomból

BÜNTETŐJOG

BELOVICS E. – BÉKÉS I. – BUSCH B. – DOMOKOS A. – GELLÉR B. – MARGITÁN É.

MOLNÁR G. – SINKU P.:

Büntetőjog. Általános rész, nyolcadik, hatályosított kiadás

Lezárva: 2009. augusztus 10., HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft.,
Budapest, 2009.

BELOVICS E. – MOLNÁR G. – SINKU P.:

Büntetőjog. Különös Rész. Nyolcadik, átdolgozott kiadás.

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009.

FILÓ MIHÁLY:

Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban

ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest, 2009.

JUHÁSZ Zs. – KARSAI K. – MARÁZ VNÉ – SZOMORA Zs. – VIDA M.:

A magyar büntetőjog Különös Része

Lezárva: 2009. július 1. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.,
Budapest, 2009.

VARGA ZOLTÁN (SZERK.):

A Büntető Törvénykönyv magyarázata 1-2.

Lezárva: 2009. szeptember 14. CompLex Jogi és Üzleti Kiadó,
Budapest, 2009.

GAZDASÁGI JOG

FARKAS Cs. – JENOVAI P. – NÓTÁRI T. – PAPP T.:

Társasági jog

Lezárva: 2009. május 31. Lectum Kiadó, Szeged, 2009.

KÖZIGAZGATÁSI JOG

BUDAI BALÁZS BENJÁMIN:

Az e-közigazgatás elmélete

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.

¹ Sümeginé Tóth P.: könyvtárvezető, a Legfelsőbb Bíróság Könyvtára

GELLÉRTHEGYI ISTVÁN:

Az engedély szerepe a környezetvédelemben
HVVH-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009.

HOFFMANN ISTVÁN:

Önkormányzati közszolgáltatások szervezése és igazgatása az elmélet és a gyakorlat tükrében
ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest, 2009.

KURUCZ MIHÁLY:

Magyar ingatlan-nyilvántartási jog- és bizalomvédelmi joghatások tükrében
Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Budapest, 2009.

LAPSÁNSZKY ANDRÁS:

A hírközlés közszolgáltatási rendszerének fejlődése és szerkezeti reformja
Lezárva: 2009. július 31. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.,
Budapest, 2009.

POLGÁRI JOG

KOLTAY ANDRÁS:

A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban
Századvég Kiadó, Budapest, 2009.

ÁLTALÁNOS TÉMA

FÖLDI ANDRÁS (SZERK.):

Acta Facultatis Politico-Iuridicae ... de R.
Eötvös nominatae. T. XLV. 2008. ELTE ÁJK, Budapest, 2009.

GECSÉNYI LAJOS – MÁTHÉ GÁBOR:

Sub Clausula, 1989. Dokumentumok a politikai rendszerváltozás történetéhez
Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2009.

Impresszum

Alapítva, 1993-ban
(© Ügyészek Országos Egyesülete)
Szakmai Érdekképviselői folyóirat

Kiadja az Ügyészek Országos Egyesülete (ISSN 1217-7059)
A kiadásért felel: Mária Molnár Mária, az ÜOE elnöke
A szerkesztőség címe: 1122 Budapest, Maros u. 6/a.
Főszerkesztő: Kiss Anna PhD
Főszerkesztő-helyettes: Fazekas Géza, Központi Nyomozó Főügyészség
(Egyesületi Hírek rovat)
Felelős szerkesztő: Fürcht Pál, Budapesti Nyomozó Ügyészség
Olvasószerkesztő: Sümeginé Tóth Piroska, Legfelsőbb Bíróság
(Anyanyelvi Ügyelet és Könyvajánló rovat)
A szerkesztőség elnöke: Hadler Andrea, Budakörnyéki Ügyészség

A szerkesztőség tagjai:

Auer László, Békés Megyei Főügyészség (Tanulmányok rovat)
Fónay Tamás, Siklói Városi Ügyészség (Hazai kapcsolatok)
Jagusztin Tamás, Budakörnyéki Ügyészség (Ügyészi Hírek rovat)
Lajtár István PhD, Legfőbb Ügyészség (Tanulmányok rovat)
Nánási László, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség
Törő Andrea, Budapesti V-XIII. kerületi Ügyészség (Európai Figyelő rovat)
Venczl László, Katonai Főügyészség (Nemzetközi kapcsolatok)
Virág Mária, Legfőbb Ügyészség

Jogi lektorok:

Belovics Ervin PhD, Legfőbb Ügyészség
Finszter Géza, MTA doktora, OKRI
Mészáros Ádám PhD, OKRI
Varga Zs. András PhD, Legfőbb Ügyészség
Vókó György PhD, habilitált doktor, CSC, Legfőbb Ügyészség

Munkatársak

Balogh Ernő – lapterv
Sándor Viktória – grafika
Giricz Anna – tördelés

Közlési feltételek

A Szerkesztőség olyan tanulmányok közlését vállalja, amelynek témája a különböző jogterületek elméleti és gyakorlati kérdéseivel kapcsolatos. Az írás nem állhat ellentétben az Ügyészek Országos Egyesületének Alapszabálya preambulumban megfogalmazott célokkal.

A kéziratot e-mailen kell a Szerkesztőséghez eljuttatni. A cikkek terjedelme maximum 20.000 leütés lehet. Nem tudunk színes táblázatokat, grafikonokat, diagramokat közölni. A Szerkesztőség a kéziratot stilizálhatja. A Szerző hozzájárul, hogy írásműve az internet-hálózaton is nyilvánosságra kerüljön.